

KUTI MÁRTA
ÍRÁSNYOMOK

A BORÍTÓN EGYIPTOMI HIEROGLIFÁK

KUTI MÁRTA
ÍRÁSNYOMOK

ESSZÉK, PUBLICISZTIKÁK

FÜGGELÉK
A TIPOGRÁFIA ÁBÉCÉJE

IMPRESS KLADÓ
MAROSVÁSÁRHELY, 2010

A könyv szerkesztője
BÖLÖNI DOMOKOS

Lektorálta:
Sebestyén Mihály
Bögözi Attila

A szöveget gondozta
Bálint Boglárka

© *Kuti Márta*

Vallomásos belépő

(BEVEZETŐ HELYETT)

Apám emlékére

Írásnyomok a címe ennek az egyszemélyes gyűjteménynek, anélkül az egyszerű oknál fogva, hogy valóban írásokkal foglalkozó ember gondolatai. Ahogy elnéztem a bécsi múzeum egyiptomi gyűjteményét, igencsak fontosnak tartották már több ezer évvel ezelőtt is e csodált kultúra hordozói, hogy írásos nyomokat hagyjanak maguk után. Minden szarkofágon, szobron, múmián ott az írás, a hieroglifa, ami eligazítást ad hitük szerint a túlvilági isteneknek, de igazából az utókornak.

Aki egy életen keresztül különböző minőségű szövegekkel bajlódik, rendezzi, javítja, nyelvileg formát ad nekik, az óhatatlanul – legalábbis érzésem s az irodalomtörténet tanúsága (lásd Osvát Ernő), de leginkább saját tapasztalatom szerint – csak szóvá tesz ezt-azt írásban is. Lehet, hogy nem olyan okos, tehetséges, mint az író, de van még mondanivalója a könyvről, szövegről, adott jelenségről, s akkor fogja magát és megírja, leírja, s közzéteszi. Itt-ott a sajtóban. S amikor már összegyűlt egy jó adag, kötetbe szerkeszti, annak ellenére, hogy nem gondolkodott könyvben megírásukkor. Tehát a könyvszerkesztő, való igaz, egységes egészben gondolkodik, de ha olyan írásokat kell könyvvé szerkesztenie, amelyeknek látszólag nincs zsinórmértékük, meg kell találnia azt a pontot, ami mégis indokolja a szövegek egymásmellettségét. És ezt mindig meg lehet találni. Ez pedig a kor, amelyben íródtak, s a téma, jelen esetben a hazai magyar irodalom, nyelv és kultúra, amelyet óvnunk, védenünk

és gondolnunk kell, hitem szerint, mindig és minden körülmények között.

Ezek az írások másról sem szólnak, csak arról az aggodásról, féltésről és szeretetről, ami bennem él anyanyelvünk, anyanyelvi kultúránk, és minden magyarságunkat érintő művészeti-nyelvi kérdés iránt, ami transzilván magyar létünket fenyegeti. Sosem volt szándékom tudományos felméréseket, tanulmányokat írni, a napi jelenségekre figyelek, a mindennapi magyar olvasó problémái érdekelnek. Nem vagyok tudós, nem akarok mélyre ásni, én is csak olvasó vagyok, és azt szeretném, hogy a szomszédom, a felekezetem tagjai és más felekezetűek is, minden egyszerű, magyar nyelven olvasó érdeklődő valamiféle eligazítást találjon az olykor benne is megfogalmazódó kérdésekre.

Egyszóval írásnyomot akarok és szeretnék arról, hogy a 21. század elején itt, Erdélyben hogyan érezte magát a műveltnek számító magyar, hogyan élhette meg magyarságát elsősorban a román szocializmusban szocializálódott, de még nem asszimilálódott korosztály. Mit olvashatott, hogyan vigyázott vagy nem vigyázott anyanyelvére, mit írt az író, adott ki a kiadó stb.

Ha egy könyvről elismerően írtam, és szerkesztőként úgy mutattam be a könyvbemutatóm, akkor azt hittem is, hogy jó, ha egy jelenséget bíraltam, akkor arról úgy hittem, hogy rossz, helytelen vagy igazságtalan, esetleg szakmailag kifogásolható. És igazán nem számított, hogy nagy nyilvánosság előtt kell beszélnem a műről, vagy magánbeszélgetésben kérdezték meg a véleményemet. Mászt nem tudtam és nem is akartam mondani róla. Számomra minden könyv szerkesztése boldogság volt, és bemutatása ünnep. Ha nem hisz ebben a könyv szerkesztője, ne is fogjon bele ebbe a munkába.

Könyvszerkesztői pályámon a legszélsőségesebb eset egy ötödikes matematika tankönyv nyelvi ellenőrzése volt. Mondanom sem kell, keveset értek a matematikához, még az ötödikes is meghaladta tudásomat, és így is szomorúan kellett tapasztal-

nom, hogy a magyar szakkifejezések terén mégis többet tudok, mint a szakosok, akik fordították románból. De ugyanígy jártam művészettörténetből vagy lélektanból is.

Mégis kiment a divatból a szerkesztő a nagy forradalmi átalakulásban. Mert a sznobizmus, félműveltség vagy a szakmai pályatévésztés sokakat sodort az írás, mindenféle írás, elsősorban a könyvírás irányába, akkor is, ha a könyv ki- és elhalását jósolják a számítógép és internet függői. Manapság mindenki, a huszonéves modelltől a menő tévés vagy egyéb sztárnak, celebnek nevezett (csúfolt?) közszereplőig, beleértve a politikust is, mind könyvben akarja megörökíteni magát. Önéletírástól a gyerekversig rettentően széles a skála. S ha még pénze is van, gátja akkor végképp nincs a könyv megjelenésének. Csak győzőn az olvasó vagy vásárló ízléssel szelektálni a könyvdömpingben. Különösen, ha több nyelven is olvas. A dilettánsok lévén, nyilván azt sem tudják, hogy a könyvet meg kell szerkeszteni, miután megírták, s minden szerkesztői észrevétel az író érdekeit szolgálja.

Olyan szerzők, mint Sütő András, Panek Zoltán, Páskándi Géza, Bajor Andor, Deák Tamás, Szász János, hogy Székely Jánosról ne is beszéljek, de sorolhatnám az erdélyi magyar irodalom színe-javát, aki annak idején az Igaz Szóban közölt, mindig hálás volt, ha a szerkesztő vagy korrektor felhívta figyelmét a szövegében előforduló esetleges hibákra, tévedésekre, könyvek kiadásánál igyekeztek megkeresni azt a munkatársat, szerkesztőt, akiben leginkább megbíztak pontos filológusi munkája miatt.

A profi, a jó író igényli a jó szerkesztőt.

Természetesen ez is szakma, és nem is akármilyen, ezt is meg kellett és kell tanulni. Azok közé tartozik, amit egy életen át tanul az ember, és mindig van benne új kihívás. Ilyen volt a számítógép megjelenése is.

Úgy tűnt, használatával sokkal egyszerűbbé válik a szerkesztő dolga, holott csak egészen más lett. Például már nem annyira a helyesírásra, inkább a nyelvi sutaságokra, a szöveg szerkezeti felépítésére, az egészre figyel és figyelhet a szerkesztő. A titkokat tovább már nem fedem fel, hadd tanulja meg az, akit érdekel. Polemizálni se szeretnék, mert egy könyv bevezetőjének nem ez a célja, hanem az, hogy eligazítást adjon az érdeklődő olvasónak.

Ebben a kötetben tehát olyan írásokat talál a kedves olvasó, amelyek könyvek elő- vagy utószavaként jelentek meg, vagy az általam szerkesztett könyvek bemutatóján hangzottak el, majd a sajtóban is megjelentek. (Elsősorban a Népújságban, de a Látóban is néhány.)

Külön említeném az anyanyelvről szóló publicisztikákat, amelyek nyelvművelő álcájukkal a magyarság romániai helyzetének nyelvi leképezései. Ezeket mindig nagyon szerették az olvasók. Én is. (Ezért indítottam *Kincsünk: a szó* című sorozatomat a *Népújságban!*)

Végül, de nem utolsósorban szólnék a Függelékbe szorult *A tipográfia ábécéje* című szótárról.

Érdekes történet. A romániai magyarság körében a tipográfia, egyszerűen a nyomdász szakma ismerete igen kis létszámú embernek adatott meg. Bizalmi és ugyanakkor veszélyes is volt az elmúlt rendszerben. Ezért, amikor eljött a nagy változás, itt álltunk tele indulattal, tettvággyal, nyomdákat indítottunk, úgy, hogy alig volt szakember. Közben megjelent a számítógép, a szöveg-előkészítés az ólomszedésről áttevődött a számítógépre, s aki nem ismerte a nyomdai előkészítés mesterségét, az úgy vélte, tudja a számítógép. A gép sosem tudja. Csak azt, amit az ember tud és beletáplált. Azt a tudást pedig az embernek kell előcsalni belőle, úgy, hogy legalább az ábécéjét ismeri a tipográfianak. Ezért gondoltam, segítsek egy kicsit, mert még 2009-ben is kaptam olyan számítógépes szöveget, amit nagy nehezen,

sok munkával lehetett helyreállítani, mert a szerzőnek fogalma sem volt az elemi szövegszerkesztési elvárásokról.

Hogy én miért és honnan tudom? Mert 1968-tól 1991-ig nyomdászok tanítottak rá, ott álltam a szedőgép vagy -pult mögött tördelőszerkesztőként, és kérdeztem, és figyeltem, és tanultam. Elloptam a szakmából, amit csak lehetett a nyomdászoktól és idősebb szerkesztőkollégáktól. Természetesen a magyar könyv legnagyobb értőinek műveit is átböngésztem, és most átadom önöknek, használják.

KUTI MÁRTA

Molter Károly, a színműíró

Molter sokoldalúságára jellemző, hogy minden műfajban próbára tette írói képességeit. A kitűnő novellista és jó tollú publicista a színpad vonzásának sem tudott ellenállni. Írói tevékenységének talán ez a legkevésbé méltányolt és ismert területe. Ha színművei nem is érik fel egyéb írásainak a színvonalát, kétségtelenül érzik rajtuk, hogy írói alkotások és egy pálya érdekes színfoltjait képezik.

Az első kísérlete 1920-ból származik, *Harámbasák* a címe. Nyomtatásban sohasem jelent meg, de Marosvásárhelyt még keletkezése évében előadták – nagy lelkesedéssel. Érthető módon lelkesedéssel, hisz a darab nemcsak a vásárhelyi szerző, de a romániai magyar irodalom újszülötte e műfajban. Az akkor 30 éves ifjú tanár publicisztikai írásai már rég az erdélyi élet levegőjét árasztották. Novelláiban akkor és később is visszatér szülőföldjére, a Bácskába. Az első színműve is itt játszódik. Anteusként tapad a szülőföldhöz, gyermekkori emlékeihez, hogy aztán majd a későbbiek során egyre inkább elrugaszkodik, és a Székelyföld, a székely nép s a kisváros világát hozza emberközelbe.

De most még a Bácskában vagyunk. 1917 nyarán a bácskai kisvárosban az első világháború szele nemigen kavarja a port. Tudniillik a *Harámbasák* című vígjáték hősei nem ezzel vannak elfoglalva, hanem üzleti ügyekkel meg leányrablással. Hamzó Péter nagybirtokos, a környék ura feudális módszerekkel próbálja Stern Gotthold bécsi kereskedőből a sózott marhahús utáni tartozását kicsikarni: szobafogságra ítéli, pontosabban

saját foglyának tekinti. Ám unokaöccse, Sebő, aki Makulányi alanyi költő lányát üldözi – s aki Hamzóéknál kér menedéket – félreértés okán kiszabadítja Sernetet. Ezzel megindul a bonyodalom. Sebő bejelenti leányrablási szándékát. Stern helyébe dr. Kopó rendőrfogalmazó, bűnügyi riporter kerül – Belohorszki jószágigazgató és Sternnel való közös megegyezés alapján. Közben Sebő anyja Máriát pártfogásába veszi, és Stern lányával, Gertrúddal együtt túljár fia eszén. Sebő szerkesztőként jelenik meg Makulányiéék nyaralójában. Mária bár felismeri, nem árulja el. Tulajdonképpen mindenki ismeri, csak Makulányi nem. Csele sikeresnek látszik, mert Máriát látszólag sikerült meggyőznie, hogy az éj leple alatt lopózzon ki találkára. Az éjszakai randevúra érkező lefátyolozott lányt Sebő elrabolja, és szállására viszi. Heves szerelmi vallomásba kezd, amikor a lány felfedi kilétét: Ő Gertrúd, Stern leánya, s követeli Sebőtől, hogy vegye feleségül, ha elrabolta. Erre akarja kényszeríteni a pisztollyal berohanó, felháborodott atyát megjárta Sern is. Sernet Hamzó keresi, s rajta a pénzt, magával hurcolva dr. Kopót, akit a kereskedő helyett gyötört. Makulányi azzal a hírrel érkezik, hogy az újságok Hamzó Stern elleni „merényletével” vannak tele. Hamzó ettől kissé megrémül, mert földesúri tekintélye forog kockán. S miután ígéretet kap, hogy a sajtóhadjárat abbamarad, elengedi a tartozást. Sebő is belátja, hogy elsiette a dolgot és ígéretet tesz Máriának, hogy kiudvarolja a házasságot – ahogy egy gentlemanhez illik.

A darab – bár a szerző vígjátéknak minősíti – bohózat. Helyzetkomikumra épít, a humort gyakran szójátékkal pótolja. Hősei nincsenek. Egy-egy jól bemutatott típusa teszi élénkebbé az egyébként élettelen figurákat. Szerkezetileg is szétesik a darab. A viszonylag merész indítás után a második felvonás élettelennek hat, a szereplők megjelennek, majd eltűnnek, illetve esetleges jelenlétüknek és távozásuknak dramaturgiailag nem sok az ér-

telme. Itt-ott megcsillan a szerző tehetsége: amikor Makulányit bemutatja vagy Hamzót, a bácskai harámbasát.

A vásárhelyiek tehát új színpadi szerzőt avathattak 1920-ban. Vígjátékíró. Nehéz műfaj. Egész története ezt bizonyítja. Molter egy kicsit a lehetetlen ostromába kezdett, amikor színdarabírássra adta a fejét. Az ízig-vérig epikus alkatú író a kor igényeit is felismerte, amikor e nagy fába vágta a fejszét. Az alakulóban levő erdélyi, tágabb értelemben romániai magyar irodalomnak, a kisebbségi sorsba jutott magyarságnak – a színpadon is saját maga termelte irodalomra, saját problémáinak felvetésére és megmutatására volt szüksége. Ezt a célt a Harámbasák nyilván igen kevésbé szolgálta. Sőt még az újabb próbálkozás is csak részben. A következő – határozott írói erényekről tanúskodó vígjáték –, az *Özvegyország* már nyomtatásban megjelent 1926-ban Marosvásárhelyt. Kiadója Révész Ernő könyvkereskedése. Történelmi tárgyú a vígjáték, amennyiben a szerző megjelölése szerint cselekménye 1811-ben zajlik a Bánátban. Hősei is – itt talán már használhatjuk e megjelölést – többé-kevésbé történelmi figurák: Mercy tábornok, Lenau Miklós, a költő, Kissárosi Kiss József mérnök, a temestorontáli mocsarak lecsapolója. Báró Wenzler Zsuzsanna kegyeiért a tábornok, a költő, a mérnök és még oly sok más úr verseng. Ő a vidék feltétlen ura:

„ZSUZSÁNNA: Engem lát a nép egyetlen felsőbbségnek, és azért a férfi, aki megnyer, munkálhatja majd a népköztársaságot, táplálhat jakobinus álmodot, lehet királyuk és kapaszkodhat a császár jogarába! Rendezhet katonai önkényt.

KISS JÓZSEF: Kiirthatja innét a politikát.

AZ ELŐBBI PARASZT: (*bambán*): Szóval, aki a férje lesz, a' lesz a király. (*Nevetnek*) Vagy nem?

ZSUZSÁNNA: Képerre formálhat egy népet, segíteni fogom, ígérem. Nem lesz itt forradalom, itt verseny lesz...

FRANK: (belelahotázik)

ZSUZSÁNNA: Kockára vetem a rokonszenvet, melyet kalász és eperfa, gazda és uralkodó küld felém. Sokak rokonszenvét cserélem föl egy férfi szerelméért, a Bánság jövő arculatja, a Határőrvidék sorsa kezemben van, vegye el, aki tudja!

MERCY (*helyeslőn*): A császár –

ZSUZSÁNNA: Mondtam és állom, én, aki hatalmasabb vagyok itt a császárnál is.”

A napóleoni háborúk szele, a forradalmi hangulat nemigen zavarja Özvegyország úrnőjét és a körülötte lebzselő urakat. A devalváció ugyan fenyegeti a terv kivitelezését, de a tömeget sikerül meggyőzni arról, hogy az hozzájuk nem érhet el. A verseny, pontosabban a versengés napja egybeesik a bánsági németek betelepedésének 25 éves jubileumi ünnepségével. A felsorakozó urak egymás után kapnak kosarat úrnőjüktől. Kiss mérnöknek szerencséje van: rövid habozás, gondolkodás után Zsuzsanna asszony őt választja. Rossi megfogalmazásában – aki elveszítette szövetségését: „Teszi ezt szíve sugallatán kívül azon fennkölt célból, hogy a politika helyett úrrá legyen az országban a munka. Erre a szent frigyre, melyet a Munka köt a Jósággal, kiáltunk mindnyájan éljent!”

Tabéry lelkesedése, miszerint a darab „az egészséges konstruktív munka apteózisa” és szereplői szimbólumok – Mercy a militarizmus, Lenau a csapongó fantázia stb. – eléggé eltúlzott. A szerző vígjátékot írt – legalábbis szándéka ez volt –, s ez a műfaj sajátosságainál fogva megkérdőjelezi ezt az állítást. Még akkor is, ha a darab műfaji besorolása nem egyértelmű. Molter Zsuzsanna asszonya valóban józan megfontolással dönt a mérnök mellett: ez biztosíthatja a környék békés gazdasági fejlődését. Ám azzal, ahogy szereplőinek a kor, Európa problémáihoz való viszonyát bemutatja – pontosabban közömbösségét – előtérbe helyezve a vihart egy edényben, véleményt, kritikát mond. Véleményét leginkább a szereplők megformálásában, jellemzésében lelhetjük fel. Zsuzsanna asszony nemcsak jótékony lélek,

de úrnő – határozott és uralkodásra termett, saját érdekeit a köz érdekeivel igyekszik leplezni, pontosabban azonosítani. És mindazok, akik körülveszik – csak saját érdekeiket tartják szem előtt: a forrongó granicsártisztól Mercy tábornokon át Lenauig – ő sem kivétel. Molter egyetlen rokonszenves figurát szerepeltet: Kiss József mérnököt. Ő az egyetlen, aki valóban az egyén és a köz érdekét egyeztetni tudja, s akit őszintén érdekel, amit csinál, kötődik a földhöz, amelyen él és dolgozni akar. Zsuzsanna asszony ezt a tőkét fedezi fel benne, amikor hozzá megy feleségül.

Említettem, hogy történelmi tárgyú vígjáték: erről tanúskodik a szereplők neve és az 1811-es évszám. Am ezenkívül nincs sok köze a történelemhez. Sokkal inkább érezzük benne a 20. század első évtizedének levegőjét, problematikáját, mint a történelmi levegőt. Ez a darab legnagyobb érdeme. Hogy dramaturgiaiag szinte ugyanazok a hibák jellemzik, mint a Harámbasákat – tény. Előrelépést a szereplők jellemzésében és a problémafelvetésben találhatunk, már nem komikus helyzetsorozat bohózáti figurákkal, hanem egy darab élet, vagy majdnem élet – vígjátéki eszközökkel, ferdeségekkel, túlzásokkal.

Még ugyanebben az évben keletkezett a harmadik színmű: a *Tank* című vígjáték. Első és leglényegesebb jellemzője, hogy Molter ezzel a darabbal elszakad a Bácska, a szülőföld élményekkel telített világtól, és a cselekmény színhelye az új élményeket nyújtó közeg, az erdélyi kisváros – Marosvásárhely és környéke. Ez a helyszínváltás nem annyira a színművek, mint az író életútjának alakulása miatt érdemel figyelmet. Ezekben az években válik Molter nemcsak nyelvében, de írásaiban is erdélyi, romániai magyar íróvá. Bár a szülőföld állandóan visszavisszatérő témája, de novellái, színművei, regényei a választott haza, Erdély levegőjét árasztják, annak valóságát ábrázolják közvetlenül. A vásárhelyi tanár nyitott szemmel jár-ke, figyeli a világot és ábrázolja sajátos humorral. Tehát a *Tank* erdélyi tár-

gyú. Keletkezéséről így vall a szerző: „A húszas évek elején azon töprengtem, hogy mennyi bolondság van ebben az Erdélyben, amiről mind-mind drámát meg vígjátékot kellene írni. És akképpen is cselekedtem: egy ragyavert vénemberrel találkoztam a Nagy-közben, a mai Bolyai utcában, Csomós bácsinak hívták az öreget, aki tele büszkeséggel, tele aggodalommal mesélte, hogy a fia az éjszaka érkezett haza Verdun alól, és csudálatos masinát hozott magával. Őt, a Csomós bácsit mintáztam, amikor a Tankot írtam.” (M. K.: *Az örökmozgók titkai. Kriterion Kiadó, Buk. 1974.*)

A darab cselekménye 1918 végén, 1919 elején a forradalom és a Nemzeti Tanácsok megalakulásának idején játszódik egy erdélyi városban. Persze ez nem más, mint Marosvásárhely. A frontról katonák érkeznek, a forradalom szele a várost is érintette, de özvegy Bátkyné próbál elzárkózni a veszély elől, és polgári kötelességét teljesíteni: legfőbb gondja birtokügyeinek nyilvántartása és az adó kifizetése. Nem rémíti sem válság, sem infláció, sem hatalomváltás. Lánya, Katinka mondja róla: „Igen, mama mindig megtanácskozta velünk, és megparancsolja nekünk, amit akar.” Energikus, célratörő, határozott polgáraszszony, aki saját érdekeit tartja csak szem előtt.

Geliczey György, a francia frontról hazaérkező fiatal mérnök egy gépet szállított a vonaton – ócskavasként, a hatóság megtévesztésére. Bátkynétől, egykori főbérlijétől remél segítséget elrejtésére. Az ábrándozó Katinka, Bátkyné lánya tanknak sejtí – Geliczey meg nem árulja el, hogy mi is tulajdonképpen, meghagyja hitében, így remélvén segítséget. Bátkyné hallani sem akar róla. Végül is Piroska, a kisebbik lány lopja el a színgulcsot, ahova Geliczey elrejtheti a „tankot”. Piroska ugyan pacifista, a békés építés ifjú és lelkes híve, de segít az elrejtésben, mert úgy véli, így teheti ártalmatlanná a fegyvert. Geliczey ekképp válaszol, amikor felelősségre vonja: „Ki tudja, mi lehet egy tankból?”

Még traktor is lehet: tömeghalál helyett tömeggazdálkodás. Csak átsegíteni a tankot traktorra, ez nehéz!”

A városban hamar elterjedt a „tank” híre. A mérnöki irodát nyitó Geliczeyhez csak úgy dőlnek a megrendelések. Az új helyzetbe került vezető magyar urak benne, a tank-tulajdonosban látják megmentőjüket, eljövendő vezérüket. Rá akarják ruházni a magyarság országos szervezkedési mozgalmában a helyi vezetést. Nyilvánvaló céljuk az elszigetelődés. Kaáli Farkas alispán a következő szónoklattal próbálja meggyőzni Geliczeyt: „E város magyarsága a történelem zivataros napjaiban arra a meggyőződésre jutott, hogy vezetésre van szüksége. Mielőtt szétszéledne a nyáj, ide jöttünk néhányan, akikben megbízik a magyarság, hogy egy kérdést tegyünk fel a színed előtt... Ki az a férfiú, akinek tettereje a legnagyobbra is képes? Kinek volt bátorsága, hogy legtovább jelentse az önbizalmat, mintha Klapkája lenne az itteni népnek, és reménytelenül is tartsa Komáromot?” Geliczey azonban nem „sarki mártírkodni” akar, hanem dolgozni. Önmagát jelenti fel a román hatóságoknál, mint ismeretlen tettést. A helyszínre érkező komisszár, no meg a kíváncsiskodók traktort találnak –, s így szabadon engedik az előzőleg letartóztatott mérnököt.

Molter talán legsikerültebb színjátéka a *Tank*. Ő maga így vall róla: „Ezt a darabot érzem ma is a legközelebb magamhoz, az erdélyi élet, egy egész korszak levegője árad felém, ahogy belekóstoltunk a kisebbségi életbe, ez a sorsfordító élmény szolgáltatta a légkört, az idegrendszeri kulisszákat a darabhoz. Ahányan voltunk, annyiféleképpen reagáltunk a változásra. Ahányan voltunk, annyiféleképpen. Vélekedtünk a gyulafehérvári határozatokról, voltak, akik tudomásul vették a politikai tényeket, a realitást, voltak, akik vonatra ültek, és elindultak a bizonytalanság felé, voltak, akik első pillanattól kezdve úgy helyezkedtek, hogy csak a vagyoniukra, pozíciójukra gondoltak, voltak ábrándokba menekülők, ahogy nevezték őket, a »sarki mártírok«, az ő hely-

zetük se volt irigylésre méltó, de velük szemben léteztek a megfontolt, józan Geliczey Györgyök, akiknek volt erejük széttépni a legendákat, elutasítani a bénító csodavárást, és a háborús szenvedések, a pusztulások után a munkát választották, a megmaradást.” (M.K.: *Az örökmozgó titkai*. Kriterion K., Buk. 1974.)

Nemcsak a *Tank*, de az öt színmű legsikerültebb, legrokonoszenesebb és az író által nagy szeretettel megrajzolt figurája Geliczey. Annak az entellektüelnek a típusa, aki a realitás talaján élve akarja hasznosítani tapasztalatait. A háborút értelmetlen vérontásnak tartja: „Én a háborúban átkeltem a Dunán és a Rajnán, nehézágyúkkal, masszív gyilkoló szerszámokkal, és bíztam abban..., hogy utoljára történik ilyesmi Európában! Szinte bocsánatot kértem a természettől a sok fegyverért! De a két folyam közönyös volt. A Duna nimfái nem jósoltak vészt, a Rajna kincsei nem csendültek meg a mélyben, a természet nem tiltakozott ellenünk, mert néma, mint az Isten. Csak én panaszkodtam magamban, mint most is, és én vágytam békére... állig fegyverben...” Ez a Geliczey rokona az Özvegyország Kiss mérnökének, de sokkal céltudatosabb. Nem őt irányítják, hanem ő él a lehetőségekkel, és tereli olyan mederbe az eseményeket, amelyek a közösség érdekeit szolgálják. Öntudatos ember, humanista. A háborúban is a békét keresi, ezért hoz traktort titokban – és időzíti úgy leleplezését, hogy rádöbrentse a környezetét: csakis úgy élhetnek tovább, ha a tankból traktor lesz.

A színmű többi szereplője a kor egy-egy jellegzetes figurája. Bátkyné – akiről már szólottunk – az „öntudatos” adófizető állampolgár. Ám a rend a lelke mindennek jelszavával és pénzével tulajdonképpen csak saját nyugalma akarja megvásárolni: „Az adófizetés a honpolgár első kötelessége. Akár magyar, akár román itt a hadsereg...” Katinka, a lánya a honleány szerepében tetszeleg. Az ő fantáziája teremti a tankot, illúziókban él, s egy világ omlik össze benne, amikor az igazság kiderül. Piroska, a kishuga, aki érettségi előtt áll – pacifista, lelkes gyűlölője minden

fegyvernek – s különösen a tanknak. Mégis ő az, aki Geliczeyt segíti, a férfi pedig benne véli felfedezni azt az eszme- és élettársat, aki elképzelései megvalósításában melléje állhat és segítségére lehet.

Egy-egy jól sikerült epizódfigura Szántó, a szerkesztő, a vidéki pletykalap újságírója vagy Kaáli Farkas volt alispán, aki a magyarságot akarja megszervezni nagy szólamokkal, s közben repatriálni készül.

Minden erénye mellett a darab legnagyobb hiányossága, hogy publicisztikai ízű. Bár dramaturgiailag a legjobban felépített Molter-színmű, egyik-másik jelenet olvasásakor az az ember benyomása, mintha csak azért íródott volna, hogy a szerző elmondhassa, közölhesse velünk saját világnézetét, gondolatait, valódi színpadi helyzet és élet nélkül.

Molter vígjátéknak nevezi színművét, s ha gogoli vagy molière-i értelemben nem is az, mégis e műfaj sajátos jegyei lelhetők fel benne. Hevesi azt mondja: „A vígjáték... azzal a dezillúzióval jön felénk, hogy az élet csupa botlás, gyarlóság, baklövés, mi több rosszaság – amelyen alig lehet segíteni... a legtöbb vígjátéknak az úgynevezett kedvező befejezés csak *lát-szat*, éppen azért, mert erőszakos.” S ha mindehhez hozzávesszük, hogy a vígjáték paradoxonja – miszerint minden igazi vígjáték lényegében véve szomorú vagy keserű –, akkor Molter művét – ha némi fenntartással is –, de ebbe a műfaji kategóriába sorolhatjuk.

Sokkal problematikusabb a műfaji besorolása a később keletkezett színműveknek: az 1943-ból való *Örökmozgó*, s az 1955-ben írt *Csaló is csalódik* címűeknek.

Az *Örökmozgó* Molter legismertebb színműve. Alapötlete a brassói Barcasági Múzeumban látott önműködő flekkensütő láttán született meg. Így lett belőle először újságcikk a marosvásárhelyi Tükörben, majd később novella (1933) ugyanezzel a címmel. Tulajdonképpen utóbbi alakult át színművé tíz év múl-

va. Színmű formájában először 1945-ben, a budapesti Misztótfalusi Kiadó Népi műsортára 10. köteteként jelent meg. A Harámbasákat nem számítva, ez került csak színpadra Molter darabjai közül. Ósbemutatója a budapesti Nemzeti Színházban 1943. október 23-án volt. Rendezője Szilassi Gyula, díszlettervező Jaschik Álmosné. Szereposztása igazán parádés: Gyarakai – Bodnár Jenő; Zsuzsika – Eőri Kató, Szőrényi Éva; Eszter – Mészáros Ági; Bedő Pali – Jávör Pál; dr. Jákó Jenő – Ungvári László; Pécskai Frigyes – Kürthy György; Kelemen Zoltán – Pataki József; Páldeák Mihály – Pethes Sándor; dr. Bodoni Ferenc – Rajczy Lajos; Csete János – Naszodi Sándor; Feles Ödön – Tassi András; Kiss Imre – Nyerges Ferenc.

Néhány hónap múlva – 1944. február 12-én a Kolozsvári Nemzeti Színház is bemutatta a darabot Tompa Miklós rendezésében. Szereposztása: Gyarakai – Tompa Sándor; Zsuzsika – Sallay Kornélia; Eszter – Ölvedy Zs.; Bedő – Görbe János; dr. Jákó – Szécsi Ferenc; Pécskai – Borovszky Oszkár; Kiss – Flóra Jenő; dr. Bodoni – Váradí Rudolf; Csete – Senkálzky Endre; Kelemen – Csóka József.

A darab cselekménye 1908-ban történik egy erdélyi székely városban, a Súrlott Grádicshoz címzett vendéglőben. A város előljárói e vendéglő törzsvendégei. Egy szombat esti ünnepi vacsorán Csete főjegyzőnek az az ötlete támad, hogy adják férjhez Gyarakai kocsmáros uram nagyobbik lányát. Versenyt hirdetnek: aki a legelmésebb szerkezetet találja fel, azé a lány. Így próbálják összekötni a kellemest a haszonnal, a kallódó zsenik megmentését és a lány férjhez adását. Néhány hét múlva egymás után jelentkeznek a patent-zsenik. A legfurcsább szerkezetet Bedő Pali, a ház mindenese készítette: egy flekkensütő perpetuum mobilét, amely a Rákóczi-indulót és egy régi palotást játszik hússütés közben, meg bort és paprikás mártást csorgat. Osztatlan a siker. Csak éppen nem azzal akarják kifizetni, ami a díj: a lány helyett ugyanis pénzt ajánlanak fel neki, mert nem

tartják méltónak Zsuzsikához. Beső azonban visszautasítja, mert szerelmes a lányba.

Közben Jákó, az ügyvédbojtár is Zsuzsika szerelmére és kezére áhítozik, aki hozzá is menne szívesen, hisz nagyravágyó álma, hogy úriasszony lehessen. Jákó azonban megbukik az ügyvédi vizsgán, így fél évvel el kell halasztani az eljegyzést. Végül is a belé fülíg szerelmes Eszter lesz az övé, Bedő Pali pedig sértődött, mivel nem választották be a városi tanácsba – ti. a főispán az örökmozgó masinát javasolta –, elhatározza, hogy kivándorol Amerikába, és ott próbál szerencsét. Zsuzsika melléje csatlakozik.

A történet tehát elég vérszegény, ahogy a korabeli kritikák is megállapították. Maga a szerző is életképnek minősíti, s valóban nem más, mint dramatizált életkép vígjátéki elemekkel megtűzdelve. Epizódokból áll össze a darab, s szereplői is epizódfigurák. Nincs központi alakja, aki körül drámai szituáció alakulna ki. Benedek Marcell azt írta: „Az Örökmozgó tele van kedves dolgokkal, jó epizódalakokkal és tószt alakjában elmondott keserű erdélyi igazságokkal. (...) A dráma azonban valahol elsikkad a darabból. A komoly dráma is, amely ott lappang a kihasználatlan, érvényesülni nem tudó, eszelős találmányok holtvágányára futó székely tehetségek alakjaiban – meg a vígjáték is, amelyet csak az egyik szereplő mortaléjával s a másíknak kétes értékű diadalával lehet valahogyan befejezni.” (Új Idők, 1943)

Molter egyik interjújában azt nyilatkozta, hogy a hazai tehetségek védelmében írta e darabját. A szociális mondanivaló – az őstehetségek elsikkadása azonban nem kap kellő hangsúlyt. Fellillant sok olyan társadalmi problémát, ami nemcsak 1908-ban, de később is időszerű maradt: elsősorban az alsóbb néposztályok felemelkedését gátló tényezők. Ám szelíd ironiája nem kíméli a Bedő Palikat sem. A mozaikszerű szerkezetet, a központi alak hiányát némileg kárpótolja néhány jól sikerült epizódfigura, különösen a rabonbáni asztaltársaság, a város urainak megrajzo-

lása vagy a kocsmáros Gyarakai figurája. Móricz Úri murijára emlékeztető társaság ez. Pécskai polgármester hitvallása – akit egyébként Pecsénye Fricinek gúnyolnak: „Polgártársaim ragaszkodását érzem e névből. Szeretnek, mert a város jómódjára esküdtem föl. Ebből az ósdi kortestokány-központból modern pecsényevárost formáltam! Mert a reform és a haladás a gyomron keresztül kezdődik. Előbb a test lesz igényes, aztán a szellem!” Érthető tehát a flekkensütő osztatlan sikere ilyen előjáróknál, no meg az is, hogy a székely legény ezt az igényt igyekszik kielégíteni. Molter nem kíméli Bedő Palit, korpa közé elegyíti a székely zsenit. Rokonszenve a figura iránt igen kétes. Olyan társadalmi osztályba akar betörni, amelyiknek életcélja elébb a test, aztán a szellem. Ez a felemelkedés – süllyedés, a tehetség eladása. Tulajdonképpen kilátástalannak ítéli meg helyzetét. Még akkor is, ha egy sovány happy enddel Amerikába küldi Zsuzsikával együtt. Sokkal szerencsésebb, sikerültebb a novella befejezése, ahol is a szerző nem tesz erőszakot Palin – egyedül hagyja el az országot. De nemcsak a novella befejezése sikerültebb, egészében véve is jobb, mint a színmű. Az epika különben is az a műfaj, amely színpadra átgűrva sehogy sem tudja felvenni a drámai alkotás dinamizmusát, mozgékonyágát.

A kisregényből íródott utolsó vígjátékra, a *Csaló is csalódik* (1955) címűre is érvényes ez a megállapítás. Molter a témát többször is feldolgozta. Először két novella született, 1930-ban a *Bota végrendelete* meg a *Faluszerző*. Ezek alapján születik meg a *Faluszerző* című regénye 1935-ben. (Megjelent a Lap és Könyvkiadó Rt. Kiadásában, Brassó, a Brassói Lapok és Népújóság mellékleteként az Ajándék-regénytárban. Olcsó regénytár, 19. szám.) Erényei és hibái szinte azonosak az Örökmozgóéval. Ezt a művet talán még jobban megfekszi az epikus jelleg, ami terjengőssé, szerkezetileg szétesővé teszi a darabot. A történet időben is elhúzódik – 1937-től 1949-ig, be akarván mutatni a

kollektivizálást is. Már a regényt felduzzadtnak érzi az olvasó, fokozottabb mértékben érvényes ez a színműre.

Végül is Molter színművei egy jó tollú író próbálkozásai. Bárhogy vágyott is drámaírói babérokra – márpedig vágyott, tudtuk ezt róla –, amíg élt, hisz minden álma az volt, hogy az *Örökmozgót* újra színpadon láthassa, vérbeli prózaíró maradt. A dráma nem az ő műfaja volt.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Molter Károly: Harámbasák. (Kézirat)

Özvegyország. Marosvásárhely, 1926.

Örökmozgó. Három színmű. Kriterion Kiadó, Bukarest, 1974.

Iparkodj, kisfiam! Elbeszélések. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1964.

Faluszerező. Regény. Lap és Könyvkiadó Rt., Brassó, 1935.

Almási Miklós: A drámafejlődés útja. Bp. Akadémiai Kiadó. é. n.

Harámbasák – Ellenőr. 1920. ápr. 17.

Harámbasák – Székely Napló, 1920. ápr. 17.

Vígjáték a bánáti munkáról – Székely Szó, 1926. ápr. 15.

Az Örökmozgó bemutatója – Új Magyarország, 1943. okt. 11.

Örökmozgó – Esti Kurír, szept. 29.

Örökmozgó – Szabadság, 1943. július 18.

Örökmozgó – Molter Károly darabja a Nemzeti Színházban. – Magyarország, 1943. okt. 11.

(-s): Jobb a flekken zeneszóval. Hétfő reggel, 1943. okt. 25.

Papp Antal. Örökmozgó. Bemutató a Nemzeti Színházban. Magyar Nemzet, 1943. okt. 24.

Vass László: Örökmozgó. A Nemzeti Színház bemutatója. Magyarország, 1943. okt. 25.

Albert István: Örökmozgó. Molter Károly életképe a Nemzetiben. Esti Kurír, 1943. okt. 25.

- Baróti Géza: Örökmozgó. A Nemzeti Színház bemutatója. Pest, 1943. okt. 25
- K. B.: Nemzeti Színház: Örökmozgó. Nemzeti Újság, 1943. okt. 24.
- Gombos Gyula: Hogyan jár az a darab, amelyik túlságosan tekintettel van a tekintendőkre? Molter Károly új darabja a Nemzetiben. Magyar út, XII: 43. sz.
- Benedek Marcell: Örökmozgó. Molter Károly életképe a Nemzeti Színházban. Új Idők, 1943.
- (y.-a): Örökmozgó. Molter Károly színműve a Nemzetiben. Református Élet, 1943. okt. 30.
- Hattyasy Katalin: Molter Károly darabja a Nemzeti Színházban. Hétfő, 1943. okt. 25.
- op-: Bemutató a Nemzetiben. Virradat, 1943. okt. 25.
- Saad Béla: Örökmozgó. Bemutató a Nemzeti Színházban. Az ország, 1943. okt. 30.
- Székely Szó, 1944. jan. 1. – Molter Károly Örökmozgóját is bemutatja a Kolozsvári Nemzeti Színház Marosvásárhelyen.
- Szabó István: Örökmozgó. Molter Károly életképének bemutatója a Nemzeti Színházban. Ellenzék, 1944. febr. 14.

Osvát Kálmán erdélyi élete

Rövid lexikon-szócikkek tájékoztatják az érdeklődőt arról, hogy ki is volt Osvát Kálmán. *A Zord Idő Antológia* megjelenésével (1998) kissé tágultak ismereteink erdélyi irodalmi életünk e jeles alkotóját illetően, de még mindig nincs benne eléggé irodalomtörténeti köztudatunkban a húszas évek irodalmi életének egyik legszínesebb egyénisége, az első igazán jelentős irodalmi lap és az *Erdélyi Lexikon* szerkesztője. Pedig hát az ő „köpenye alól”, a *Zord Idő* című félhavi szemléjéből bújt ki az erdélyi magyar irodalom.

Ki is volt hát Osvát Kálmán, honnan jött és hozta magával azt a szellemi kincset, amit oly nagylelkűen szórt szét nem egészen egy évtized alatt? Nagyváradon született, 1880. január 18-án. Apja Roth Mór, nagyváradai terménykereskedő, anyja Perls Mayernak egyik lánya. Roth Mórnak ez a harmadik házassága. Az előzőből három gyereke született Fanny idősebb nővérétől. Az asszony elhalálása után feleségül vette annak húgát, és magával hozta a három gyereket is az új házasságba. "...kereskedelmi ügyleteiben is generózus, pénzkezelésében könnyed természet, fáradhatatlanul mozgékony és szorgalmas, a maga személyére a teljes igénytelenségig szerény. Héber tudományokban művelt – fiatalabb korában Perls Mayer tanítványa volt. Más műveltségi tájakon járatos feleségét, ennek nyelvismeretét, zenetudását, színházi és irodalmi érdeklődését büszkeséggel nézte, de egy kis sértődöttséggel is. Vallásossága – minden rituálé tiszteletében is – tiszta és tökéletes volt." – írta Osvát Kálmán.

A családban komoly, sőt komor atmoszféra uralkodott. A gyermekeket szigorúan nevelték. A legnagyobb gondot az elsőszülött fiú, Ernő, a *Nyugat* későbbi híres szerkesztője, nevelésére fordították. Ő a kedvenc, a példakép. Zongoratanár, francia nevelőnő, magántanító jut neki, míg a négy évvel fiatalabb Kálmán, hiába tanul szorgalmasan, senki sem figyel rá, mellőzöttnek érzi magát. A lányok pedig csak lányok. Ernő anyja bizalmasa, a kisebb gyerekek protektora, mert „eleitől a felnőttek közé tartozott”. A *Levelek a fiamhoz*-ban kissé keserűen vall bátyja és saját gyerekkori viszonyáról: „Köztem és közte a rangkülönbség áthidalhatatlan volt.”

Évente kétszer-háromszor némi enyhülést hozott a szigorúság közepette az anyai nagyszülők látogatása. A nagy tekintélynek örvendő rabbi sok vendéget vonzott a máskor csendes házba. Hatalmas héber könyvei előtt ült naphosszat és tanulmányozta őket. Ha átvonultak dolgozósobáján a gyerekek, mindig volt kedves szava. Ő képviselte a szellemet, az észmunkát, a nagyanya pedig az etikát: „Dolgozni kell, a tétlenségből ered minden rossz, hazudni nem szabad, fiam...” – volt a vezérelve.

Ebben a családi miliőben nőnek fel a Roth gyerekek, köztük Kálmán is. Nagyon jó tanuló. A középiskola elvégzése után polgári foglalkozást választ, bár írogató bátyja – Ernő – őt is vonzotta. Ernő sohasem szerzett diplomát, jöllehet belekezdett két egyetembe is, egy ideig joghallgató, majd bölcsész volt. Kálmán elvégzi az orvosi egyetemet. Közben írogat is, és 1903-ban megjelenik *Színárvány* című verskötete, néhány évvel később pedig *A jeruzsálemi templomban* címmel adja ki elbeszéléseit.

Az egyetem elvégzése után egy évig gyakorló orvos Gyulán, majd körorvosi állást pályáz meg Erdélyben, és megkapja a réggen melletti Bátos körzetét. A közeli Dextrászéplakon megismeri a szép és művelt nagybirtokos lányt, alsócsernátoni Csernátorny Ágnest, aki akkor – a szintén közeli – anyai nagyapja birtokán, Tekeújfaluban tartózkodott. A jóképű, vagy lehet,

hogy érdekesen csúnya, ahogy Molter Károly látta később, elegáns, sziporkázó szellemű fiatal orvos vonzotta a gyönyörű lányt, de házasságukat a lány szülei azzal a feltétellel engedélyezik, ha felveszi a református vallást. Így lesz a felekezetnélkülüként nyilvántartott doktorból, 1908 júniusában keresztény. Egy hónap múlva, július 14-én házasodnak össze Tekeújfaluban. Még abban az évben újabb állomáshelyre költöznek, s a Bihar megyei Felsődernán lesz orvos. Itt születik meg, 1909-ben fia, Barna-Balázs, aki felnőve maga is orvos lesz. Nemsokára felköltöznek Ernőékhez Budapestre, de aztán visszajönnek Erdélybe és Vásárhelyen telepednek le. Itt éri a háború. 1914-ben besorozzák katonának. A Kárpátokban súlyos térdsebet kap, s a vásárhelyi Csapatkórházba szállítják. Felgyógyulása után nem tér vissza a frontra, kinevezik a város orvos parancsnokának. Kitűnő orvos és tüdőspecialista.

1919-ig orvosként dolgozik, már hivatalosan is Osvát néven, ugyanis 1916-ban törvényesen is felveszi mindig csodált és tisztelt bátyja írói nevét. A történelmi körülmények, a vesztes háború, az impériumváltás újraélesztik újságírói-írói ambícióit, úgy érzi, tennie kell valamit. Írni kezd, és lapot alapít. Abbahagyja az orvosi praxist, feladja polgári foglalkozását és megindítja a *Zord Idő* című félhavi szemlét. 1919. szeptember elsején megjelenik az első szám, élén Osvát híres vezércikke, a *Pater, peccavi*, a magyar mea culpa, amely megmozgatja a város közvéleményét pró és kontra. Berde Mária a *Szentségvivő*kben írja-mondja egyik hősével: „azt kérdezem, és kérdezni fogják sokan rajtam kívül, ha ezt olvassák: milyenek voltak ellenfeleink, hogy győzelmet, dicsőséget érdemeltek? Boldogabb volt a regáti paraszt a magyarországinál? A párizsi proletár a budapestinél? Szebben, készebben halt meg az angol katona a székely legénynél? Tisztább kezű volt egy amerikai államférfiú Tisza Istvánnál? (...) Mivel érdemeltük mi jobban meg, hogy az Isten tőlünk elforduljon? Hogy mi legyünk a világ bűnbakja?” Kérdések, amiket a haladó értel-

miség akkoriban és később is naponta feltett magában, s amelyekre válasz nem volt, csak a valóság: a veszített háború.

A másik tábor, a konzervatívak, a „bennszülöttek”, akik nem tudják, és nem akarják tudomásul venni a történelmi változást, az első számtól kezdve hadállásba helyezkednek, és megindítják nem éppen tisztességes támadásukat a lap és szerkesztője meg munkatársai ellen. Mégis miért látta úgy Osvát, hogy Marosvásárhelyen megfelelő a szellemi talaj színvonalas, szókimondó és harcos szemle indításához?

Marosvásárhely az első világháború végén, a Bernády-éra után, a román megszállás kezdetén igen mozgalmas képet mutathatott. Felépültek a szecessziós paloták, az új iskolák, aszfalt és közművesítés volt már a városban. Az építés eredményei látványosak voltak, a rombolás a lelkekben történt, s a lelkek építése volt most a legfontosabb feladat. Megindult az értelmiség kivándorlása, megritkul az addig elitnek számító jogászság létszáma, a szellemi front első soraiba a tanárok kerülnek, akik a jövő nemzedékét oktatják. Vásárhely iskolaváros, ezért nincsen ebben semmi rendkívüli. Ők lesznek a kultúra első számú igényelői, fogyasztói és részben teremtői is. Csak legyen, amit fogyasztani impériumváltás után is! Mostanáig a vonatok minden reggel elhozták Budapestről a legfrissebb híreket, lapokat, könyveket az országból, az országról. De mi lesz most? Ez az ország már nem az az ország! Erdély akkor is vidéknek számított, amíg Magyarország része volt. Leszakadva a centrum emlőjéről önálló életet kell élni – most már kisebbségként. Az iskolák még megvannak, a Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság is működik, szerepe most felértékelődik, és élnek a városban kitűnő értelmiségiek, mint például dr. Antalfy Endre orientalista és költő, dr. Büchler Pál szanszkritológus, dr. Dékány Kálmán történész, dr. Balogh Endre ügyvéd, Szigyártó Gábor, dr. Ziegler Károly, Morvay Zoltán újságíró és lapkiadó, és nem utolsósorban Molter Károly meg Osvát Kálmán, hogy csak a legjelentő-

sebbeket soroljuk. Ők a szellem emberei s nem vára-
kozhattak, nekik szükségük volt saját és környezetük kultúréhségét kielégí-
teni. Molter, a legavatottabb szemtanú és résztvevő így vall
ezekről az időkről: „1919 elején, a kínpadra vont magyar lélek
hónapjaiban, egy civilbe átöltözni alig tudott, volt háborús fő-
orvos járta velem a várost, majdnem házról házra tolakodtunk a
szemüveges úrral, hogy előfizetőket gyűjtsünk egy akkor induló
erdélyi revüre. A kérdezősködő, morózus polgároknak, foglalato-
skodó háziasszonyoknak azt feleltük, hogy Zord Idő lesz a
heti, majd félhavi irodalmi lap címe. »Biza elég zord az idő!« –
rázták a fejüket a két házaló felé, és egy unintelligens bankdirek-
tor legyintett a nem éppen nyájas szerkesztőjelöltnek: »Most
más dolgok vannak, nem lapszerkesztés!« Azért Osvát Kálmán
megindította lapját, bár Szabó Dezső szózata akkortájt hallat-
szott ide, hogy »Erdélyt nem lehet betűvel megmenteni«. Osvát
betűt betűre vetett, és olyan parázs verekedést kezdett a székely
fővárosban, annyira elfoglalta a »honfibú« és a valódi szenvedés
akkori magyarjait, hogy lapja egy esztendő leforgása alatt szel-
lemi fémjelzést adott jóformán valamennyi munkatársának. A
szerkesztő persze nemcsak írt, hanem éhezett is, klubot alakított
művészekből, nyomdászamlákat fizetett a frappírozott és konfe-
ranszokkal mulattatott finánckapacitások és a tényleges olvasó-
közönség zsebéből, cenzúrán átbujkálva kritizálta az impériu-
mot és a repatriálót »sarki mártírokat«, Pestet se kímélte, mire
kitiltották a lapját Magyarországról, pályadíjat tűzött ki novellá-
ra, versre, fölfedezte Nyíró Józsefet, Tompa Lászlót, Nagy
Emmát, Sipos Domokost, Balogh Endrét, és megnyerte irodal-
mi szerkesztőül Berde Máriát. Közben nyakra-főre párbajozott,
és töretlenül sivította szellemes és kíméletlen cikkeit, ontotta
lapjának ínycsiklandó »Generálzattját«, és megválaszolt minden
pamfletet, pletykát és denunciaciót, mely ellene tört (...), meg-
sebezte és kikezdett helyi politikai és társadalmi tekintélyeket, ha

bármilyen okból kártékonynak érezte őket az óriásit változott, a kisebbségivé desztillált magyar közéletben.”

Molter kitűnő jellemzése elismerés és értékelés 10 év távlatából. Berde regénye, a *Szentségvivők* nemcsak a kornak sikerült tükre, de tiszteletadás is barátai, kortársai előtt, akikkel együtt küzdötte végig maga is az erdélyi irodalom szülési fájdalmait. A regény egyébként is a *Zord Idő* életét és elmúlását dolgozza fel, Dsida Jenő, a regény lektora eléggé nehezményezte, hogy a mű nem más, mint Osvát felmagasztalása.

Ha fokozni akarnánk a metaforát, akár azt is mondhatnók, hogy ennek az új, erdélyi irodalomnak az atyja Osvát Kálmán volt. Vagy csak egy Don Quijote volt? Sokan annak tartották, bár maga hevesen tiltakozott e minősítés ellen. Sokkal inkább szerette magát, kicsit önsajnálkozva is, Dummer Augusthoz hasonlítani, akinek tréfája abból áll, hogy sokat sűrög-forog, minden munkában részt vesz, de nem csinál semmit, vagy ha igen, mindent elront.

A kisváros közönye, álmodás, Erdély közönye és álmodása végül is megszűnésre ítélte a *Zord Időt*. Osvát túl korán ébredt, de az ébresztő, amit megfúj, máig szóló szép muzsika. Utána már csak szebben lehetett fűjni. A *Zord Idő* mérce lett. A körülményekhez képest kitűnő jeles folyóiratok, az *Erdélyi Helikon* vagy a *Pásztortűz* mellett ott áll méltó társként a *Zord idő* is.

A *Zord Idő*re Osvátnak rámegegy minden pénze, támogatást nem kap, ezért kénytelen megválni a laptól. 1920 végén kilép a *Zord Időtől*, eladja a Kemény Zsigmond Társaságnak, mert az csak nélküle volt hajlandó megvenni. Közben házassága is tönkremegy, a válóper hosszú ideig húzódott, 1920-tól 1922-ig, mert Osvát nem akart válni.

Fölmerül a kérdés, hogy csak Osvát jelleme, írásainak szelleme volt-e az ok, hogy nélküle vették meg a lapot? A kortárs Ligeti Ernő így jellemzi: „Osvát agitatorikus tehetség. Lázas, ideges, vibráló, bolond. Szomorú, cinikus, melegszívű. Arisztok-

rata, esztéta, forradalmár. Habozó, biztos, lírai hévtől ellankadó. Internacionalista világpolgár, marosvásárhelyi csökönyös transzilván. Etikusan vallástalan, hívő, természettudományos. Magányos, deklaszált, társadalomreformer.” Ligeti jelzőit elemezve elég „válóoknak” tűnik Osvát önmarcangoló jelleme. Molter Tompához írott egyik leveléből, de a Berde-regényből is kiteszik, hogy sokkal többről volt szó. Azt a szellemiséget akarták megszüntetni, amit a lap és szerkesztői képviseltek. „Berde Mária is, magam is (nagy M-mel) nem állunk éppen szilárdan a Zord idő homlokán (...) a tehetségtelenség kezében van a részvénytársaság és a pénz, és nálunk, a régi gárdában az írásképeség. Így aztán nincs megértés... (...) Kolozsvár teljesen kiragadta kezünkől a vezetést áldozatkészségével. Emlékezzél a régi gárdára: Osvát, Antalfy, Berde, Nagy Emma, Tompa, Szini, Áprily és csekélységem! Ma nincs ilyen Kolozsváron és mi lett belőlünk a falusi kislelkűség miatt” – írja Molter.

Osvát nem tud már lap nélkül élni. A *Zord Időben* elindított *Erdélyi Leveleket* lap formájában folytatja. Kritikai újságnak szánja, de mindössze egy hónapig jelenik meg, 1921 elején, mert erre sincs több pénz. Áprilisban barátai estet szerveznek tiszteletére. A legnehezebb időkből végzett áldozatos munkáját így köszönve meg. Az esten fellép Berde, Morvay, Székely, Tompa és Nagy Emma a régi barátok közül. A megnyitót Molter Károly mondja, s így értékeli Osvát szerepét: „Erdélyben ezelőtt két esztendővel minden volt, csak irodalom nem. Az itt élő nemes hagyományok színeiket veszítették a centrum ragyogásában, melyben mindig is vágytak elveszni. S akkor egyszerre elborult a nap s a beléje siető bolygósugarak visszaverődtek az akkor épült válaszfalon, hazajöttek, itthon maradtak. Osvát vette ezt először észre. Maga is a centrum darabja egyszerre csak így kezdett beszélni idehaza:

– Gyerekek, nem is olyan nehéz éppen úgy forogni, ahogy az az öreg Nap forog, ott fenn!

Némelyek hittek neki, mások kacagták.

– Próbáld meg, Doktor úr, majd mi segítünk!

Volt, aki azt gondolta, hogy az ő baja, ha lehull a mélybe. És Osvát forogni kezdett. Mi legalább úgy láttuk. Sokszor nem arra fordult, amerre az öreg Nap, hanem úgy, ahogy más csillagrendszerbe vetődve utat akar találni. Írástiszteletről, kultúráról kezdett beszélni, hangja szokatlan volt, independens, mint Apáczai Csere Jánosé, amelyre fölfordult a fejedelmi fenyegetés: A toronyból kell levetni, vagy a Marosba hányni! Osvát tovább forgott. Kicsi tábor keletkezett, melyben forgolódott. Régi bolygók csatlakoztak hozzá, pályáján kezdő aszteroidok kaptak kedvet a keringésre. Ezek úgy érezték, hogy a jelen óriás csillaghullásban nem szégyen hullócsillagnak lenni. Fényük se volt és nincs is, de mindenki érezte, hogy ha gyengülőben a régi Nap heve, szükség van újabb hőforrásra.

És megindult, az erdélyi literatúra, a sokfelé tépett magyarságnak itten összekötő kapcsa. Megtanulták sokan, hogy írni annyi, mint szabadnak lenni. Aki börtönben írhat, az szabad már, csupán az ízlés a porkolábja. Osvát elve, hogy író az, aki ír, aki nem tehet másként, s ha valaki külső kényszerből le tudja tenni a tollat, az nem író.”

Osvát nem adta fel. Miközben Szentimrei meg Kádár Imre hívja munkatársnak a *Napkelethez*, újabb lapot indít Marosvásárhelyen, 1922-ben. A *Kalauz* című társadalmi-irodalmi szemléje valamivel tovább él, mint az előző, 1923-ban is megjelent néhány száma. A sikertelen lapkísérletek közben felfedezi a maga számára az irodalmi konferanszot. Nyilván volt ennek előzménye, hiszen a *Zord Idő*-esteken fellépett, de most megélhetési forrássá avanszált. A város közönsége szípkázó szellemmel találkozott a Kultúrpalota kistermében tartott esteken. Politikai, közéleti, irodalmi előadások váltják egymást, színes, szellemes mindenik, nem csak hívei, még ellenségei is szívesen hallgatják, estjei eseményt jelentenek.

1922-ben jelenteti meg a *Levelek a fiamhoz* című, „lírai apróságokat” tartalmazó kis füzetét is. Önvallomások ezek a levelek és beszélgetések, válaszkeresések és magyarázatok addigi életére, kudarcaira. Aztán elindul felfedezni Romániát.

Már a *Zord Idő*ben is szót emelt, hogy az új körülményeket, az impériumváltást, az adott történelmi helyzetet, bármilyen fájdalmas legyen is, tudomásul kell venni, és meg kell ismerni azt az országot és azt a népet, amelynek az erdélyi magyarság része lett. Ennek bizonyítására született meg a *Románia felfedezése* című riportszerű útleveleket tartalmazó könyvecskéje, 1923-ban. Bukarest, Konstanca, Câmpina, Ploiești, Cernavoda és Galac városát járja végig. Elsősorban a maga számára szeretné megismerni és felfedezni, azt a világot, amelybe az erdélyi magyarság belecsöppent. „Erdélynek és a többi kapcsolt résznek alig van olyan pontja (lakott helyeken egyáltalán nincsen), ahol az új államjogi és politikai helyzet egyben-másban ne éreztetné magát. A Regátának meg alig van olyan pontja, ahol a velünk való megnagyobbodás – a pusztá tudomásulvételén túl – a lakosság életében, polgári és nemzeti öntudatában a legkisebb változást is létrehozta volna. România mare – van. Letagadhatatlanul van. Benne van a békeszerződésben, a határmegállapító bizottságok munkájában, az aktív államférfiak önértetében, a napilapok kisebbségi rovatában... de sohase találkozom vele a Regátalakosság hétköznapijaiban.” – állapítja meg kétheti regáti bolyongás után. Útja végén arra a következtetésre jut, hogy nem a maga, hanem a mások számára fedezte fel Romániát, mert a „belső megértés folyamata meg sem indult.”

Osvát hiányérzete ellenére, az útirajz arról tanúskodik, hogy szerzője nagyon is jól látta a korabeli Romániát, pontosabban a Regátot. Nem szokványos útijegyzetet írt adathalmazzal, hanem a látott jelenségeket értékelte, kereste az összefüggéseket és magyarázatokat, s közben sikerült bemutatnia az ókiráltság éle-

tének, nagyobb városainak mindennapjait. Ezért is lehet élményszerű az írás a mai olvasó számára is.

Még ugyanebben az évben meghívják a Kemény Zsigmond Társaságba, és elnyeri a Janovics Jenő által kezdeményezett Erdélyi Írók Olimpiásának egyik egyéni díját, amelyet városa irodalmának képviselőjeként érdemelt ki. Nem lett folytatása a dolognak. Magánéletében is változás áll be, újraraházasodik, nem túl nagy kedvvel, és nem is tart soká ez a házasság, valósággal elmenekül belőle.

1925-ben Kolozsváron találjuk. Vásárhelytől így búcsúzott itt tartott utolsó konferanszában: „... Mikor az állomásra kimegyek, sokan kísérnek ki, hogy meggyőződjenek: hál’istennek valóban utazik Osvát, amikor majd beszálok a kupéba, hallani fognak önök egy gúnyos füttyöt. De ez a fütty nem a mozdonyé lesz!”

Ismét lapalapítással próbálkozik. A *Hétfői Levelek* és A *Fölösleges Ember* következik. Ezek sem sikeresebbek, mint a megelőzők. „Hiába állnak mellé a kor legnagyobb írói. Hiába szerkeszt magas színvonalú közlönyt, a jól szituált polgárok és a konzervatív ízlésű arisztokraták, akik anyagilag támogathatták volna, nem hajlandók egy gyékényen árulni az összeférhetetlen Osváttal” – írta Kicsi Antal ezekről a kísérletekről.

Kolozsvári tartózkodása rövid, továbbmegy, támogatókat, barátokat keres, kutat. 1926 februárjában már Temesvárról küld körlevelet régi barátainak és írotársainak. Molternek, Antalffyknak, Berdének, Büchlernek, Zieglernek címezi, és a *Repríz* című új vállalkozásához kér tőlük támogatást. Elképzelései szerint „A készülő *Repríz* az elmúlt idők (régmúltak és közelmúlt) reprízét adja. Esetleg olyan újakat is, akik megszületve mindjárt megfulladnak a könyvtömegek alatt. Sokat emlegetett (de nem olvasott) regény-, novellaköltők, levél-, és memoárirók, bölcselők és tudósok vonulnának fel mindenkihez szóló legjobb írásaikkal (csak a legszükségesebb kommentárral kísérve). A

reprízben ott lesz a jelen is, mindenről tudomást veszünk, de ott lesz mindig a múlt, hogy mérsékelje a mérsékvesztett önhittséget. Sokszor a múlt fog bátorítani, de mindig fegyelmezni fog”. A lap mellett tervezi olcsó könyvek kiadását is, Dosztojevszkij-, Tolsztoj-, Széchenyi-, Ambrus Zoltán-, Goethe-szövegek közlését és magyarázatát. Sorsa az előzőkéhez hasonló. Néhány szám után ez is megszűnik. Ez volt utolsó lapvállalkozása.

Temesváron eléggé elszigetelten él. Próbál számot vetni eddigi vakmerőségeivel és levonni a tanulságokat. Még egy utolsó kísérletet tesz, a *Repríz*ben számol be újabb vállalkozásáról, az *Erdélyi Lexikon*ról. Ugyanaz a cél vezet, mint a *Románia felfedezése* megírásakor: „Az a kíváncsiság, amelyre ez a lexikon épül, a magam kíváncsisága.” Saját maga számára akarja számba venni és felfedezni „azt az Erdélyt, amelyikről most szó van”. Úgy véli, az író szuverén joga, hogy milyen műfajban teszi meg ezt, lehet az regény, dráma, politikai esszé vagy éppen *Erdélyi Lexikon*. Nyilvánvaló tehát, hogy nemcsak adattárat adott az olvasónak, hanem a lexikoni formát használta fel az akkori erdélyi világ felmutatására. Erejéből nem tellett a tervezett 1000 oldalra, csak 318-ra és 1241 címszóra, de abban a terjedelemben is kordokumentum a mű.

A lexikon mottója: Több tiszteletet! – ugyanazt igényli, mint lapjaiban, kritikai cikkei, egész addigi tevékenysége, az alkotó, tevékeny ember, az írott szó iránti megbecsülést. Mindenki, aki fontos volt akkor, benne volt, legyen az magyar, román, szász, de felsorakoztatja a közintézményeket, a közélet jelenségeit is. Szerényen azt írta rá, hogy szerkesztette Osvát Kálmán. Pedig hát, ahogy Szerb Antal A magyar irodalom történetét, úgy írta meg ő egyszemélyesen vállalkozásként az *Erdélyi Lexikont*. Az a szerény segítség, amit néhány barátjától kapott, nem változtat azon a tényen, hogy Osvát a szerzője a műnek. Szócikkeiben nemcsak tényeket sorakoztat fel, olykor hibás adatokkal is, de véleményt is mond, amennyire csak lehetséges, objektív véle-

ményt. Önmagáról írott szócikke a szerénység és objektivitás bizonyítéka:

„OSVÁT KÁLMÁN szerkesztő, *1880. Nagyváradon. Orvosi tanulmányokat végzett egy évig a gyulai kórház segédorvosa volt, tizennégy évig gyakorló orvos. Az impériumváltás Marosvásárhelyen találja. 1919-ben ott indítja meg a Zord Idő című félhavi folyóiratot, melybe sok politikai cikket és szemleci kket írt. 1920 végén a lap tulajdonjogát és vezetését a Kemény Zsigmond Társaságnak adta át. *Erdélyi Levelek, Kalauz, Hétfői Levelek, A Fölösleges Ember, Repríz* címen 1920-27 között többnyire egészen rövid életű folyóiratokat adott ki, melyekben a politikai és szellemi élet kritikáját nyújtotta e lapok nem túl nagy nyilvánosságának. Nagyobb közönségsikere volt nyilvános előadásainak, irodalmi és politikai konferanszainak. Három füzete jelent meg (*Levelek a fiamhoz, Románia felfedezése, Feljegyzések múltó és nem múltó dolgokról*), melyek közül az első lírai apróságokat, a második útleveleket, a harmadik politikai aperszüket tartalmaz. Kiadta Arany János Toldiját, Toldi estéjét és szerkesztette az Erdélyi Lexikont.”

A lexikon Nagyváradon jelent meg 1928-ban. Visszhangtalansága elkeseríti Osvátot. Leteszi fegyverét, a tollat, visszavonul a közélettől és elmegy Budapestre. Attól kezdve ritkán ír. Küld még néhány cikket a *Helikomak* és a *Korunknak*, de idejét bátyja, Osvát Ernő hagyatékának gondozásával, művei kiadásával tölti. Újránősül, felesége Osvát Zsuzsa (szül. Bak) írónő, akitől két gyermeke született. Új családja nem sokat tud meg az apa erdélyi életéről. Nemigen beszél magáról még nekik sem. Nem írta meg, nem mondta el senkinek erdélyi életét, csak mozaikokból, mások emlékeiből rakható össze. Erdélyben maradt orvos fiával élete végéig levelezett. 1953. augusztus 1-jén, az íróasztalára borulva halt meg, agyvérzésben.

Osvát Kálmán a romániai magyar irodalom jeles képviselője. Ó volt az első, aki irodalmi lapot alapított, azért, hogy a politikai

helyzet változása után a magyar kultúra és az irodalom önálló életet élhessen Erdélyben. Harcos publicista volt. Érdekelte a politika, irodalom, tudomány, egyáltalán minden, ami az intellektuális lét fenntartásához szükséges. Változatos tematikájú írásait sziporkázó stílus jellemzi. Írásai frappánsak, logikusan felépítettek, csattanóra kihegyezettek, kíméletlenül őszinték, még akkor is, ha érzékenységeket sért velük. Mai újságírásunkban ugyancsak hiánycikk az Osvát-szerű jó tollú, bátor publicista.

Ebbe a kötetbe Osvátnak azokat az írásait válogattam be, amelyeket saját lapjaiban jelentetett meg. Ezekhez kapcsolódik megjelent füzeteinek anyaga. Így állt össze Osvát Kálmán első gyűjteményes kötete, ami talán segít kijelölni méltó helyét irodalmunkban.

(Osvát Kálmán: Motívumok. Mentor Kiadó, 2000. Előszó)

Mesék – a szerelemről, szeretetről

Balázs Ferenc (1901–1937) unitárius lelkész a marosvécsi Helikon írói közösség tagja volt. Kolozsváron született, ott érettségizett, az egyetemen zenét, bölcsészetet és unitárius teológiát végzett. Oxfordban ösztöndíjasként tanult, majd Amerikába ment, ott alkalmi munkákból és utcai zenélésből tartotta fenn magát. Innen hozott feleséget. Hazafele a világ legkülönbözőbb egzotikus tájaira is eljutott, Indiában Gandhinál töltött több napot, de járt Japánban, Szingapúrban, Burmában, Irakban. *Bejárom a kerek világot* – ezt a címet adta úti élményeit megörökítő művének.

Hazatérve rövid székelykeresztúri segédlelkészkedés után Torda mellett, Mészkon szolgált hét éven keresztül. Beteg tüdeje addig bírta. Templomot épített, orgonát vásárolt, iskolát és lelkészi lakást bővített, népfőiskolát szervezett dán mintára, életre hívta az Aranyosszéki Vidékfejlesztő Szövetkezetet. A falut akarta felemelni. Falu-élményét a *Rög alatt* című művében mondja el. Áldozatokra képes lelkész és művész volt. Tüdőbaja fiatalon végzett vele.

Az életrajzok azonban elsiklanak egy fontos mozzanat mellett. A fiatal, alig húszéves teológus hallgató légációba a Nyárad mentére, Szentgericére kerül. Ez meghatározó pillanat életében. A városi fiú itt ismerkedik a falu életével és a szerelemmel is. Még néhányszor visszatér, mielőtt elindulna világot látni, és megírja a Trianon utáni erdélyi magyar irodalom első művét, a *Mesék* címűt. Igen, az erdélyi irodalom első kézírata 1921-ben keletkezett: „Írta és kézzel másolta, fűzte és kötötte Balázs Fe-

renc” – áll a 108 oldalas, 25 mesét tartalmazó kéziraton. A címzett vagy a múzsa az akkor 14 éves szentgericei Kuti Ilus, akinél a hetvenes évek elején találta meg a kéziratot Marosi Ildikó, és 1973-ban adta ki először a Kriterion Kiadó.

Most, halálának 70. évfordulóján jó ismét kézbe venni a Mentor Kiadó jóvoltából ezt a kis ékszert, féldrágakövet. Mint egy borostyánból álló gyöngyfüzéren a szemek, úgy sorakoznak egymás után a mesék, összesen 25, mindenik kerek egész, s ahogy a borostyán rejtegeti magában az évmilliós kis rovar, úgy zárta be minden meséjébe erkölcsi, etikai mondanivalóját vagy divatos szóval, üzenetét Balázs Ferenc, szerelmi meséhez illő körítéssel. Lélekmelengető, bensőséges őszinteséggel vall érzelmvilágáról. Tiszta költészet – szoktuk mondani, s bár Balázs Ferenc verseket is írt, mégsem versben fogalmazta meg a 20 éves fiatalember érzelmeit, a leány és a fiú kapcsolatáról, a szerelemről való gondolatait, hanem ki/megtalált egy olyan formát, ami még a versnél is közelebb áll az emberi lélekhez, különösen a gyermekkorból alig felcseperedett fiatalhoz, s ez a *lírai mese*. Különös, egyedi műfaj, mint mondtam, a lírai költészethez áll legközelebb, s ha skatulyába akarnám tenni, a már meglévők közül a prózaversek közé sorolnám be.

A meseíró meséjéből idézek: „A meséi gyakran megkérdezték: – Miért nem engeded, hogy a te kedvesed szerelme is mesékbe ömöljék át?

Az egyik azt mondta:

– Én a szemérről szeretnék beszélni.

A másik így szólt:

– Én a könnyeit szívnam magamba.

A harmadik:

– Én a szerelmébe takarnám be magamat.

A negyedik:

– Én a csókja ízét akarnám ajkamra írni.

Így beszéltek a mesék, amelyek még nem születtek meg.”

A becsület, az őszinteség, a szépség és a mélység, a szakítás, a szomorúság, az egyedüllét, az alázatosság, a kielégületlenség stb. témája köré szerveződik egy-egy megszületett mese, ilyen sorrendben, és mindenik erkölcsi tanulságot is rejt természetesen, hiszen meggyőződését, lelkének titkait adta át abban a kis könyvben az író a lánynak, és azért is annyira bensőséges, mert nem szánta a nagy nyilvánosságnak. Megtehetette volna, amikor már elismert írója lett a helikoni közösségnek. Ki tudja, miért nem tette? Talán ha lett volna ideje számba venni életművét, akkor ezt a kis remekművet is besorolja közéjük!

(Balázs Ferenc: Mesék. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2007.)

A Zord Idő élete és elmúlása

1919-et írunk. Véget ért az első világháború, az őszirózsás forradalmak és a Magyar Tanácsköztársaság megbukott. Magyarország sorsa a nagyhatalmak kezében. A wilsoni doktrína, a híres 14 pont, az 1918-ban meghirdetett „igazságos békerendezés” elve alapján folynak az előkészületek a békekötésre. Ez lesz a trianoni béke, amely 1920-ban szentesíti azt a tényt, ami a történelmünk idején, 1919-ben már mindenki számára nyilvánvaló: az Osztrák-Magyar Monarchia széthullott, Erdélyt a románok maguknak követelték, s meg is kapták.

Történészek dolga az összefüggések keresése, a következmények felismerése és hatásuk elemzése. Egyértelmű viszont az, hogy merőben új történelmi helyzet állott elő, s ez új feladatot jelentett az elszakadt országrészek magyarsága számára. A legfontosabb a túlélés volt.

Elsőnek a szellem emberei, az értelmiségiek ébrednek: rátapintanak az új szükségletre és az új lehetőségre: az önálló szellemi élet megszervezésének fontosságára. A század elején elindult, egyre erősödő és sokak által kárhozott decentralizálódási törekvések Erdély-szerte termékeny talajra találnak. E társadalmi szükséglet – ha nem is mindig tudatos – felismerése eredményeként születnek meg az új művelődési centrumok – Nagyváradon, Marosvásárhelyt, Kolozsváron –, és jönnek létre az első folyóiratok, lapok, amelyek „a romániai magyarság sajátos

kisebbségi körülményeitől meghatározott kulturális életének szülöttei és hírnökei”¹.

Az úttörés érdeme a Holnap városáé. Nagyváradon néhány napos különbséggel két irodalmi hetilap lát napvilágot 1919 júniusában: a Magyar Szó Tabéry Géza, a Tavasz Zsolt Béla szerkesztésében. Röviddel ezután Marosvásárhelyen a Morvay Zoltán szerkesztette Tükör² című hetilap 1919. június 6-i számában a következő hír jelent meg: „Zord Idő címmel változtatott irodalmi, politikai, közgazdasági és orvostudományi szemle indul meg augusztus 31-én.

A lap szerzési munkálatait egy 11 tagból álló ideiglenes szerkesztő bizottság intézi, melynek tagjai: Álgya Zoltán, Antalffy Endre dr., Detre Samu, Dékáni Kálmán dr., Farkas Róbert de., Malom Dezső dr., Molter Károly, Osvát Kálmán dr., Szíjgyártó Gábor, Ziegler Károly dr.

A lap szerkesztője dr. Osvát Kálmán, a kiváló író és publicista lesz...” Ezzel Marosvásárhely is felzárkózott a romániai magyar kultúra önellátóinak sorába, s a Zord Idő 1919. aug. 31-i első számának megjelenésével részese lesz annak az irodalmi decentralizációs folyamatnak, amelynek a két nagyvárad lap, meg a háború viharait átélte Erdélyi Szemle az elindítója.

A fojtó, nyomasztó háborús évek után az első mély lélegzetvétel eredménye Marosvásárhelyt a Zord Idő, a Kemény Zsigmond-regénytől kölcsönzött című félhavi szemle Osvát Kálmán szerkesztésében.

Vásárhely indulása némileg eltér Váradétól. Tabéry maga azt vallotta egy helyütt³, hogy kenyérgondok serkentették lapalapí-

---

¹ Kovács János: A hőskorszak kezdetén. Bevezetés a Magyar Szó – tavasz c. antológiájához. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971.

² Megjelent 1913-tól.

³ Tabéry Géza: Emlékkönyv. Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár, 1930.

tásra. Valóban a háború után sok entellektüel újságírással, szerkesztői munkával jutott megélhetéshez, mert a román nacionalizmus állásuk felfüggesztését eredményezte. Ám, ha szemügyre vesszük a Zord Idő alapítóinak névsorát, élén Osváttal, nyilvánvalóvá lesz, hogy ezeknek az értelmiségieknek elsőrendű gondja nem anyagi természetű, hisz megélhetésük biztosított, mindannyian lateinerek: orvos, tanár, ügyvéd, hivatalnok, hírlapíró van közöttük. Szellemi megélhetésükről gondoskodnak, amikor folyóiratot hoznak létre. Céljuk: színvonalas, önálló irodalmi, művészeti élet megteremtése. „Ha mi nem állunk be a rendbe, jön más, aki elvégzi, amit mi akarunk. Várad, Kolozsvár, Arad mind mozdul már. Nem az elsőségünket féltém, hanem a szellemünket. Nekünk embereink vannak, akik biztosítékot nyújtanak a becsületes küzdelemre” – mondja Krammer Berde Mária e kort idéző regényében, a *Szentségvívők*ben. A szellemi erőnlétnek ez a biztos tudata nem alaptalanul serkenti ezeket az értelmiségieket. Vásárhelynek valóban reprezentatív írógárdája volt a háború utáni években. A felsoroltak, majd néhány hónap múlva az ide költöző Berde Mária, az Osvát felfedezte Nagy Emma, Kabdebó Erna, Metz István, Farczádi Elek stb. mind kiváló szellemek, Vásárhelyt élnek. A lap munkatársi gárdájához csatlakozik Tompa László, Áprily Lajos, Bárd Oszkár, Reményik Sándor, Sipos Domokos, Nyíró József, Balogh Endre stb.

A szerkesztő Osvát egyénisége bélyegét az első számtól kezdve rányomta a lap arculatára, összefogta Marosvásárhely haladó szellemi erőit, neve összeforrt nemcsak a Zord Idővel, de a város fellendülő művelődési életével. A Nyugat Osvát Ernőjének vérrokona, polgári foglalkozására nézve tudóspecialista. Az első világháború alatt Marosvásárhelyen teljesített katonai szolgálatot, majd a háború befejeztével itt rekedt. Szenvedélyes lapalapítónak tartották, pedig az anyagi nehézségek mellett csak Tolnai Lajosra emlékeztető harcos szelleme volt az oka annak, hogy lapjai kérészetűek voltak. „Kitűnő szatirikus, csiszolt

stilisza, tiszteletreméltóan merész és nemegyszer már enfant terrible-je az erdélyi közéletnek. A húszas éveknek és egy kicsit az egész hőskorszaknak is egyik legromantikusabb egyénisége” – írja róla Ligeti Ernő⁴. Kérlelhetetlen kritikával illetett minden dilettantizmust, kegyetlenül ostromozta a banktőkéket és a nyárs-polgárságot, s így nem csoda, ha maga ellen ingerelte a firkálgató széplelkeket meg a kisváros konzervatív polgárságát és vezető urait. Vérbeli szerkesztő volt, aki lapját a közélet szolgálatába állította. 1919 decemberében a Zord Idő első irodalmi estjén⁵ elhangzott megnyitójában világosan megfogalmazza a lap feladatait és célkitűzéseit.

Osvát olyan lapot akart szerkeszteni, amely Erdély haladó hagyományait, történelmét nem tagadja meg, de nem zárkózik be Erdély falai közé, annak határain túl is tud érdekeset, korszerűt mondani olvasójának. A kor diktálta szükséglet hozta magával, hogy nemcsak szépirodalmi, de politikai, közgazdasági, orvostudományi, társadalomtudományi problémáknak is teret szentel. Mély felelősségérzet jellemzi, amikor az „itt és most” bontakozó tehetségek iránti kötelességekről vall, ami azonos azok felfedezésével és pártolásával. A korra jellemző passzív rezisztenciával szemben aktív demokráciát követel, s ennek az aktivitásnak tükrözését a lap oldalain, akkor, amikor az itt maradt magyar uraknak, a „sarki mártíroknak” éppen úgy, mint a frissiben idejött sovíniszta román „hon hazafiaknak” romániai, illetve erdélyi magyar irodalomról ábrándozni legalábbis hazafiatlanság. A korban, a közélet harcaiban való jelenvalóság mellett agitál: „A legértékesebb írások gyűjteménye is csak nyomtatvány, könyv marad, amelyre Isten tudja, miért, reá írták megjelenése pontos dátumát. Lappá csak azáltal lesz, ha a mában él,

---

⁴ Ligeti Ernő: Súly alatt a pálma. é.n. (Kolozsvár, 1941)

⁵ Osvát Kálmán: Motívumok. Elhangzott az első irodalmi esten, 1919 decemberében. Zord Idő, 1920: 5.,133.

ha robotunkban velünk együtt liheg, ha meghallja és megfeleli némán feltett kérdéseinket, ha elkiáltja szívünk bánatát, és oda üt, ahová mi szeretnénk. De mindehhez a szerkesztésének teljes aktivitás kell...”⁶

Nem véletlen az sem, hogy ezek a szavak először pódiumon hangzottak el. Osvát már a Zord Idő megalakulása előtt is rendezett előadóesteket vásárhelyi írók, zeneművészek felléptével, amelyen ő konferált. Ezek a konferanszok igen népszerűek voltak. Tisztában volt azzal, hogy az irodalmi esték szervezésével olvasókat szerezhet lapjának is, s az előszónak gyakran nagyobb a szuggesztív ereje, mint a leírtnak; másrészt az író és az olvasót közelebb hozza a szemtől szemben való találkozás. A leglényegesebb szempont pedig: a tömegek nem olvasnak, a nagypolgárok közömbösek. Fel kellett rázni a közvéleményt, minél több olvasót szerezni a bontakozó irodalomnak, előfizetőt az anyagi nehézséggel küzdő folyóiratnak, hisz a szerkesztő szerény orvosi jövedelme nemigen fedezte az előállítási költségeket. A szerkesztő- és íróársak is azonnal felkarolták az ötletet. Még elevenen élt bennük a Nyugat rendezte irodalmi estek emléke.

Mit valósított meg e célkitűzésekből a Zord Idő? Az első lapszámtól kezdve a folyóirat munkatársai élénk érdeklődést tanúsítanak a társadalmi-közéleti kérdések iránt. Elsősorban a lap publicisztikai írásai figyelemre méltóak e tekintetben: ezek teszik elevenné. Osvát vezércikkei, különböző álneveken írt tárcái, glosszái, pamfletjei meghatározzák a lap profilját, politikai-társadalmi arculatát, polgári demokratikus elkötelezettségét.

A Zord Idő lelegevenebb, mában élő rovata a *Szempontok*. Osvát itt csatázik az őt támadókkal, látható és láthatatlan ellenségeivel: a közönnyel és annak megtestesítőivel; a legfrissebb kulturális-társadalmi eseményeket ebben a rovatban reagálják le

---

⁶ Uo.

a munkatársak. A főlaptestet a vezércikk, a szépirodalom és egy-egy hosszabb tudományos vagy irodalmi jellegű tanulmány tölti ki. A mindennapi élet lüktetése a Szempontokon és a főlaptest publicisztikai írásain át árad a lapba.

E lüktetés elsősorban küzdelmet, harcot jelent.

Ebben a harcban az állandó célpont a kisvárosi közöny, a bankigazgatók, nagyvállalkozók és nyárspolgárok közömbössége és profitéhsége, időnkénti adakozásuk mögé rejtett felelőtlensége a közélet dolgaival szemben. Gúnyosan írja róluk Osvát Szini Lajoshoz intézett nyílt levelében: „Oh, tudom, mindenben részt vesznek, adnak itt is, ott is. De csak a nevük van ott s az aprópénzük – hogy számonkérés idején *alibit* bizonyítsanak. A közösségnek minden, hangosan követelő érdekeivel szemben is siketek -, hogy volna hát fülük néma újságbetűk mondanivalóira?! Reverenciájuk a nyomtatott betű iránt nincsen. Ahol ilyesmi nyomát véled látni, csak jobban nézd meg, nem más az: *félelem*. Pénzükért nem az íróktól vesznek szellemet, hanem a kiadótól – *tüirelemlevelet?*”⁷

S amikor konzervatív nacionalisták diszkreditálni próbálják az alakulóban lévő Zord Idő Részvénytársaságot⁸, mert az sze-

---

⁷ Osvát Kálmán: Válasz Szini Lajosnak. Zord Idő, 1920: 6., 214. Szini Lajos: Kedves szerkesztő uram! Zord Idő, 1920: 5., 133.

⁸ Zord Idő, 1920: 8., – borítólapján jelenik meg a Részvényaláírási felhívás: „Alulírott alapítók ezennel kötelezően kijelentjük, hogy Marosvásárhely székhellyel Zord Idő Irodalmi és Lapkiadó Vállalat R.T. cég alatt részvénytársaságot alapítunk. 1., A vállalat célja: Könyvek, hírlapok, folyóiratok kiadása és ezeknek terjesztése. Nyomdai üzem folytatása, mely nemcsak saját kiadványok, de egyéb nyomdai munkák vállalására is kiterjed. 2., A vállalat tartama 25 év. 3., Az alaptőke 60.000 (hatvanezer) koronában állapítatik meg, mely 300 drb. 200 korona névértékű részvényből áll. 4., A részvények jegyzésekor a jegyzett névérték 30% készpénzben befizetendő. A hátralékos összeg lefizetésének idejét és módját az Igazgatóság fogja megállapítani és

rintük „ultramodern vagy nemzetközi, vagy akármi, de nem magyar”, Osvát nyíltan elhatárolja magát nacionalizmusuktól, és bátran vágja szemükbe, elutasítva a vádat: „A mi magyarságunk nem az övéké! Sem tettben, sem szóban, sem gondolatban. És addig valljuk magunkat magyarnak, míg ők nem avatnak azzá.”⁹ Ebből az állásfoglalásból szinte természetszerűleg következik Osvát másik nagy érdeme: mégpedig az, hogy elsőként ismerte fel az itt élő népek megismerésének fontosságát, mint a beszűkülés elleni küzdelem alapvető tényezőjét. Ismerjük meg egymás kultúráját! – volt a jelszava. Ennek a gondolatnak a köztudatba ültetésével jelentős lökést adott a későbbi Erdélyi Helikon egyik alapvető programjának kialakításához: ez a román és az erdélyi német kultúra megismerése, egymás felé közeledésük. A transzszilvanizmus ellen szót emel később, de hirdeti, hogy az itt születő irodalomnak „Erdély levegőjét” kell árasztania, az „itt és most” problémáit kell felvetnie, ebben a talajban kell gyökereznie, az itt élő kisebbség életét kell tükröznie, mert csak így teljesítheti hivatását: így válhat a köz hasznára, és csak így lehet az irodalom közügy. E gondolat jegyében fogant *Toast* című publicisztikája, s ezért üdvözli lelkesen az *Idea Europeana* című írásában Emil Isac közeledést sürgető levelét.¹⁰ Berde Máriával foly-

---

Marosvásárhelyt megjelenő lapokban közzétenni. 5., A részvényaláírás határideje 1920. május 15. 6., A Zord Idő című lap, illetve annak tulajdonosa akként járul hozzá az RT alakításához, hogy a Zord Idő c. lap tulajdonjogát később megállapítandó becsértékben vagyontbetét gyanánt átadja az RT-nak. 7., Az alapítók fenntartják maguknak azon jogot, hogy a RT első igazgatóságát 3 évre kinevezék...Marosvásárhely, 1920. április 17. Dr. Antalfy Endre, tanár; Dr. Osvát Kálmán, orvos; Szígyártó Gábor, tanár; Molter Károly, tanár; Csergő Tamás, tanár; Nagy Emma, tanárnő; Dr. Farkas Róbert.”

⁹ Osvát Kálmán: Nemszeretem műfaj. Zord Idő, 1920: 9., 368.

¹⁰ Osvát Kálmán: Toast. 1940: 14.,607, Idea Europeana. 1920: 15., 648.

tatott vitájának is ez az egyik alapvető tétele. A polémia az irodalmi-kulturális élet további fejlődésének iránya körül bontakozott ki, a kérdés körül, hogy: „Szükség van-e egyáltalán s ha igen, most van-e szükség az erdélyi magyar irodalom új orientációjára?”¹¹ Jellemző minden korra, hogy milyen problémákat vet fel, s azokat hogyan oldja meg, az alkotóra pedig, hogy ezekből mit lát meg, mire hívja fel a figyelmet. Osvát azt vallja, hogy az alkotónak figyelnie kell minden változásra, s figyelmeztetnie is a fenyegető ártalmakra. Szükségesnek tartja Erdély és egész Románia nem magyar népelemeinek, azok történelmének, társadalmi tagozódásuknak, etnikai világuknak minél mélyebb megismerését. Ugyanakkor a magyar irodalmi és nyelvi hagyományok eleven, élő tiszteletét hirdeti. Berde Osvátnak válaszolva azt állítja, hogy „a politikai függés nem jelent kulturális, különösen nem irodalmi és művészi új elhelyezkedést, s az új politikai határok mellett a kultúraelhatárolások és egybekapcsolódások a régiék maradnak”. A kulturális megismerés fontosságát ugyan nem kérdőjelezi meg, „de csak oly mértékben, mint azt a hozzánk közelebb álló kultúrák mellett szükségesnek látjuk”. A „hozzánk közelebb álló kultúrákon” elsősorban a nyugati civilizációt kell értenünk, hisz Berde szerint „ha ugrani akarunk *előre* és idegen segítséggel, saját erőnk ugrórúdját csak a magasabb s így jórészt nyugati kultúrák talaján kell megvetnünk ezentúl is”. Berdével ellentétben Osvát úgy véli, hogy az *új* történelmi körülmények az irodalmi és művészeti törekvések alakulását is döntően befolyásolják, s ahhoz, hogy a lap hű tükre legyen a jelennek, ezekre az *új jelenségekre* kell reagálnia.

Osvát mellett a Szempontok legtermékenyebb munkatársa Molter Károly. A lap megindulásakor a vásárhelyi református kollégium tanára. Első pillanattól kezdve pártfogója és támasza

---

¹¹ Osvát Kálmán: Levél az irodalmi szerkesztőhöz, 1920: 22., 970. Berde Mária: Válasz egy levélre. 1920: 23., 1033.

a folyóiratnak és szerkesztőjének. Lakásán gyűl össze az a néhány „oktobrista” tollforgató, aki megjelenteti a Zord Időt. A gyakran szerkesztőség nélküli lap¹² munkatársai később is Molter lakásán gyűlnek össze, ha valamilyen megbeszélnivalójuk akad: „Az irodalom bármely órában, bárminő házimunka vagy más elfoglaltság idején nyugodtan besétálhatott hozzájuk, mint a hajdani despota, aki mindent magának mondhatott országában.”¹³ Így válik az évek során Molter lakása, Bolyai-ház, „vásárhelyi Széphalomma”¹⁴, a haladásért, a humánumért és az azt felvállaló szépirodalomért rajongók találkozóhelyévé.

Molter nemcsak lakását, tollát is ennek az ügynek a szolgálataiba állította. Ha írásaiban több is a higgadság, mint az Osvátéiban, radikalizmusával ő áll legközelebb a szerkesztőhöz. Mikszáth derűs fölényére emlékeztetően ír a közélet visszasságairól, egy-egy jellemző történetbe ágyazva mond példát vagy hívja fel a figyelmet, máskor maga vonja le a tanulságot a korabeli viszonyokra utalva. Gyakran elkomorul, és romantikus hévvel bírál, hogy másutt komorsága komolysággá változva és romantikus hévvel párosulva lelkesedéssé alakuljon. A közélet fonákságait felmutató publicisztikája mellett műbírálatai a legjelentősebbek és a legjellemzőbbek. A lap többi munkatársa – maga Osvát – is foglalkozik kritikával. Ezek az írások sem megformálásukban, sem a felvetett kérdések vagy a bemutatott művek megközelítésében nem érik el a Molter-bírálatok színvonalát. A valóság tudomásulvétele, polgári radikalizmus és európaiság jellemzi

---

¹² 1919 augusztusától 1920. március 10-ig: Szerkesztőség: Marosvásárhely, Borsos Tamás utca 10. Ezt követően, amíg Osvát megvált a laptól, csak ennyi áll a lapon: Szerkesztősége: Marosvásárhely (Tg-Mureş).

¹³ Berde Mária: Szentségvívők. Regény. 1935.

¹⁴ Jancsó Elemér: A kritikus és irodalomtörténész. Igaz Szó, 1969: 11., 796.

gondolkodását. A *Nints Kazinczynk* című írásában például hiányolja az erdélyi irodalmi és közéletből a Kazinczy-szerű szervező egyéniséget és azokat a nagy tehetségeket, akik a XIX. század magyar irodalmi életét kiemelték a vidékiségből – európai színvonalra. Ez a nincstelenség nem jelenti azt, hogy semmink sincs: „... nyugodtak vagyunk, hogy minden magyar írásunk kultúrpolitika. És nem szájas demagógia, hanem népünk valódi értékének elmélyült kutatása... Kazinczytól és Csokonaitól tanult európai magyarság.”¹⁵ Európai műveltségű és gondolkodású értelmiségiként tapasztalnia kell, hogy alig néhány alkotó küzd az irodalmi és szellemi élet megalapozásáért. Erdély szellemi életében alliterál a közömbösség a nagyvilág dolgai iránt, kicsinyes kíváncsiság, kényelmesség. „Ismét az irodalom fojtott, kisszerű hangja, mely önálló ugyan, de sorvadásos a sokáig tartó provincializmusban”¹⁶ – panaszozza. Az író sorsa is függvénye ennek a beszűkülésnek.

Osvát az első lapszámtól kezdve arra törekedett, hogy színvonalas irodalmat adjon olvasói kezébe. Sikerül megnyernie e cél érdekében nemcsak a Marosvásárhelyen élő írókat, de olyan szerzőket is, akik rangot biztosíthatnak már megjelent írásaik révén a folyóiratnak. Feladatának tekinti új tehetségek felkutatását és elindítását. Az első évfolyamban az akkor már ismert Reményik Sándor mellett ott találjuk a fiatal tanárnő Nagy Emma mély Ady-hatásáról tanúskodó verseit. Lírája haragvó, dacos asszonyi költészet. *Az én részem*¹⁷ című versében „Egy későre jött Ady Endre/Elcsukló hangjá”-nak vallja magát, és így fogalmazza meg helyét:

---

¹⁵ Molter Károly: *Nints Kazinczynk*. Zord Idő. 1920: 7., 195.

¹⁶ M. K.: *Falusi lettem*. Zord Idő. 1920: 18., 862.

¹⁷ Nagy Emma: *Az én részem*. Zord Idő, 1919: 7., 195.

„Vagyok ezer magyar hazudás
Rajtakapója –
A vereckei mesekapu
becsukója.”

„Bolond, bús vajúdo kornak/vagyok leánya...” – írja másutt, akinek nem jutott ki asszony-elődei nyugodt, négy fal közé zárt, bálokon csillogó, bánatukat, szerelmi csalódásukat naplóba és imakönyvbe belesíró élete. Érzelmeiben határozott, a férfiéval egyenrangú szerelmet követel, jogot ahhoz, hogy nyíltan vállalhassa a szerelmet.

1920-ban zárkózik fel a lap munkatársainak sorába Áprily Lajos, Berde Mária, Bárd Oszkár, Tompa László, Nyíró József stb. Ez az év gazdag irodalmi termést ad. Míg az előző évfolyamban a szerkesztő igyekezett a lap szemle-jellegét megőrizni, és mást is adni, nem csak irodalmat (orvosi kultúra, filozófia stb.), addig a következő évfolyamban a hangsúly a szépirodalom irányába tolódik el. A lap orientációja, irodalompolitikája vonzotta a tehetséges írókat. Ezt bizonyítja Áprily gyakori jelentkezése. Őt az 1920-ban Marosvásárhelyen tanári állást vállaló Berde Mária nyeri meg munkatársnak. „Áprily költői alkatának, felfogásának inkább az erdélyi problémákat hangsúlyozó Zord Idő felelt meg, mint az új jelszavak, az új esztétikai és irodalmi törekvések felé orientálódó Napkelet.”¹⁸ Maga Áprily is „egységesebbnek és biztosabbnak” tartotta a Zord Időt. Így került sor azoknak a verseknek a közlésére, amelyek az 1921-ben megjelenő és nagy sikert arató *Falusi elégia* című kötetének gerincét alkották: *Az irisórai szarvas*, *Antigone*, *Patroklos alszik*, *Álom a vár alatt*.

Áprily mellett, sőt már őt megelőzően is rendszeresen közöl a lap Reményik Sándor-verseket. *A Márványtomb*, *A lelkem király*,

---

¹⁸ Vita Zsigmond: Áprily Lajos, az ember és a költő. Kriterion Kiadó, Bukarest, 1972.

Aranyabroncs című versek költőjére ma is illik Antalffy Endre megállapítása: „Az erdélyi lírának sűrű zakatolásai között jómagam felhő nehézségével vonul jobbra-balra köszönetes nélkül, nagy fájdalom emberhez méltó komoran.”¹⁹

A triász harmadik tagja Tompa László. Az udvarhelyi magányban élő költő is sűrűn jelentkezik a lapban régebbi és újabb verseivel. Részt vesz a Zord Idő pályázatán, melyet az *Idegen falusi fogadóban* versével meg is nyer, a *Bábszínház*²⁰ című pedig dicséretben részesül. Tompával erős egyéniség jelentkezett a romániai magyar irodalomban. A vidéki kisváros fullasztó levegője magányosságra determinálja, de líráját megóvjá az elsekélyesedéstől szerénysége, művészi igényessége és lelkiismeretessége.

A triász mellett a legerősebb egyéniség Berde Mária.²¹ Sokoldalúsága a legváltozatosabb műfajokban nyilvánul meg. Közöl verset, elbeszélést, regényt, publicisztikát, kritikát, és szerkeszti az irodalmi rovatot. Bár prózaíróként tartották számon a két világháború közt, női lírája szépírói tevékenységének legértékesebb része. Asszonyi költészet – de Molter szerint: ez leginkább erényeiben látszik meg. Többnyire hagyományos formában írt versei a táj és az ember együvé tartozásáról, a szülőföldhöz kötődésről szólnak, vagy a lélek mélységeibe próbálnak betekinteni. Elsősorban a női lélek foglalkoztatja versben és lírában egyaránt. Prózai írásainak egyik legsikerültebb gyöngyszeme nemcsak Berde, de a két világháború közötti elbeszélés-irodalomban is a *Szegény kicsi Júla* című. Lírával, tiszta költőiséggel átszőtt

---

¹⁹ Antalffy Endre: Csak így...Reményik Sándor versei. Zord Idő, 1920: 13., 558.

²⁰ Mindkét verset „Konovalov” jellegével küldte be.

²¹ Berde Mária az első pillanattól tevékenyen részt vesz a lapszerkesztésben. 1920 októberétől, az irodalmi rovat szerkesztését teljes egészében ő veszi át.

szimbólum kicsi Julia története, akit a szépség utáni vágy visz a sírba.

A *Szegény kicsi Julához* hasonló művészi értékű elbeszélés, novella nem sok jelent meg a lapban. Sipos Domokos *Templomrablója* és Balogh Endre *Megindul az iroda* című elbeszélése mérhető még e mértékkel. Mindkét szerző a Zord Idő felfedezettje. Sipos Domokos ezzel az írásával nyeri meg az 1921-es pályázatot.²² „Kiválóan sikerült a szerzőnek az éhes, kisemmizett ember problematikus lényének megoldása: a cinikus rabló és istenhívő, vallásfélő ember ellentmondó jellemrugóinak összeegyeztetése. A stílus tömörsége a kapkodó indulatok jó eszköze. Egyáltalán nem annyira a téma, mint a megtalált erőteljes és hatásos kifejezési mód indítanak rá, hogy a szerzőben kifejlendő elismert író

---

²² Az 1920. augusztus 1-i számban irodalmi pályázatot hirdetnek a lap egyéves fennállása tiszteletére. Díjak: novella – 1000, vers – 500 korona. Beküldési határidő augusztus 31. A verspályázat bíráló bizottsága: Berde Mária, Antalffy Endre, Molter Károly. A novellapályázat bíráló bizottsága: Berde Mária, Osvát Kálmán, Morvay Zoltán. 15 vers és 10 novella érkezett be. A verspályázatot Tompa László, a novellát Nyíró József (Besenyő jeligével) nyerte meg.

1921. január 15-én (1. sz.) új pályázatot hirdetnek: „Első pályadíj 500 lejt tűzünk ki novellára, mégpedig a szó igazi értelmében, vagyis regénynél kisebb terjedelmű, de bonyodalommal, fejlődéssel és kifejlődéssel bíró műre, mely tehát külső vagy belső hosszabb történés folyamatot ad, nem csupán helyzetet, hangulatot. Második pályadíj 250 lejt tűzünk ki tárcanovellára (rajz, hangulatkép, a ma tévesen novellának nevezett műfajra). Harmadik pályadíj 250 lej versre.” Beküldési határidő: tárcanovellára március 1, novellára április 1. Bíráló bizottság maga a szerkesztőség. 10 vers, 12 novella és 4 nagynovella érkezett be. Mindkét novellapályázatot Sipos Domokos (Októberi forradalom jeligéjű *Templomrabló*; *Mesélni, pihenni* jeligéjű *Boldog idők* c. írása) nyerte meg. (Lásd Berde Mária értékelése 1921: 5., 256)

lássuk, és így a pályadíjat neki odaítéljük.” – értékeli Berde Mária a Sipos-novellát.

Mindkettő erős prózaírói egyéniség, aki nagy reményekre jogosított és fiatalon elpusztult. Realista hangvételű írásaik a jelenben gyökereztek, a kor égető szociális problémáit hozták felszínre.

A lap másik nagy felfedezettje Nyíró József. Ő is pályadíjat nyert a *Haldoklik a székely* című elbeszélésével. Jelentkezésével valami egészen új kezdődik a romániai magyar irodalomban: a székely népeletre nyílik kilátás. Műveiben „súlyos szavú emberek beszéltek sziklanyelven”(Osvát Kálmán). Realizmus és mítosz keveredik írásaiban. S míg előbbi jellemző a díjnyertes műre, valamint az azt követő novellákra, addig későbbi alkotásaiban utóbbi válik uralkodóvá. Szini Lajos vagy Rájk Gyula „székelyeskedő” elbeszéléseinek vajmi kevés köze ahhoz a világhoz, melyet a *Haldoklik a székelyben* oly frappánsan ábrázol Nyíró. De jelentéktelenek a többi írások is. Kivételt csak Tompa László két kedves novellája s Gyallay Domokos írói kvalitásokról tanúskodó elbeszélése jelent.

Egyrészt a kézirat-gondok enyhítésére, másrészt a világ szellemi vérkeringésébe való bekapcsolódásra a szerkesztő – Osvát majd Berde – műfordítások közlését véli a legcélszerűbbnek. Maga Osvát és Berde is gyakran jelentkezik versfordítással. Így kerül a lapba Baudelaire, Stefan George, Heine, Lenau, Theodor Storm, Anatole France, Zola, Tagore, Hauptmann stb. egy-egy művel. A névsor eléggé szeszélyes szerkesztői koncepcióról tanúskodik. De nem is a szerkesztő szeszélye, hanem a munkatársi gárda felkínálta anyag határozta meg a közlési szempontokat. S mivel elsősorban a német nyelvű irodalom iránt érdeklődtek – ez uralkodik. Tompa László Lenau-, Storm-, Keller- stb. versfordításai vagy Hauptmann *Az elmerült harang* című színművének Áprily-féle fordítása nemcsak a legsikerültebbek közül való, de műfordítás-irodalmunk maradandó értékei.

A világirodalmi kitekintést nemcsak a műfordítások biztosították. A szerkesztőknek gondjuk volt arra, hogy felhívják a figyelmet olyan művekre, amelyek még nem jutottak el a magyar olvasóhoz. Molter Károly kritikai jegyzetei Thomas Mann, Richard Dehmel, Mereskovszkij nevével ismertetik meg az olvasót, Székely József Gorkijra hívja fel a figyelmet. Jóllehet a véletlen döntő szerepet játszott az ismertetett művek kiválasztásában, a lehetőségekhez mérten – mivel nehezen lehetett hozzájutni külföldi könyvekhez a rossz postaviszonyok miatt – elég rendszeresen közöltek kritikát.

Az irodalomtörténeti tanulmányok, cikkek közlésével a haladó hagyományok ápolását szorgalmazzák. Csergő Tamás Kemény Zsigmondról szóló tanulmányában a keményi lélekábrázolás modernségére hívja fel a figyelmet. Gulyás Károly Peteleiről, Mentovichról, Tolnai Lajosról ír hosszabb-rövidebb cikket, mintegy a Zord Idő szellemi elődeiként emlékezvén a vásárhelyi nagyokra. Áprily Lajos Ady Endréről közöl elemző tanulmányt akkor, amikor Ady költészete tiltott tantárgy és olvasmány.

A nem szépirodalmi tárgyú tanulmányok is szép számban vannak jelen. Gulyás Károly például sorozatot közöl az erdélyi képzőművészet néhány kiemelkedő egyéniségéről. A filozófiát Kallós Ernő Bergson-tanulmányai, a történelmet Büchler Pál és Dékányi Kálmán tanulmányai, a közgazdaságtant Kapusy Imre hat részből álló sorozata és Cséser Lajos írásai képviselik – hogy csak a legalaposabb munkákat említsem.

A szellem artistáit nem kényeztették a körülmények. A vidék közönye mellett a kisebbségi sors teljes súlyával nehezedett nemcsak a magyar ajkú tömegekre, de az irodalmi-kulturális életre is. Nagy-Románia cenzúrája kiválóan működött. Ezért oly gyakoriak a Zord Időben is az üres oldalak, amelyekre egyetlen szót nyomtattak: „Cenzúrázva”.

Ha összegezni akarjuk mindazt, ami a Zord Időre jellemző, Osvátot kell idéznünk ismét: „Kortesszólamokat ez a lap nem írt zászlójára, az örök emberi ideálokat nem sajátította ki előfizetési felhívásaiban, és nem hirdetett naponta harcot – döglött oroszlánok ellen. De minden sorával hitvallást tett az emberek mellett, tiszteletet kért a számára és kereste jogait. Harag és gúny fegyvereit küldte az emberi méltóságok sérelmezői: a kapzsik, az erőszakosak, a tiszteletlenek ellen. Inzultálta a nyíltan jelentkező perfidiát és levetkőztette a pózrongyokkal takarózó tehetségteleneket. Felismerte a durvaságot, ha mégúgy sminkelve volt és ráismert a becsületre, ha rágalmak tengere borította is el. Ez mulatságnak gyenge, de férfimunka volt.”²³

Ez a férfimunka nemigen tetszett a korabeli társadalom látható oszlopainak, a hivatalos uraknak és kisebbségi politikusoknak, hisz elsősorban őket érte támadás meg a sok inzultus. Így aztán nem csoda, hogy amikor az anyagi nehézségekkel küzdő szerkesztő eladja a lapot, s a Kemény Zsigmond Társaság megveszi – nem tartanak igényt a szerkesztő további munkájára. 1920 decemberétől Osvát megvált a Zord Időtől.

Osvát megváltása után a lap arculata lényegesen megváltozott. „Nemcsak azért esett a lap színvonala, mert hiányzott belőle Osvát, hanem teljesen nemzetieskedő hangon próbált népszerűvé válni”²⁴ – emlékezik erre az időszakra Molter Károly. A lap felelős szerkesztője a későbbi Magyar Párt politikusa, Hajdu István lett. Beköszöntő vezércikkében elhatárolta magát az Osvát szerkesztette Zord Időtől: „...Új útra indul a Zord Idő. Az élet megvíthatatlan kinceskamrájából, szívünkéből hívjuk új életre, új lángolásra a nemzeti érzés, a magyar szó, a magyar becsü-

---

²³ Osvát Kálmán: Program. Zord Idő, 1920: 5., 172.

²⁴ Molter Károly: Nem élhetünk irodalom nélkül. Igaz Szó, 1957: 1., 33.

let és magyar kultúra soha ki nem alvó világosságát.”²⁵ A lap szerkesztői: Berde Mária, Dékány Kálmán és Molter Károly. Józanságuk révén a lap irodalmi anyagaiban továbbra is az Osvát idején kitűzött célok érvényesülnek. Sikerül új munkatársakat is bevonniuk a régiék mellé. A világirodalmi kitekintés a már említett modern szerzők felé fokozódik. Mégis a folyóirat élénksége csökken. Egyre kevésbé érezhető az, hogy együtt él „mindennapi robotjában” az olvasóval. Hiányzik belőle Osvát harcos publicisztikája, szókimondása. 1921 szeptemberében megszűnik anyagi nehézségek miatt.

Megszűnése természetesen nemcsak Osvát hiányával és az anyagi gondokkal magyarázható. Oka mélyebb – társadalmi gyökerű. Az 1918-19-es forradalmakat követő radikalizálódás érezte hatását a decentralizálódási törekvésekben, melyeknek következményeként új szellemi központok alakultak. Új lapok jelentek meg. Ám azok az erők, amelyek végbevitték, fokozatosan háttérbe szorultak, elbizonytalanodtak a kisebbségek uralkodó rétegeinek érdekeit képviselő, a „nemzeti egység” jelszavát hangoztató sajtószervekkel szemben. A Zord Idő is ennek a változásnak lett az áldozata. 1921-től ennek a politikai orientációnak a hatása érződik a Hajdú István szerkesztette lapon. Nem valószínű, hogy ha tovább él, az a szellemi pezsgés jellemzi, ami addig.

Két év alatt olyan jelentős tevékenységet fejtett ki új szellemi központ létrehozásával, a romániai magyar irodalom jeles egyéniségeinek bemutatásával, műveik közzétételével, új tehetségek felfedezésével, hogy érdemei elévülhetetlenek a romániai magyar irodalomban.

(Zord Idő antológia. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1998. Előszó)

---

²⁵ Hajdú István: A mi karácsonyunk. Zord Idő, 1920: 23.,975.

Habent sua fata libelli

Sorsos könyv a *Szentségvívők*, R. Berde Mária sorrendben hatodik regénye e műfajban, születését, illetve megjelenését tekintve. Az első, *Az örök film*, még 1917-ben látott napvilágot Budapesten, az ötödiket, a *Földindulást* 1930-ban adta ki az Erdélyi Szépmíves Céh Kolozsváron. Joggal vélné az olvasó, ha ismeri Berde aktív szerepét az erdélyi irodalom megszületésében, s maga a szerző is úgy gondolta, hogy ez a műve is itt lel otthonra, gondozó szerkesztőre. De az Erdélyi Magyar Írói rend adta ki, minden jel szerint 1934 első heteiben. A regény születésétől megjelenéséig közel öt év telik el, harcban, vitában, sértődésekben teli esztendő.

Berde a mű megírásakor Marosvásárhelyen él, 1932-ben költözik át férjével, Róth Jenővel Nagyváradra. 1920 nyaráig Nagyenyeden, a Bethlen Kollégiumban tanított, szeptembertől 11 éven keresztül a marosvásárhelyi Felső Kereskedelmi Leányiskola rendes tanára. Mindkét esetben kényszerűségből, állása megszűnte miatt kell távoznia. A *Szentségvívőket* tehát Marosvásárhelyen írta, de már Nagyváradon adták ki.

Nézzünk bele a történetekbe, dokumentumok segítségével.

Az első híradás arról, hogy elkészült a hatodik regény, Berdének Áprilyhoz, az Erdélyi Helikon akkori szerkesztőjéhez írt levele, 1929. március 5-i keltezéssel: „Bánffy kegyelmes úrral ittléte alkalmával arról beszélgettünk, hogy a Marokszedők című regényemet a Helikonban hozzuk le. Én azt a választ adtam, hogy nagyon szívesen belemegyek a dologba, de Magával kell először a részleteket megbeszelnem, mivel a regény hosszabb a

rendes erdélyi méreteknél, másodszor, mivel az ősz folyamán könyv alakban fog megjelenni. A gróf szerint ez nem képez akadályt. (...) A kézirat készen áll, egy példányát most fogom Pestre vinni, a másik rendelkezésére áll, húsvétig eljuttathatom Lajos kezébe, mivel nagyhéten átutazom Kolozsváron.”

Természetesen a Helikonban nem jelent meg, s nem valószínű, hogy a Berde szabta anyagi és egyéb feltételek akadályozták megjelenését, sokkal inkább az, hogy a regény valóságanyaga érzékenységeket érintett, másrészt nem elégítette ki a szerkesztők esztétikai elvárásait sem. Mindenesetre évekig áll a kézirat a kiadóban. Ebben az esztendőben Kacsó Sándor is harcol a Céh vezetőségével saját regénye okán. Azt írja Berdének 1929. nov. 18-án: „Vigasztaló és biztató levelét hálásan köszönöm. Egyszerre kaptam kézhez a Kovács Laci levelével, amire többszörös sürgetés után rászánta magát a Kós–Kovács vezérkar. Ha ezt a levelet olvasná, pillanatig se bízna többé abban, hogy az a regény a Szépmíves Céhnél napvilágot láthat. Azért is ragaszkodtam az írásos visszautasításhoz, hogy dokumentum legyen a kezeim között arról az emeletes bornírtságról, amivel ezek az urak nézik a dolgokat és a dolgok dolgát: az irodalmat.” Az a regény pedig a *Vakvágányon* volt.

A két mű rokon abban, hogy igen sok bennük a „valóság-alak”. A *Vallani és vállalni* vita, amely épp az aktuális kérdéseket akarja számon kérni az erdélyi írókon, még csak most van indulóban. Kuncz Aladár szeptember elején írt Berdének arról, hogy „vajon a mai erdélyi írónak a történelmi virágnyelv helyett nem kellene-e egyenesen hozzányúlni a mostani fájó és aktuális kérdésekhez?... Szeretném a maga cikkével kezdeni, ha az harcias és éles állásfoglalás mondjuk kontra (elvileg a történelmi regényt értem).” Kuncz épp azért kérte fel Berdét a vitaindítóra, mert tisztában volt a társadalmi problémák iránti érzékenységével. S bár a vita nagy port kavart az erdélyi irodalmi életben, az Erdélyi Helikon, de különösen a Céh sohasem vált igazán érzékeny-

nyé ezekre a kérdésekre. Így a Berde-regény nem igazán számíthatott pozitív elbírálásra, mint ahogy a későbbiek ezt igazolják. Kenyértörésre kerül sor, Berde kivonul az Erdélyi Helikonból, és végül 1933-ban megalapítja ötödmagával az Erdélyi Magyar Írói Rendet. A regénye továbbra is ott fekszik a Céhnel. Tabéry meséli *Egy romantikus írói csoportosulás* című visszaemlékezésében:

„Ugyancsak Vécsen tudtam meg a Céh vezetőitől, hogy eszük ágában sincsen kiadni Berde náluk lévő Szentségvívők regényét.

– Miért nem mondjátok meg nyíltan Berdének? – kérdeztem tőlük. – Ha nem áltatnátok, kiadhatná máshol.

– Nekünk az konkurenciát jelentene – volt a lakonikus válasz.”

Tehát nemcsak esztétikai ellenvetések játszanak közre a mű elfektetésében. Az üzleti szempontok mellett – ha Berde Tompa Lászlóhoz írt kimerítő beszámolóját hitelesnek tekintjük – a szerkesztő Kovács László egyéni döntésének áldozata lett a mű. 1933 februárjában Berde így számol be a történekről: „A könyvről Tabéry szóban s Molter írásban adott véleményt, mindazonáltal Laci kiadta Dsidának véleményre. Dsida aztán nem akart írásban nyilatkozni, csak szóval adta tudtomra (miután beutaztam Kolozsvárra és sarokba szorítottam), hogy a regény nem üti Dosztojevszkij mértékét, nincs semmi benne, csak Osvát felmagasztalása, érdekes benne csak az, hogy megtudunk belőle benső dolgokat a marosvásárhelyi mozgalmakról, ő különben sem olvasott el a Céh könyveiből kettőnél többet, s így a világirodalom legnagyobbjaihoz mérte művem stb. Mindebből láthatja, én legalább látom, hogy meg van dolgozva, s azután azt is megtudtam – Molternek bevallotta – , hogy nem is olvasta el csak darabig a könyvet. Ezek után kérdeztem tőle, hogy ismer-e pl. Tompa véleményét a műről, mire Laci kijelentette, hogy Magát ők nem kérték fel véleményadásra s így az nem is számít. Szükségesnek tartom ezt Magának így nyersen megírni, mert

tudnia kell, kikkel áll szemben. Az, hogy Maga vagy Tabéry, vagy Molter véleménye akkor is latba kell hogy essék, ha spon-tán jön, meg sem fordul az eszükben. S itt érzek én valamit, amiről el kell diskurálnom pár emberrel. Miféle baráti alakulat vagyunk, ahol legjobbaink véleménye elől be lehet dugni a fü-let? Kérem, gondolkozzék egy kicsit ezen a dolgon. – Így hát a regényt is visszaveszem, s kaptam tőlük egy nagyon mázos leve-let, amelyben minden dicséretet ráraknak a könyvre, csak – le-gyen szíves, és ne nevéssen – a szerkezetét kifogásolják, mely nem sikerült. Magára gondoltam!

Hogy mi lesz tovább? Bánffy el akarja helyezni a könyvet másutt, én meg azt mondom magamban: most, amikor úgy fér-jem, mint magam egzisztenciája összeroppant (...) akkor csinál-ni ezt velem s ilyen módon – nem látom sehol az erkölcsi és szívbeli kapcsolatokat a Céh és tagjai között. Mindenesetre megpróbálok a könyvvel, ha másképpen nem, a magam kiadá-sában kijönni, s ezt nem annyira írói hiúság, mint a meggyőző-dés téteti meg velem, hogy ennek a könyvnek a mondanivalói mégiscsak kár volna, ha elvesznének.”

Fél év múlva, augusztusban ismét Tompának panaszkodik, már nemcsak a könyv sorsára, de a Céhen belül uralkodó álla-potokra is: „Ami regényemet illeti, annak minden útjába állott a Céhnél, és a legkisebb kifogás is az ő malmukra vitte a vizet. A Maga bizonyára jóindulatú hozzászólását kategorikusan ellenem fordították. De most már ez rám nézve mindegy. Kádár szerette volna újra felvételni az ügyet, de ezt Kovácsék valószínűleg arra használták volna fel, hogy még egyszer és ezúttal tekintélyesebb céhtagokkal utasíttassák vissza (mert mindig lehet okot találni egy könyv visszavetésére), és azzal még azt az ódiomot is levet-ték volna magukról, hogy első ízben a felkért lektor (Dside) el sem olvasta végig a könyvet. Így nem vettem igénybe Kádár szívességét. Nemigen van nekem ott már mit keresnem, s ami-kor abban a tekintetben Reményikkel, Tabéryval, Olosszal,

Áprilyval, Bárdal, Szombati-Szabóval és Kacsóval kerültem egy gyékényre, nincs mit kételkednem érzéseim helyességében.”

Ezekből a levelekből egyértelműen kiderül, hogy a hiedelemmel ellentétben, miszerint csak elmarasztaló bírálatot kapott, a *Szentségvivők*nek voltak pártolói az íróársak között, mégpedig a kiforrott ízlésű Tompa László, Molter Károly, sőt maga Bánffy Miklós gróf is támogatja.

1934-ben a legújabb szellembölcső, ahogy Berde nevezi, az EMÍR – azért hozták létre, mert „Nem nézhettük tovább, hogy az íróársainkat részben elhallgattatták, részben pedig anyagilag is megrövidítették azok, akikre eddig bizalommal bízunk rá dolgaink intézését” – második könyve lesz a *Szentségvivők*. Évszám ugyan nincs rajta, de a levelezésekből, könyvismertetésekből egyértelműen kiderül, hogy ebben az évben jelent meg. Természetesen nem abban a formájában, ahogyan annak idején Áprilyhoz került. Berde többször javított rajta, a címét is megváltoztatta: *Marokszedők*ből lett *Szentségvivők*. Hangsúlyoznunk kell ezt a tényt, mert *Az Erdélyi Helikon és Szépmíves Céh levelesládája* (Kriterion Könyvkiadó, 1979) jegyzetanyagában három utalás is van a műre, és az háromféle. (Előszőr: „*Marokszedők* – Ilyen című regényét Berde Máriának nem ismerjük, talán a Szentségvivők címváltozata, ez 1930-ban (sic!) jelenik meg az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában két kötetben, Bánffy Miklós illusztrációival.” Másodszor: „*Marokszedők* – Később Szentségvivők címmel jelent meg az EMÍR könyveként.” Harmadszor: „*könyvem ügyében* – Valószínű, hogy Berde Mária Szentségvivők c. regénye ügyében, mely 1935-ben (sic!) az EMÍR kiadásában jelent meg Nagyváradon.”)

A megjelenés után ismét Tompának írja-vallja: „Ami a Szentségvivők ismertetését illeti, tudtommal (de tőlem elrejtve tartalmát) férjem is írt Magának levelet. Ebből is láthatja milyen különös súlyt helyeztünk reá, hogy Magától ismertetés jöjjön róla. Maga talán nem is tudja, mi minden érte még a tudottakon kívül

e szegény könyvemet. Három lektor rabolta meg, témát és cím-ötleteket merítve belőle, úgyhogy részeket kellett emiatt kihagynom, és címét, mottóját megváltoztatnom. Emellett rosszakarói is olyan hírért keltették a könyvnek, hogy a régi címmel nem akartuk az EMÍR-ben kiadni. Ilyen körülmények között nagyon drága volt nekem a tudat, hogy néhány igaz barátom, ismerősöm s a dolgok ismerője melléje állt a műnek. S Magának volt pár olyan észrevétele, amit mások nem vettek észre. Számíthatam a Maga becsületes megállapításaira.” (1934. IV. 18.)

A mű visszhangja a kritikusok és íróársak körében felemás. A fiatal Dsida lektori véleményét már ismerjük. Reményik is azt írja egy levélben, hogy: „Maga csak egy bátyát akart nagy vonalakkal felrajzolni, de nem gondolja, hogy a közönség mégis az egész erdélyi irodalom indulásának mintegy regényes korrajzát olvassa a művet, s ezzel az igénnyel lép fel önkéntelenül is, aminthogy ezzel léptem fel önkéntelenül is, ezt vártam magam is.” Benedek Marcell szerint az alakok „kissé ködösen rémlenek a be nem avatott olvasó előtt, a beavatott pedig túlságosan élesen helyezheti el rajtuk személyes ismerősök arcvonásait”. Bárd Oszkár, Bodor Aladár egyértelműen elismerően ír róla. Molter Károly Marosvásárhelyről azt írja, hogy: „A Mária könyvéről olyan rettenetes sok kérdezősködés folyik a személyeket illetően, hogy alig győzi az ember elhessegetni őket. Nagyon sokan Mária legjobb írásának tartják. Paál Guszti szerint a legérettebb írása! Néhányan viszont a stílust kifogásolják (kevesen és nem kompetensek), és a regény erősen beszéd tárgya.” Egy későbbi levélben arról is beszámol, hogy feleségének és neki is nagyon tetszett a *Szentségvivők*.

Az irodalomtörténet-írás sem bánik túl kegyesen a művel. A körülötte kialakult előítélet eredménye, hogy Molnár Szabolcs Berde Máriáról szóló monográfiája is olyan szempontokat kér számon a regényen, amiről nem szól a mű: a városi értelmiség

pauperizálódásának a Vallani és vállalni programban megkövetelt irodalmi valóságát.

A kritikusok épp azt kifogásolták a műben, ami annak érénye, s ami ma is élvezhető, érdekes olvasmánnyá teszi, ha nem dosztojevszkiji mércével mérjük. S bár nem mondják ki, a kulcsregény műfaja az, ami elsősorban irritálja őket. A kulcsregényben a szereplők mögött ismert vagy felismerhető, konkrét személyek húzódnak meg, s ténylegesen megtörtént eseményeket beszél el. A Szentségvívők az erdélyi irodalmi élet indulásának kiemelkedő momentumát, a Marosvásárhelyen 1919–1921 között megjelent kéthavi szemlének, a *Zord Idő*nek a történetét meséli el. A *Zord Időt* Osvát Kálmán, Osvát Ernő orvos öccse alapította és szerkesztette. Az impériumváltás zűrzavarában az Erdélyben rekedt értelmiségiek próbálnak megkapaszkodni az új körülmények között. Berde felvonultatja a lap munkatársait, az akkori Vásárhely minden jelentősebb haladó szellemű értelmiségije és a konzervativizmus képviselői is megjelennek a könyv lapjain. A *Zord Időt* böngészve nem nehéz azonosítani a regény hőseit: Korlát Kálmán – Osvát Kálmán, Zudor Anna – Berde Mária, Krammer Péter – Molter Károly, Tóth Pálma – Nagy Emma, Ratosnyay Boldizsár – Antalfy Endre, Zsuzska – Molter Károlyné, Marosi Zsófia, Dániel Kelemen – Dékány Kálmán, Bolgár Endre – Balogh Endre, Dánielné Daán Annuska – Dékányiné Máté Mariska, Csángó Benedek – Csergő Tamás, Mélik Andrea – Kabdebó Erna, Bágya Zsolt – Álgya Zoltán, Bordos, az albatrosz-ember – Tompa László, Nyíry ügyvéd – Hajdu István, Borbáth Bertalan – Bernády György stb., hogy csak a fontosabb szereplőket említsük. A *Virrasztó* a *Zord Idő*.

A cselekmény 1919 augusztusában indul, a román csapatok diadalmas erdélyi bevonulása után, és a lap megszűnésével ér véget. A kárhoztatott szerkezet igen szoros, hármas tagolású. Három könyvből áll, és mindegyik három fejezetre tagolódik. Az első könyv a lapalapítás és -indítás eseményeit mondja el.

Városi tanár, orvos, értelmiségiek a lábuk alól kicsúszó talaj megfőkezésére fognak össze, lelkesedés és kétely, bizonytalanság közepette egyetlen dolgot biztosan tudnak: tenni kell valamit, megtartani, ami van, és megpártolni, felemelni az újat, az érkezőket, harcolni a rosszindulat, a kisvárosi közöny ellen, fórumot teremteni a gondolkodó értelmiségnek. Új eszme, a transzszilvanizmus gondolata körvonalazódik. A konzervatívok a lapot „szellemi rózsasándorkodás”-nak tartják, a baloldali eszmék fórumának, és megindul ellene a harc, kiadják a jelszót: „Ki-ki annyit ártson, amennyit tud.” A második könyvben összefonódnak a szálak, a szerkesztők és munkatársak közötti nézetkülönbségek, a magánélet eseményeinek bonyolítása során egyre inkább polarizálódik a társaság. Lassan kiderül, hogy a nemes cél érdekében sem tudnak kompromisszumot kötni, s magányosságuk elkerülhetetlen. Az ellenzék terve részben sikerül, éket vertek a Virrasztó eleinte egységesnek tűnő tagjai közé. A harmadik könyv a széthullás rajza. A lap végleg az ellentábor kezébe kerül, az új Virrasztóhoz való átvonulása a szerkesztők és munkatársak egy részének, csak elodázza, de nem oldja meg a gondokat. Hiába a Bethlen-erény („alázd meg magad, hogy fel-emelhesd az ügyet, amely több tenálad”), a pénz és politikai hatalom kimondja a halálos ítéletet. Bevégeztetett.

A *Szentségvívők* kettős szimbolikájú. Berde egyrészt a Panit Anna című novellájában leírt gyermekkori élményét emeli át a regénybe, amikor is a magyar pap, az édesapja, egy román ember haldokló magyar feleségének viszi a szentséget, az úrvacsorát, útközben elveszíti a tarisznyát a kenyérrrel és borral, és ezért azt ad neki, ami van: puliszkát és vizet, „mert nem az anyag minőségében, hanem a szándék tisztaságában van az erő”. Petőfi *A XIX. század költői* című ars poeticájára (a költő lángoszlop, aki világít) is rímel a szentségvívők szimbolikája, akik a reményiséget és hitet viszik el a hívőnek, s akiket a farkasok nem bántanak, csak az ember. A harmadik könyv második fejezetében

Anna megfejtí a szimbólumot: „Gyermekkoromban láttam egyszer mávét és a tiszta vizet Istenné változni a hívő ajakán, a pap és a hívő erejéből. Hinni magunkban és megváltani másokat a mi hitünkkel: ez lesz a mi érdemünk. És akkor talán mindegy az, hogy milyenek a mi ajándékaink örök mérték szerint. De persze a legjobbbat, a legnagyobbbat kell ehhez magunkból odaadnunk.”

A másik a kocsárdi állomás visszatérő motívuma. A kezdet és a vég, reménytelenség és remény jelképe. Korlát hívására Anna elindul, hogy munkatársa legyen a Virrasztónak, és a kocsárdi állomáson kell rostokolnia, átszállnia Vásárhely felé. Máskor irodalmi estre utaztukban, majd az utolsó fejezet végén, az összeomlás után karácsony táján itt futnak össze a szereplők. Anna a magányosan, üres templomnak prédikáló paptól jön, Pálma az egyházi „inkvizíció” után repatriál. Ajton épp ellenkezőleg, visszatér Budapestről, és úgy véli, itthon a helye, Szlanik Sándor (akiben Reményik Sándorra ismerhetünk) gyógykezelésről utazik haza Kolozsvárra. „A kocsárdi állomás unalmát olyan fogalomná lehetne tenni az erdélyi életben, mint a sírva vigadást az összmagyarságéban” – mondja Krammer–Molter.

A *Virrasztó* története nemcsak keret, nemcsak ürügy, hogy véleményt mondhasson korról, kortársakról, hanem maga az *ügy*, a főszereplő. A szerző a regény minden mozzanatát ennek rendeli alá. Berde már a *Zord Időben* és később is az irodalmi élet intézményes megszervezését sürgeti, aminek nélkülözhetetlen része a folyóirat. Nem véletlen, hogy az Erdélyi Helikon írói parlament létrehozása is az ő ötlete volt.

A folyóirat-kultúra a magaskultúra letéteményese volt a magyar irodalomban már a század elején. Gondoljunk csak a progresszív pozitívizmust képviselő *XX. század* című folyóiraatra, vagy az 1908-tól fennálló *Nyugatra*, amely a magyar irodalom maradandó értékeiből már addig is a legjelesebbeket gyűjtötte össze. Ez a folyóirat-alapító tradíció végigvonul az egész századon. A diktatúra csak lefékezte, de nem tudta leállítani ezt a folyamatot,

nemcsak Magyarországon, de Erdélyben is fellángolt 1989 után a lapalapítási láz, és jó néhány nem jutott jobb sorsra – ha egyéb okok miatt is –, mint a *Zord Idő*, azaz a *Virrasztó*.

(Utószó Berde Mária Szentsejvívők című regényéhez. Mentor Kiadó, 1999.)

A mesterdalnok, avagy történet a zsíros kalapról

1957 májusában történt. Jászberényi Gyöngyvér magyartanárnő emlékezete őrizte meg ekképpen:

– A kolozsvári Egyetem Filológia karának folyosóján, a 96-os terem előtt Márton Gyulát, a nyelvjárastan előadó tanárát vártuk. Nyelvjárastan előadásai derűsek voltak. A derű általában ránk ragadt, így a szünet is oldott, kellemes hangulatban telt. Érdekes módon azon a bizonyos napon az előadás közti szünetben sem nyelvjárastanról beszélgettünk, hanem versekről, a versírásról. Ott volt Szilágyi Domokos is. Tudtuk, hogy Szisznek már jelentek meg versei, ezekről azonban nekünk, évfolyamtársainak nem beszélt. Cigaretázás közben Lászlóffy Csaba megkérdezte tőlem, szoktam-e verset írni? Elpirultam, ez elég könnyen ment nálam, s bevallottam, hogy próbálkoztam, de a címnél tovább nem jutottam. – Mi volt a címe a leendő versednek? – faggatott Szisz. – Egy hídon állok, ez volt a címe – válaszoltam. Kollégáim mosolyogtak, sejtelmesen. Közben a szünet véget ért, be kellett mennünk az előadóterembe. Márton Gyula tanár úr (de lehet, sőt bizonyosan tanár elvtársnak szólítottuk) tovább folytatta az előadást, hogy miről, már nem tudnám megmondani. Amikor kicsengettek, Szisz előre jött hozzám – ő mindig az utolsó padban ült, az ablak mellett, én meg elöl –, s ideadott egy papírlapot. – Tessék – mondta, és már tovább is lépett. A papíron szálkás apró betűkkel írt vers, címe aláhúzva: *Egy hídon állok*. Szisz megírta a versemet. Olvasni kezdtem, először magamban, majd a körém gyűlt kollégáknak is, többször

egymás után. Ámulatunk nem kicsi volt, hiszen a vers 50 perc alatt készült el. Akár a hajdani mesterdalnokok! A vers a nyelvjárásban előadás hangulatában született, ez határozza meg. Egyetlen javítás sincs benne. Az ötlet, a játék ördöge több kollégámat nem hagyta nyugodni. A következő napokban még két-három verses szöveget kaptam, amelyek fölött ugyanez a lehetetlen cím állt. *Egy hídon állok.* De verset csak Szisz írt. 19 évesek voltunk, játszottunk, Ő a játékot is halálosan komolyan vette.

A történet, mint ahogy az lenni szokott, véletlenül került szóba. 1993 kora őszén Szilágyi Domokosról beszélgettünk, nem sokkal azelőtt jelölték meg emléktáblával a költő szülőházát. Ekkor árulta el Gyöngyvér, hogy 1957 óta őrzí Szilágyi Domokos egy kéziratot versét. A papírlap lassan pergamenné kopott, a ceruza nyoma elhalványult, de még olvasható. Aláírása nincs. „Csak” a kézirat tulajdonosa meg a szerző írását ismerők tanúsíthatják valóságát. Keltezés sincs, de szerencsére a többi játészó kolléga ellátta dátummal versezetét. Így aztán minden együtt van ahhoz, hogy a szöveg hitelességét ne vonjuk kétségbe.

Amikor arra gondoltam, hogy talán nem érdektelen a költő életének e kis epizódját megismertetni, eszembe jutott egy másik történet, ami igencsak bizonyítéka annak, hogy a költő számít a hálás kortársra, illetve utókorra. Íme a bizonyíték!

A hatvanas évek első felében magam is filológus hallgató voltam a kolozsvári egyetemen, Szilágyi Domokos akkor már végzett, ha nem tévedek, mi követtük őket. Évfolyamtársaim közt több költő-jelölt is volt, akik azóta már jelentős életművet mondhatnak magukénak. Köztük Farkas Árpád is. Mondom, diákok voltunk. A diák mindig pénztelen volt, a „mi időnkben”, kevés „gyerekpénzre” futotta szüleinknek, ahogy a tőlük érkező havi apanázst nevezük, az ösztöndíj, vagyis a „nyugdíj”, ha volt, cigarettára sem elegendő. S a fiúk általában többet cigarettáztak, mint a lányok, bár nem mondhatnám, hogy kullogtunk,

ezért aztán sokszor megtörtént, hogy óra végén, amikor szünetre igyekeztünk, Cini (így becézték/-tük) gyakran megállt mellettem kifelé menet, és cigarettát kért. Egy alkalommal arra vetemedtem, hogy megjegyzést tegyek a dologra, mire azt válaszolta, csak ne háborogjak, mert öregségemre abból fogok megélni, hogy zsíros kalappal járok, és történeteket fogok mesélni róláróluk. Később ezt nyomatékositandó, első kötetét, a Forrásban megjelent *Másnapos éneket*, így dedikálta: „Kuti Márta előtt le a zsíros kalappal, mert megvette a kötetem. Szeretettel Farkas Árpád. 68. dec. 20.”

S most közreadjuk az említett Szilágyi Domokos-verset. Valamennyiünk örömére.

Szilágyi Domokos: *Egy hídon állok*

Egy hídon állok – avagy
mezőségi nyelvjárásban állok.
Szájamban szerelmesen csorgadoznak
a méla nyálak.

Egy hídon állok. Állok egy hídon,
Én rajtad állok, ó, te híd!
Mondd, hogy kerülsz ide alám?
Mondd: ki hitt?

Egy hídon állok, s a híd alá
van építve egy szürke folyam:
ó, nagyon, de nagyon szürke.
Mint ez a vers, olyan.

A hídon állok és a híd áll.
Susog nekem, mind szerelmes legény.
S csak várunk, várunk, reggeltől estelig,
s estétől reggelig: a híd meg én.

Szeretem e hidat. S e szerelem
bús lelkemből kinyáladzott, avított.
De egyszer majdan megáll a folyam,
s akkor megindulunk: én és a híd!

Székely János, a szerkesztő és levelezése

AZ IGAZ SZÓ SZERKESZTŐSÉGE A NYOLCVANAS ÉVEKBEN

Kányádi Sándor mondta Székely János születésének 65. évfordulóján, két évvel halála után, az emléke előtt tisztelgőknek a Bolyai Farkas Líceum dísztermében, a közönség soraiból kiemelkedve: „Közülünk a legkülönb volt.”

Hálás lehetek (vagyok) a sorsnak, mert több mint 20 éven át a legkülönbbel, Székely Jánossal dolgozhattam egy fedél alatt az Igaz Szó szerkesztőségében. Nem tudom, boldogabb tájakon, ahol nem ideológiai szempontok vezérelték egy irodalmi lap szerkesztőségének mindennapi munkáját, hogyan működött a lap, milyenek voltak a szürke hétköznapok. Nálunk az úgy nézett ki, leginkább talán a sötét nyolcvanas években, hogy az egyes lapszámokba bekerülő anyagok válogatásánál a főszerkesztő legfőbb szempontja az volt, hogy a soros lapszám megfeleljen az éppen aktuális pártkongresszus vagy -konferencia szellemének. A 70-es évek végén megszüntették a Sajtóigazgatóság nevű hivatalt, ami tulajdonképpen a cenzúra fedőneve volt, ám kezébe vette a kultúra ügyét a Művelődési Tanács, és minden szám kefelevonatát fel kellett küldenünk Bukarestbe, ahol az illetékes elvtárs vagy elvtársnő (esetünkben többnyire ez utóbbi, Reinhardt Erzsébet, Molnár Szabolcs felesége) megtette megjegyzéseit, felsorakoztatta kifogásait vagy nagy ritkán rábólintott, és ezt közölte a lap vezetőségével. A főszerkesztőnk,

Hajdu Győző, többnyire a cenzorral párhuzamosan olvasta az anyagokat, és vágott, nyesett, csonkított a szempontok legjobb ismerőjeként. Ezen már senki sem csodálkozott. A szerkesztő néha rá sem ismert rovatára, az általa gondozott szövegre. Arról nem is beszélve, hogy amíg nem volt ún. „kenyéranyag” vagyis az éppen soros ünnepet, párteseményt köszöntő vers, publicisztika, úszott a megjelenés. Márpedig ezekben az években ilyen nevezetes ünnepekben nem szenvedtünk hiányt, szinte minden hónapra esett legalább egy, s ha nem, hát kitaláltak.

A szerkesztőség székhelye a városháza (ma prefektúra) szomszédságában volt, és a Bernády-féle városháza épületében székelt a megyei pártbizottság. A szerkesztőség ablakai farkaszemet néztek az elsőtitkár ablakával. És az elsőtitkár nézett is. Ránk vetette időnként nemcsak tekintetét, de hálóját is. A megyei kultúrosztályon is volt egy aktivista, aki a szerkesztőségre ügyelt. Lélekfelelősünk pártiskolát járt hajdani földrajztanár vagy egykori kémia tanár, időnként meglátogatott, közölte a legújabb értékes utasításokat, és természetesen neki is át kellett adnunk a megjelenés előtt álló lapszám kefelevonatát. Több szem többet lát! Az elvtársak a megyétől nemcsak gondolatainkra, de munkarendünkre is odafigyeltek. Állandó száлка volt a szemükben az, hogy 9 és 14 óra között dolgoztunk. Hol van a nyolc óra? Micsoda munkafegyelem ez? És ezt a témát minden évben egy-két alkalommal a szerkesztőségi gyűléseken is felvetette a főszerkesztő. Ilyenkor mindig kiderült, hogy impotens banda vagyunk, semmi sem úgy megy, ahogyan ő meg a párt elvárná tőlünk.

Így teltek a mindennapok, s ebben a légkörben igyekeztek a szerkesztők, köztük Székely János is, irodalmi lapot összehozni 1953 tavaszától 1989 decemberéig.

A „ROVATVEZETŐ”

János úr – így szólítottuk Székely Jánost –, mert ő sohasem volt elvtárs, mint ahogy párttag sem –, pedig legjobb tudása és felkészültsége szerint k.u.k.* tisztviselőhöz illő lelkiismeretességgel végezte a dolgát. Ahogy ő mondta és leveleiben is írta, intézte a versreszort ügyeit. Sokáig egyedül, a 70-es évek végén, amikor a szerkesztőségbe került Markó Béla, vele is konzultálva. Szinte sohasem használta a rovat megnevezést, csak elvéte. Naponta hivatalnoki pontossággal érkezett, számba vette az íróasztalán tornyosuló levélhalmazt, és munkához látott. A levéltorony látványa egyáltalán nem lelkesítette, de a ludovikás kötelességtudat, a pontos és lehető legjobbban végzett munka igénye felülkerekedett „lustaságán”. Mindig azt hajtogatta, hogy ő alapvetően egy lusta ember, éppen ezért igyekszik gyorsan elvégezni a munkáját, átadni a kellemetlen feladatokon, hogy azután nyugodtan lustálkodhasson. Kitöltötte magának a pohár vizet, ivott, rágyújtott, és hozzálátott a levelek felbontásához, elolvasásához. És azonnal nekilátott a válaszlevél megírásának. Kizárólag kézzel írt, a feleségétől, Varró Ilonától ajándékba kapott Parker-tollal. Jellegzetes, eléggé olvasható volt a kézírása. A gépíróknak nem okozott különösebb gondot. A délelőtt első felében megírta válaszait, átadta a gépíróknak, délben pedig a gépelt szöveget átolvasta, kijavította, aláírta és visszaadta postázás végett. János úr a levélmásolatokat is ellátta kézjegyével. A levélfogalmazványokat azonnal összetépte és bedobta a papírkosárba. Mégis maradt néhány kézzel írt levele az irattárban, ugyanis ha a gépíró szabadságon volt, akkor kézzel másolta le a leveleket, a fogalmazványt pedig iktatták. Rend volt a szerkesztőségi adminisztrációban, minden levél másolattal készült,

---

* kaiserlich und königlich – császári és királyi, az Osztrák–Magyar Monarchia közös intézményeinek megjelölésére szolgált

mert iktatni kellett, a bélyeget el kellett számolni, meg így könnyebben is lehetett ellenőrizni mindent.

Természetesen, nemcsak válaszolt, de maga is kért olykor-olykor verset költőktől. Másrészt meg levelezőlapokat is írt néha. Ezeknek nincs nyoma csak a címzetteknel.

Szerkesztőségben eltöltött idejének nagy részét a szerkesztői levelezés töltötte ki, de ha nem érkezett levél vagy a válasziráson már túl volt, akkor olvasott, esetleg megírt egy-egy rövidebb cikket vagy lefordította az éppen kötelező soros román verset, s utána, esetleg közben a „fiúkkal”, szerkesztő-kollégákkal beszélgetett, vitatkozott. És fogadta az ügyfeleket. Gyakran megkeresték személyesen is, nemcsak költőtársai, barátai, hanem kezdők és dilettánsok is. Igaz örömet kevés látogató jelentett számára, de ha pl. Szilágyi Domokos, Deák Tamás vagy Kányádi Sándor kereste fel, akkor szívesen és hosszan beszéltek-vitatták a világ és a művészet dolgait.

Volt egy szenvedélye. A bridzs. Barátaival hetente összeültek egy partira. Amikor 1982-ben elindítottuk a *Delfin* című szóra-koztató mellékletünket, mindenki vállalt egy-egy rovatot. János úr a bridzsset vállalta, s többnyire maga is írta, de néha kért anyagot is.

A LEVELEK

Két egymást követő esztendő, 1982 és 1983, levelezését olvastam át. 1982-ben Székely János 189, 1983-ban 176 levelet írt a munkatársaknak, illetve a hozzá forduló ifjú és kevésbé ifjú tollforgatóknak, költőjelölteknek. Legalábbis ennyit találtam meg az Igaz Szó irattárában. Földrajzilag behálózzák szinte egész Romániát, hiszen Ploiești-re, Konstancára és Iași-ba is küldött levelet János úr ott tanuló magyar diákoknak vagy szolgálati idejüket töltő kiskatonáknak. Természetesen a válaszok

zöme Erdélybe és a Részekre ment, többnyire próbálkozó, kezdő tollforgatóknak. Külföldre egyetlen levelet sem küldött. Nemcsak azért, mert nemigen jelentkeztek nála külföldön élő költők, bár emlékezetem szerint előfordult ez is, hanem azért is, mert a külfölddel való érintkezés igen kockázatos volt az akkori Romániában minden értelmiségi számára, s különösen egy Székely Jánosnak.

Lenyűgözőek a számok. Volt nap, amikor 6-10 válaszlevelet is megírt. A levelek hossza jellegüktől függően változik. Az elutasító, rövid levél elég ritka, csak abban az esetben fordul elő, ha a leghalványabb reménye sem csillant meg annak, hogy az illető megtanulja a versírás mesterségét. A szívóskodó dilettánsokat olykor-olykor nemcsak el-, de rendre is utasította.

János úr szinte minden küldemény kiértékelését úgy kezdte, hogy „becsületes megítélésünk szerint”, s ha véleménye elmarasztaló volt, azzal zárta, hogy „kérem, kedves... (itt következett a név), ne nehezteljen meg ránk a véleményünk miatt, hiszen nem tehetünk róla”, „... az ember mindenről inkább tehet, mint őszinte véleményéről.” A többes szám első személy itt nem fejedelmi többes, hiszen az ő véleménye volt a szerkesztőség véleménye. Annak a fiatalnak, akinek a versei hiányos műveltségről árulkodtak, azt tanácsolta, hogy „igyekezzék széles körű műveltséget és alapos mesterségbeli tudást szerezni”. Ha a szerző már közölt, de a küldemény tartalmával, minőségével elégedetlen volt, minden költő számára érvényes arany szabály volt vélekedése: „A költőnek sincsen hasznára, ha saját legjobb színvonalá alatt jelenik meg valahol.” Elfogadható vers esetén azt írta a szerzőnek, hogy a „közlésről végeredményben a vezetőség dönt”. Nemegyszer előfordult, hogy általa közölhetőnek vélt verset a vezetőség kidobott a már betördelt lapszámából. Ilyenkor őszintén panaszolta, hogy „még most sem tudom eldönteni mi mehető, mi nem”. Szegény János úr, sehogy sem tudott a cenzor fejével gondolkodni. A vezetőség, személy sze-

rint Hajdu Győző főszerkesztő bokros politikai teendői mellett árgus szemmel olvasta mindig a versanyagot, hogy beilleszkednek-e az aktuális politikai elvárásokba, irányelvekbe, vagy legalábbis nem ütköznek-e? S mivel Székely János nem az érvényes párt dokumentumok olvasásával töltötte idejét, s a felsőbb szervek is különös érdeklődést tanúsítottak a vers műfaja iránt, az ő rovata könnyű célpont volt.

Egyik-másik levele kisesszé a versírásról, a költészetről, a költészet értelméről. Szívesen írt mindig a költészetéről. Tanított, anélkül, hogy célja lett volna a tanítás. Tehetséget gondozott; aki az ő rostáján fennmaradt, az megmaradt költőnek is. Azok a boldogok, akik ezeket a Székely János-leveleket őrzik, ereklyéket birtokolnak, még akkor is, ha e levelek nem igazán személyes jellegűek, hivatalosnak számítanak. Ahogy János úr mondta, az ember a bőréből nem bújhat ki, a levelek is hűen tükrözik Székely János egyéniségének egy, a nagyközönség számára eddig ismeretlen vonását.

Miért János úr?

Székely János március 7-én töltötte 80. évét. Sajnos, nem életévét, mert már 1992 óta halott. Az erdélyi és egyetemes magyar irodalom kiemelkedő alakja, de mivel az élőknek nincs idejük az irodalomtörténetre meg az elődökre, méltatlanul keveset idézzük, olvassuk műveit. Hogy csak a drámáit említsem: a vásárhelyi színház miért képtelen egy Székely János-sorozatra? Talán az igazgató nem szereti? Nincs olyan sok, mint Shakespeare-nek, két kezemen megszámlolhatom, de művészi értékük a legnagyobbakéhoz mérhető, és még ráadásul rólunk is szólnak.

No de igazából nem is az íróról, hanem az ember és kolléga János úrról szeretnék szólni. Nem mintha más lett volna, mint írásaiban. Hát éppen ez a csodálatos, hogy pont olyan volt. Először is ő úr volt. Az Igaz Szó szerkesztőségében két embernek járt ki az úr megszólítás: Panek Zoltánnak és Székely Jánosnak. A többiek a főnöktől (Hajdu Győző) a helyettesen át (Gálfalvi Zsolt majd Jánosházy György) a legfiatalabb kollégáig (Gálfalvi György és Markó Béla) Irénkének, a takarítónőnek meg a többi alkalmazottnak s betévedő kívülállóknak mind elvtársak(-nők) voltunk. Talán csak a szekus szólította elvtársnak. Ugyanis János úr minden pillanatban sugározta azt, hogy „elfogadlak benneteket, felebaráti szeretettel szeretlek is, de nem keveredem veletek”. Nem, mert ahogy híres versében is megfogalmazta: „...elpusztult nagyokra hivatkozva/Pusztítja el és kínozza halálra/ A mindenkori szent, kortársi horda/ A mindenkori élő nagyokat;” (*Utcák és szobrok, 1968*). Ő is úgy

érezte, hogy ezt teszik, mint ahogy ezt tették velem. De talán ennél is fontosabb az a tisztelet és csodálat, amit a nagyok, a zsenik iránt érzett. Mindent tőlük tudott. Mikor utoljára nála jártam, ágya mellett az asztalon Churchill emlékiratai tornyosultak több kötetben. Ha olvasásról került szó, mindig azt mondta, neki már csak remekművekre van ideje, s a nagy klasszikusokban sosem csalódik. Ezért olvasta el háromszor is a Karamazov testvéreket. Mint igazi urat és művészt, csak a minőség érdekelte az emberi szellem alkotásaiból.

Ő azért volt igazi úr, mert bár nem örökölte, tudatosan hordozta szellemi előkelőségét. Úr ír – jut eszembe.

Látom, ahogy mindig fényesre pucolt cipőjében pontban 10-kor belép a szerkesztőségbe, kedvesen köszön, majd benyit a fiúk szobájába, ott is köszön, leteszi kalapját, kabátját, leül íróasztalához, kitölti a vizet poharába, megöntözi a cikláment, amit valami találkozózn kapott, leül s rágyújt, majd nekilát aznapi postája átolvasásának. S mindig neki volt a legtöbb, mert sokan írtak verset. Megírja kézzel a válaszlevelet. Kihozza, és átadja a gépirónőnek, akit ő foglalkoztatott leginkább. Aztán jöhet a csevely a kollégákkal. Ha délben egyedül maradt, s én is a munkám végére értem, bementem hozzá, és sokszor elbeszélgettünk családi vagy egyéb dolgokról. Minden ilyen alkalom ajándék volt számomra. Szót értettünk, mert csak kérdeztem és hallgattam okfejtéseit. Aztán jött Ilona, és mentek ebédelni. Együtt, úgy ahogy fia csodálatos domborművén látható egykori lakhelyén, szemben a Törvényszékkal. Árnyalakja ott él tovább.

2009

Két damasztyszalvéta avagy: rekviem az 50 éves Igaz Szóért

Tavaszi nagytakarításkor kerültek elő. Jó ideje megfeledeztem róluk, van 25 éve. Hiszen egyik 30, a másik 25 éves. Emberöltőnyi idő. Ez alatt mi minden történt velünk? Mást ne mondjak, az Igaz Szó is már lassan 14 éve Látóként fungál. Ebből az 50 évből 34-et ott töltöttem az Igaz Szó/Látó szerkesztőségében. Úgy jártam én is, mint az a kárpátaljai paraszt, aki soha nem hagyta el faluját, mégis legalább négy ország állampolgára volt. Megkezdtem az Igaz Szónál, befejeztem a Látónál, s munkahelyet nem változtattam. No de a huzamosabb időt mégiscsak az Igaz Szónál éltem meg. Jó volt, rossz volt, eltelt, s ezzel napirendre térhetnék felette, de a szalvéták nem hagynak nyugodni.

Két damasztyszalvéta. Az egyik az Igaz Szó 20. évfordulóján, az Aranykakas vendéglőben, a másik a 25.-en keletkezett az azóta már nem létező Marosban. Irodalmi estet követően voltunk ünnepi vacsorára. Bohém ötlettel mindkét alkalommal, papír nem lévén, a damasztyszalvétákra kértem autogramot az ünneplő jelenlévőktől.

Böngésem az elsők lévők neveket: Balázs Imre, Ambrus Imre, Szász János, Nagy Pál, Kiss Jenő, Páskándi Géza, Domokos Géza, D. R. Popescu, Jánosházy György, Gálfalvi György, Ferenczy Csongor, Sütő István, Markó Béla, Székely János, Panek Zoltán, László Gerő, Márki Zoltán, Nina Cassian, Deák Tamás,

Gálfalvi Zsolt, Eugen Uricaru, Aurel Rău, Farkas Árpád – akiknek nevét ki tudom olvasni vagy ismerem az aláírásukat.

Székely János rá igazán nem jellemző jópofaságból azt is odaírta: „Kedves Barátom! Fizess elő az Igaz Szóra.” Ez volt 1973. július 7-én, éjjeli 1 órakor.

Nézzük a másikat! Sajnos, itt jóval több a kiolvashatatlan név, de lássuk, legalábbis az alkotó embereket 1978-ból: Nemes László, Traian Iancu, Puskás Sándor, Tompa Miklós, Nagy Pál, Gagyi László, Panek Zoltán; „Bözödi György is itt vala / s hálstennek semmit sem halla” – írta Gyurka bácsi.

Aztán ott „vala” Bajor Andor, Metz Katalin, Gálfalvi György, aki a biztonság kedvéért kétszer is aláírt, Farkas Árpád, Székely János, Létay Lajos, Hajdu Győző, Márki Zoltán. Deák Tamás aláírása fölött véleménye is ott van: „Romlott kis lap, még csak huszonöt éves – s már mi mindent nyomtak belé!” Varró Ilona nekem dedikált: „Márta, ez a rongyod immáron nem megy kárba.” (Értsd: szalvétám. Megértettem az üzenetet, bizonyíték rá, drága Ilona, ez az írás!)

Természetesen elég sokan vannak még, akik aláírták, kollégák, nyomdászok, feleségek, egy-két pártfunkcionárius, pl. Nicolae Veres megyei első titkár, aki akkoriban került ismét a megyei pártbizottság élére, nagy megkönnyebbülésünkre, Banc elvtárs rémuralma után. Bizony, ilyen időket éltünk meg és át, de a lapot becsülettel szerkesztettük, ha olykor a cenzúra miatt késve is, de kiadtuk pontosan.

Impozáns két névsor. A romániai magyar irodalom kitűnő vagy legkiválóbb alkotóinak népes csoportja jött el akkor, mindkét alkalommal, azt a lapot ünnepelni, amelyben megjelentek írásaik, s amely az egyetlen szépirodalmi folyóirat volt, ahol megmutathatták alkotói lényüket, hosszabb lélegzetű munkáikat. Páskándi sok-sok írása, Székely János drámáinak nagy része, Deák Tamás hosszabb elbeszélései, *Az érsek imája* című emlékezetes drámája, de Sütő András *Anyám könnyű álmot ígér* című írása a

vajúdás pillanatától folytatásokban jött, és az *Egy lócsiszár virágyvasárnapja*, a *Csillag a mághyán*, *A szűzai menyegző* első ízben itt látott napvilágot. Az egyetemes magyar drámairodalom gyöngyszemei, Székely János *Caligula helytartója*, *Protestánsok*, *Mórok* című drámáinak olvasása is lélegzetállító élmény volt, hát még együttműködni a szerzővel, megbeszélni a felmerülő kérdéseket, megoldani a cenzúra támasztotta követelményeket úgy, hogy a mondanivaló, a gondolat ne csorbuljon.

Egyszer már megírtam, milyen szerencsésnek érzem magam, mert egy szerkesztőségben dolgozhattam Székely Jánossal. De szerencsésnek érzem magam mindenkiért, akivel együtt dolgozhattam, ha csak egy kézirat erejéig is. Eleinte korrektorként, később tördelő- és olvasószerkesztőként bőven volt rá alkalmam, hogy megismerjem képességeiket, elvárásaikat, igényeiket. És énnekem mindig csak hasznom származott ebből, hiszen amit ma tudok, azt nekik köszönhetem. Ha nagyon szerény akarok lenni, és azt mondom, hogy ez nem fontos (pedig fontos, különösen azoknak, akiknek a könyvét szerkesztem), hanem az a fontos, amit az utókor magáénak érez, akkor nekem erre az a válaszom, hogy az utókornak pont az a fontos, amit az elődök annak tartottak. Tehát rajtunk, egykori szerkesztőkön, munkatársakon, alkalmazottakon is múlik az, nem kis mértékben, hogyan őrizzük ennek a korszaknak az irodalmát, s benne az Igaz Szó emlékét.

Fájdalmas dolog látni, hogy lassan lejár az 50. évforduló, s bizony, nemigen igyekezett senki írófia megemlékezni arról, hogy volt egyszer egy ilyen lap, s hogy mennyire jelentős volt a maga idejében. A két szalvétán szereplő és elhunyt írók nevében és helyett is kötelességemnek érzem elsíratni őket, egykori szerzőket és a lapot, ugyanakkor feltámasztani emléküket.

Az Igaz Szó nem egyik vagy másik főszerkesztő, avagy a kommunista párt lapja, hanem igenis a romániai magyar írók folyóirata volt elsősorban, és ők ezt komolyan vették. Ha hiúsá-

gok nem gátolnák, s a Látó mai szerkesztőinek volna elég bátorsága, a régóta kéziratban heverő repertóriumát, amit Mészáros József könyvtáros hosszú évek keserves munkájával állított össze, kiadták volna, most az utókor böngészhetné, milyen gazdagok voltunk/vagyunk nagy szegénységünkben és ínségünkben – irodalomban, gondolatban.

Igaz Szóból Látó

(ADALÉK A LÁTÓ SZÜLETÉSÉHEZ)

2007 márciusában levelet írtam hajdani szerkesztőségembe, ahol 1968 augusztusától korrektorként dolgoztam, és Igaz Szónak hívták. 1980 májusától műszaki, azaz kép-, tördelő- meg olvasószerkesztő lettem, és gyakorlatilag ilyen minőségemben vonultam nyugdíjba 2003 januárjában, de már a Látótól. Közben történt a váltás, mint Trianonban: én ugyanabban a szerkesztőségben, ugyanannál az íróasztalnál, ugyanannak a román államnak a polgáraként és fizetett alkalmazottjaként dolgoztam tovább. Gyakorlatilag semmi sem változott adminisztratív mai napig sem, hiszen a Látót a román állam finanszírozza, pontosabban a Maros Megyei Tanács meg a Román Írószövetség.

A váltás napján gondunk a névváltoztatás volt, az Utunk hamarabb ébredt, és lefoglalta a Helikon címet. Végül Batsányi versének címe ihlette meg Markót, s jobb ötlet nem lévén, csócsálgatva elfogadtuk, és megszületett a Látó.

Amikor az Igaz Szóhoz kerültem Varró Ilona ajánlására, akivel az akkori Hargita Népénél dolgoztunk együtt, a szerkesztőségben a következő elvtársak dolgoztak: Hajdu Győző főszerkesztőként, de hivatalosan csak helyettes volt, mert rossz fát tett a tűzre, Gálfalvi Zsolt főszerkesztő-helyettes volt, Jánosházy György, Papp Ferenc, Székely János (ő János úr volt) és Nagy Pál valamint Kis Jenő Kolozsváron szerkesztőkként, Szilágyi Károly szerkesztőségi titkárként, Sátán Margit műszaki szerkesztőként és Metz Erzsébet nyugdíjba vonulása után jómagam lettem a korrektor. Később természetesen változott a szerkesz-

tőség összetétele. 1989 decemberében a főszerkesztő még mindig H. Gy., helyettese Jánosházy György, szerkesztő Markó Béla, Nemess László, Gálfalvi György és Farkas Árpád mellett Panek Zoltán (a távolban), titkár Demeter József, kép- és tördelőszerkesztő jómagam, korrektor Borbély István. Ebben a felállásban ért bennünket a temesvári lázadás, majd a diktátor menekülése.

Mindezt csak azért mondom el, mert az Igaz Szó impreszumában hiába keresik a szerkesztők nevét, ott egy fiktív bizottság névsorát találják, olyan íróneveket, akik elég megbízhatók voltak ahhoz, hogy nevük a lapon szerepelhessen.

A fent említett levél közlését a szerkesztőség nem vállalta. Gálfalvi György azt mondta, ő másként emlékszik. Én úgy, ahogy a levélben megírtam. Íme:

Kedves Gyurka, mivel téged is elért a sors, és nyugdíjba vonulsz, amint hallom, úgy vélem, ideje tisztáznunk azt, hogy honnan is származik a Látó című, most már egy ideje általad szerkesztett szépirodalmi lapunk. Mert hogy nem Markó Béla alapította, azt te is pontosan olyan jól tudod, mint én, bár utánam két évvel kerültél a szerkesztőségbe, azaz én 1968-ban, te meg 1970-ben, ha nem tévedek. Már csak életkoránál fogva sem, hiszen akkoriban alighogy elindult a járókában. Mert ez a lap az Igaz Szó volt, és ebből lett egyszerű névváltoztatással a rendszerváltás napjaiban Látó. Ezt az eléggé fantáziátlan nevet valóban Markó Béla ragaszkodására adtuk a lapnak.

De idézzük csak fel a történéseket, 1989. december 23-át, amikor megváltoztattuk a lap nevét, és új főszerkesztőt választottunk. Azért ragaszkodom ehhez, mert a mai szerkesztőségben te vagy az utolsó, aki még ott volt azon a nevezetes napon, amikor mindez megtörtént. A mostani szerkesztők, munkatár-

sak még abban a hitben élhetik le életüket, meg az irodalomtörténet is azt szajkózza majd, mint ahogy már láttam jeleit az internetet böngészve, hogy Markó Béla alapította ezt a lapot, holtott őneki ehhez annyi köze van, mint neked vagy nekem, akik magunk is az Igaz Szó alkalmazottai, szerkesztői voltunk ilyen-olyan minőségünkben. Tehát azt is mondhatnám, hazugság, ami a lapon áll: *alapító főszerkesztő Markó Béla*. A lap egykori munkatársaként, filológusként nem nézhetem el az irodalomtörténetnek ezt a félrevezetését.

Nézzük csak az előzményeket, azt a bizonyos december 23-i, szombati napot, ami akkor már számunkra, kivételezettek számára szabad nap volt, hiszen szombaton nem dolgoztunk legalább egy esztendeje. Én hazavittem a decemberi szám kefelevonatát csütörtökön, hogy revíziót olvassak, tehát pénteken, 22-én, amikor elfogták Ceaușescut, nem voltam bent.

Emlékszel, csütörtökön pártgyűlést tartottatok lent a Vatránál, amelyen én nem vettem részt, jó kifogás sosem rossz, a nyomdába kellett mennem, úgymond, és aláírtatok a temesváriakat elítélő nyilatkozatot. Onnan tudom, hogy alig érkeztem vissza a nyomdából, amikor feljött a társaság, és Hajdu Győző főszerkesztőnk megállt az íróasztalom előtt, s azt mondta: „Most írtuk alá a halálos ítéletünket!” Azóta sem láttam és nem beszéltem vele, még hallani is alig hallottam róla. Én elhoztam a nyomdából a lap kefelevonatát, és bejelentettem, hogy revíziót olvasok otthon. Így pénteken nem mentem be. Nem úgy szombaton, a 22-ei események hatására, Jánosházyt kivéve mindenki bent volt a szerkben.

A főtéren a tömeg fraternizált boldogan. Nagy volt az öröm. Ez az örömmámor ragadt át ránk is, és döntöttük el, hogy sürgősen megváltoztatjuk a lap nevét, és új vezetőséget választunk. Markó Béla volt a legesélyesebb, legfelkészültebb, tudta ezt ő is, más is, tehát egyértelmű volt, hogy megszavaztuk. Előtte még telefonáltunk Jánosházy után, aki nemsokára meg is érkezett, és

ő is rábólintott. Aztán elkezdődött a játék a névválasztással, mert az mindenki számára nyilvánvaló volt, hogy ezzel – Igaz Szó – nem megyünk tovább, más kell. És mint annak idején, amikor a *Delfint* megtaláltuk (nem azért mondom, de az én fejemből pattant ki, tehát akkor én alapítottam?), most is mindenki találgatott, hozta, ami a kútféjében volt. Természetesen Helikon volt az első, de hát egy telefon, és kiderült, hogy az Utunk már kisajátította. Tovább kellett kutakodni, s amikor Béla a Batsányi-vers címét javasolta, kifáradva, ötletlenül beleegyeztünk, hogy legyen. Sokáig hallottuk a megjegyzéseket, de mára már megszokták mindenütt, hivatalban, irodalomban stb.

Aztán az 1989-es 12. számon az Igaz Szó címen átfektettük, azt, hogy Látó, és így jelent meg a lap. Az volt az utolsó igazán keresett lapszámunk. Ma is ritkaság. Emlékszem, olyan emberek jöttek és keresték a szerkesztőségben a lapszámot, akik addig alig vagy soha nem olvasták a kiadványt. Kellott a gyűjteménybe sznobéknál, és egyébként is jó hecc volt.

Hát így történt. A lapalapítás pénzt, ötletet, munkatársak toborzását stb. jelenti. Itt minden kész volt, tálcán. Csak a név változott. A munkatársak is ugyanazok maradtak, csak bővült a lista anyaországiakkal meg másokkal. Szóval a Látó ma is abból él, amit az Igaz Szó megteremtett több mint 30 év alatt, ha tesszik, ha nem, és ez olyan szerkesztők érdeme, mint Székely János, Papp Ferenc, Sütő András, Oláh Tibor, Izsák József, Nagy Pál, Nemess László, Panek Zoltán, Kiss Jenő stb., most csak ők jutnak eszembe. Az Igaz Szó a romániai magyar írók lapja volt, és örökségéből tengeti napjait a Látó.

Marosvásárhely, 2007

Üdvözlettel

Kuti Márta

Sütő Andrásról szubjektív hitelességgel

Nincs ellentmondás, sem képzavar a címben. Tanú vagyok, szubjektív, de hiteles is ebben a minőségemben. Tehát tanúvallomást teszek.

Szóval 1968 augusztusától az Igaz Szó szerkesztőségében dolgoztam korrektorként, majd kép- és tördelő-, meg olvasó-szerkesztőként, és a Látóvá lett lapban is folytattam ezt a munkát 2003-ig. A földszinten az Új Életet szerkesztették, amelynek főszerkesztője Sütő András volt, és itt dolgozott Szépréti Lilla, Balázs Imre, Kemény Zsuzsa, Varró Ilona, Elekes Ferenc, Erdélyi Lajos, Szekernyés László, majd Nagy Pál, aki itt lett Sütő barátja (azelőtt ő is az Igaz Szó szerkesztője volt, ő vett fel engem a laphoz, mert Hajdu Győző bizalmasa- és barátja volt). A névsor hiányos és elfogult, elsősorban az én barátaimat említettem. A 60-as évek végétől, *Az anyám könnyű* álmodt ígér részleteinek megjelenésétől az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* c. drámán át, a számomra oly kedves *Csillag a máglyán* keresztül, a csodálatos esszén, az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* felkavaró élményétől el a száználmas *Balkáni gerléig*, Sütő szinte minden ekkor született műve átment a kezemen, gondoztam szövegeit, és megbeszéltem vele minden apró tévedését, észrevételeket tettem, és minden apró észrevételért rendkívül hálás volt, ami egyik jele csak úgy zárójelben a tehetségnek és nagyságnak.

Íróként tehát érzékeny, környezetére figyelő, a nagy, a magyarságot, a nyelvet, a nemzet megmaradását érintő kérdésekben mindig is hajlíthatatlan volt. Ha valamiért kompromisszumot kötött vagy látszólag megalkudott, azért tette, mert úgy

vélte, a magyarság, és nem utolsósorban a magyar nyelv érdekei ezt kívánják. Így volt eleresztve otthonról, ez tudatosodott benne már az 50-es években is. Magyar szakos diákként jómagam a 60-as években nem véletlenül választottam szemináriumi dolgozatnak *Sütő András kijelentő mondatait* mai magyar nyelvből, mert az akkori alkotók közül az egyetlen hitelesnek tűnő szerző volt, és igazán nem voltak unalmasak és hiteltelenek akkori remek kis novellái, elbeszélései. Vígjátékában, az egyfelvonásos *Fecskeszárnyú szemöldökben* még édesapám is játszott amatőrként, ebből lett aztán három felvonásban a *Tékozló szerelem* erdélyi sikertörténete, amit nem is említenek újabban, vagy akár a Harag György rendezte igazán pompás *Vidám sirató egy bolyongó porszemért* előadása. Emlékszem, abban az esztendőben, valamikor a 70-es évek végén Budapesten jó néhány színházi előadást néztem meg, köztük volt a *Vörös postakocsi* a Vígyszínházban Darvassal és Ruttkaival, de mégis itthon, a Sütő-Harag produkció jelentett igazi élményt Tarr Lacival, Lohinszkyval és Gyarmati Pityuval. Ezután születtek a nagy drámák, amiket szintén a zseniális Harag vitt színre. Sütő jelen volt a magyarság művelődési életében, és megtalálta a módját, hogy jelen lehessen, hiszen valóban a 75-től a 80-as évek végéig már lélegzethez sem jutott itthon. Magyarországra csempésztük ki műveit, egyszer jómagam is postás voltam, gyanútlanként, és Kormos Istvánnak, a kitűnő költőnek kellett átadnom valamelyik művét a Kortársnál. Boldogan segítettem, mert amikor kávévizéria volt, ő is hozott nekem Bukarestből. Fel sem fogtam, de nem is érdekelt, hogy mi lehet a következménye tettemnek. Egy barátom, ha mondhatom ezt, bajban volt, és segítenem kellett.

Legfontosabb írói korszakában közelében voltam, és láttam, hogyan veszíti el rendre elvei miatt a hatalom bizalmát, és jut az üldözöttek sorsára, mint sok más magyar író Romániában. A hatalomnak kifinomult eszközei voltak az ellenállók megalázására. Egy tanárt, orvost kirúgtak az állásából, egy neves, népszerű

íróval ezt nem merték megtenni, mert a látszatra adtak, de minden módon megakadályozták, hogy nyilvánossághoz jusson. A legnagyobbat mégis ő zuhant, mert egyrészt csalódnia kellett abban, amit fiatal fejjel annyian megváltásnak vélték a magyar értelmiségiek közül Trianon és a 2. világháború után, vagyis az új rendszerben és a magyaroktól elvett autonómiában, magas politikai tisztségeit fokozatosan elorozta előle a barátja, Hajdu Győző, az Igaz Szó főszerkesztője, aki árulásával egyre magasabbra emelkedett a politikai számárlétrán, és akit mégsem tagadt meg, mivel műveit, amíg lehetett, leadta a lap hasábjain, ha cenzúrázva is, és 1989 decemberében az izgatta, mi van vele. Én vettem fel a telefont, és tájékoztattam, hogy híre-hamva.

De ez már az ember, és nem az író. Emberként Sütő bohém volt, hiú volt, szerette a nőket, és nem tudta megválogatni a barátait. Na de hát nem ő az egyetlen magyar író ezekkel a tulajdonságokkal. Mit érdekli ez az olvasót vagy nézőt? Adyt nem szeretjük, mert nőzött és alkoholista volt, Vörösmartyt meg József Attilát mert őrült volt kicsit? Sorolhatnám tovább, de ez már bulvártéma, és csak kicsinyes, irodalomban kontár ember, aki ilyesmit kér számon egy írón. Igaz, parasztból lett értelmiségiként magánéletében sznob volt, s azokkal barátkozott, akik a társadalmi ranglétrán szemében elég magasra hágtak. De tisztelte és imádkozta nagy elődeit, elsősorban Tamási Áront, akit kicsit utánozott is. Meg Kemény Jánost. Hiszem, ha élne Sütő, most Kemény Jánosnak, az erdélyi irodalom mentorának állítatna szobrot az erdélyi magyarság.

Azt azért még elmondom, hogy érdekes volt Sütőnek a nők-höz való viszonya. Édesanyján és a lányán kívül, kettesek voltunk, akár a személyinkben, de szerette, ha nők veszik körül. Jól tudtak vele dolgozni, mind imádták (én is), mert szeretnivaló főnök és férfi volt. Ezt a saját bőrömmön is éreztem a vele való munkakapcsolatomban. Hiába tudtam többet nála sok tekintetben, átláttam rajta, csak azért s akkor volt figyelmes velem, ami-

kor szüksége volt a tudásomra. De egy zseninek minden megbocsátható.

Mindezek ellenére és ezzel együtt is, úgy vélem, szerencsésebb lenne, ha a Sütő András Baráti Egyesület nem Sütőt, hanem az általa képviselt eszméket tűzné zászlajára. Sütő András írt olyan értékes műveket, hogy mindenféle baráti társaság támogatása nélkül is megállják a helyüket. A magyar nyelvnek és irodalomnak, amiért Sütő is élt és küzdött, sokkal nagyobb szüksége lenne egy ilyen, esetleg az ő nevével fémjelzett baráti társaságra Marosvásárhelyen.

2009

Jókai az Egy az Isten földjén

Jókait mindig is vonzotta Erdély, annak történelme, népei, részben felesége erdélyi származása, másrészt az 1848-as forradalom és szabadságharc itteni eseményei miatt. 1849-ben eljutott Világosig, és *Életem legszomorúbb napja* címmel a szemtanú hitelességével emlékezett meg a fegyverletételről és az azt megelőző néhány napról. Még nem járt Erdélyben, amikor megírta az *Erdély aranykora* című (1851) művét, és több erdélyi vonatkozású elbeszélését. Végül Kővári László történész biztatására 1853 májusában sor kerül első erdélyi útjára, amikor is színésznő feleségét, Laborfalvi Rózát kíséri el kolozsvári vendégszereplésére. „Erdély volt mindig lelkem édes álma. S örömmel taposom a földet, melynek mindent köszönhetek, mi legkedvesebb nekem: írói legszebb gondolataimat, legjobb barátaimat, szeretett nőmet” – vallja meg a tiszteletére rendezett fogadáson, Kolozsváron. Talán nem az udvariasság mondatta ezt vele, mert bizonyoságként ott állnak legszebb művei, amelyek jó része Erdélyhez kötődik.

Az *Egy az Isten* című regénye ezek közül a remekművek közül való.

Jókai 1876 augusztusában, immár sokadszor, ismét Erdélybe látogatott: Torockóra és Torda környékére, hogy anyagot merítsen itt játszódó regényéhez. Nem véletlenül választotta műve színteréül a kis bányavárost, Torockót. Szerepet játszhatott benne feleségének háromszéki (laborfalvi) unitárius rokonsága és az is, hogy 1853-as, majd 1871-es utazása alkalmával Kővári László útban Enyed felé sokat mesélt neki e vidékről és népéről. S amint Jókainak a könyvhöz írt jegyzeteiből is kitűnik, akkori-

ban már elég gazdag volt a Torockóról, a zsidózásról és az unitáriusokról szóló irodalom.

A *Fővárosi Lapok* 1875. november 3-án közli a hírt, hogy Jókai új regényének címe *Egy az Isten*. Néhány nappal később a *Hon* közli, hogy „Jókai Mór új regényen dolgozik, mely a torockói unitáriusokról szól”. S azt is tudatja, hogy a regény „egyszerre fog megjelenni magyar, német, francia, angol, olasz, holland, dán, román és orosz nyelven”. Maga Jókai is utal jegyzetei végén a bécsi német fordítás viszontagságaira.

1876-ban még egy igen fontos utazása volt Jókainak. Feleségével áprilisban Itáliában járt, és nagyjából végigjárták azokat a helyeket, amelyeket két hőse, Zboróy Blanka grófnő és Adorján Manassé.

Erdélybe most egyedül jött, Kolozsváron az akkor Nemzeti Szállónak, a XX. században New Yorknak majd Continentalnak nevezett szállóban szállt meg az éppen ezért róla elnevezett hajdani Jókai, ma Napoca utca sarkán. Úti céljáról így vall: „Egyszerűen azért jöttem, hogy irodalmi céljaim kivételére tapasztalatokat, ismereteket szerezzek; (...) ... mint napjaink példája is bizonyítja, apró állam nehezen tartja fenn függetlenségét, s mélyen meg vagyok győződve arról, hogy mi csak a műveltség alapján tarthatjuk fenn magunkat. A külföld is nem harcaink és vitézségünk emlékeiért, hanem a művelődésben tett józan haladásunkért vehet tekintetbe, mely művelődésnek különösen a kis erdélyi nép is oly szép példáját mutatja...”

Tehát példát keresett és akart felmutatni Jókai. Hitt a művelődés, a kultúra, az irodalom lélekformáló erejében, és Torockó népének kultúrája, a szabadságharc, és egyáltalán a történelme során tanúsított helytállása, közösségépítő munkája magával ragadta Jókait, ami átsugárzik a regény minden során.

A kolozsvári fogadás másnapján, augusztus 5-én délután már Torda felé tartanak Váradi Károllyal, a kísérelőjével. Este fél nyolc tájban érkeztek meg Tordára. „Tordai társasága a város

akkori előkelőségeiből áll: Kemény György főispán, Szigeti Sándor polgármester, Veress Dénes főszolgabíró, Albert János unitárius pap fogadja, ez utóbbi kifogyhatatlan anekdotázó és rendkívül jóízű társalgó. Este a főispán természetesen bankettet adott, és itt nagy társaság gyűlt össze, amelyben a feljegyzések szerint főként Albert János és Veress Dénes vitte a szót. Itt beszéltek meg részletesen a másnapi torockói kirándulás tervét is.

Másnap, 6-án korán reggel Veress Dénes kocsiján indultak a torockói útra: Jókai, Albert János, Veress Dénes és Thoroczky Zsigmond, a torockószentgyörgyi földbirtokos.” – írja Vita Zsigmond a *Jókai Erdélyben** című művében, majd így folytatja: „A társaság kedélyes anekdotázását azonban... a borrévi határban félbeszakította a torockói küldöttség érkezése: egy pár rókaprémes mentébe öltözött lovas után két szekérral ünnepélyes deputáció jött a vendégek elébe. A torockóiak üdvözlését ifj. Zsákó István gyulafehérvári törvénybíró tolmácsolta. Az ő szavaira válaszolva mondta el Jókai, milyen öröm számára, hogy annak a népnek a földjére léphet, mely szorgalmával és iparával jólétet teremtett magának a kopár sziklák közt is.”

Természetesen az igazi ünneplés Torockón volt, de az oda való beérkezést lélegzetállítóvá tette a Székelykő látványa. A ma odalátogatót is magával ragadja a látvány, amit Jókai oly szuggesztíven ír le regényében. Most, a XXI. században is, az a benyomása a turistának, hogy más bolygóra érkezett, hegy és ember itt, a Földön nem kerülhetett ilyen meghitt kapcsolatba. Magam legalábbis így éreztem, amikor egy februári verőfényes, csendes vasárnapon ott jártam, s mily jólesett újraolvasni Jókai zseniálisan hiteles tájleírását és a „holdsziget”, Torockó rajzát.

Jókai számára a táj mellett, vagy azzal párhuzamosan igen nagy élményt jelentett a torockói emberekkel való találkozás és

---

* Vita Zsigmond gazdagon adatolt műve szolgált alapul az íráshoz. (KM)

ismerkedés. Az unitárius parókián rendezett ebéden ismerkedett meg regénye főhősenek, Adorján Manassénak egyik ihletőjével, az akkor már 67 esztendőös Zsakó Istvánnal, akinek oly nagy szerepe volt az 1848-as torockói eseményekben, tehát akkor 39 éves volt. Mikó Imre, a család egyik leszármazottja *Egy Jókai-regényhős* című tanulmányában (Korunk, 1975. 1-2. sz.) azt írja róla: „Sakó István életrajza nem sokban különbözik azokétól, akik munkájukkal és szervezőképességükkel vagyont szereztek, s bánya-, kohó és verőtulajdonosok lettek Torockón. 1809-ben született, május 15-én keresztelték meg, apja szintén az István nevet viselte, anyja Czupor Judit, törzsökös torockóiak. Tanulmányait szülővárosában kezdte, és Tordán folytatta, ahol még öt osztályt végzett. Aztán hazatért, és maga is apja bányájában dolgozott, mivel itt a bánya tartozéka rendszerint egy vagy több család tulajdona volt (Botárok, Tóbisok, Simonok, Vernesek verője). Még mielőtt betöltötte volna huszadik életévét, megházasodott. Felesége, Lengyel Sára ugyancsak jómódú bányásznak volt a leánya. Feljegyezték: száz aranyat kapott hozományként, azzal a feltétellel, hogy ha elválnak, a férj köteles visszafizetni az apósnak. Torockón ugyanis csak Jókai szerint szeretnek mindössze egyszer az emberek. Regényének is az a német címe: *Die nur einmal lieben*. A valóságban a szerelemnek itt sincsenek más törvényei, mint máshol.

Házasságuk termékeny volt, négy leányt és egy fiút nemzettek, de leszármazó csak a legnagyobbik leány, Judit, és a fiú, István után maradt. Az *Egy az Istenben* Manassénak van egy iker-testvére, a szerencsétlen sorsú Anna, aki a távolból is megérzi, ha Manasséval valami történik. A 'Sakó családban az ifjabbik Istvánnak volt egy iker-testvére, Zsuzsánna, de korán elhalt. 'Sakó István – a 48-as, ahogy Torockón nevezik – apjának 1830-ban bekövetkezett halála után vette át a bánya vezetését. Amikor 1843-ban anyja is meghalt, ő lett a család »örege«, pedig csak harmincnégy éves volt. 1848 tavaszán ő volt a községi bíró

és az egyházközségi gondnok, ehhez járult még a nemzetőrség parancsnoki tisztsége. Torockó legválságosabb évében tehát az ő kezében összpontosult a közigazgatási, lelki és katonai hatalom.” Ő szervezte meg a nemzetőrséget, és valóban ő tárgyalta a fegyveres harcok idején Moga majorról, a románok vezérével, hogy a város nyugalma és anyagi javait megmentse, ami nemcsak a regényben, a valóságban is sikerült neki.

Torockó után a fél óra járásra lévő Torockószentgyörgyöt, a regény másik színhelyét látogatta meg kíséretével Jókai. Alaposan megnézte magának útközben a Székelykő minden porcikáját, majd lekocsiztak egészen a Kőközig, ahol a kuruc világban találtak menedéket a menekülők. Visszafelé betértek a románok lakta Gyertyánosra, ahol táncmulatságba csöppentek.

Szentgyörgyre visszaérve megnézte alulról a vár romjait, amely valamikor a Thoroczkay család birtokában volt, de különösebb hatást nem tett rá, mert a regényben nem eleveníti meg. Annál nagyobb volt ámulata vacsora után a talpalávalót húzó Lányi cigány láttán, aki egymagában egész zenekart pótol, s akit csodálván regénye igen fontos szereplőjévé tett meg. A mulatságon látta az igazi csúri székely táncot, azaz a csúrdöngölőt, ahogy nálunkfelé nevezik, amiről szintén az elragadtatás hangján ír a regényben.

A következő nap, 7-e hajnalán elindultak Várad Károllyal, hogy megnézzék a Borrév felé vezető út mentén a kohókat, verőket és a „vaskenyereket”. Minderről a regényben Jókai részletes leírást ad. S bár már ekkor mutatkoznak a bányászat hanyatlásának jelei, amint a műben is olvasható, a romantikus író számára példa értékű a torockói nép közösségépítő, a természet viszontagságával dacoló ereje, erkölcsi tartása, hite Istenében és önmagában.

Torockó után következett a másik nagy élmény, a Tordai-hasadék. Visszatérve Tordára, egy napot ott időztek, az estét Várad Károly anyósánál, özv. Miklós Miklósnénál töltötték,

aztán a szállásukra mentek, Veress Dénes főtéri házába, majd másnap népesre szaporodott társasággal elindultak a hasadékhoz. Köztük volt Pálfi Károly, a tordai unitárius gimnázium igazgatója, elismert botanikus, Váradiné és Bors Albert szindi birtokos. Nagy nehezen feljutottak a Monaszteriához Szind felől, s onnan közelítették meg a hasadék másik bejáratát, s a malom melletti füzesben ebédeltek. Találkoztak néhány környékbeli lakossal, akik között a peterdi öreg bíró román nyelven üdvözölte Jókait, szavait Pop Simion jegyző tolmácsolta magyarul. Váradiné Károly azt írta: „majdnem csókolózásig fraternizáltunk román testvéreinkkel, akik egész táborként gyűltek ide a közeli falvakból”. A visszaúton betértek még Szindre Bors Alberthez is, de estére már Kolozsváron volt Jókai.

A hasadékhoz tett kirándulás minden mozzanatát felleljük a regényben, hiszen Manassé Blankával Áron kíséretében Kolozsvárról a Tordai-hasadékra át érkeznek meg Torockóra. Ennek az útnak a leírása a geológus, botanikus, barlangász és természetimádó Jókait mutatja meg az olvasónak.

Augusztus 8-án ért véget a torockói-tordai kirándulás, este már a kolozsvári színház Milton-előadását nézte meg E. Kovács Gyulával. Dúsgazdag, tömör és csodálatos négy nap volt, éppen elég ahhoz, hogy megszülessen a következő évben, 1877-ben a remekmű: *Egy az Isten*.

Rómától Torockóig

1877-ben jelent meg Jókai újabb remekműve *Egy az Isten* címmel. Mikszáth éppen csak említi Jókai-életrajzában, de hát alig született meg a regény, igazából nehéz a kortársnak ilyen gazdag, bő termésű idősebb kortárs műveit betagolni az egyetemes irodalomba. Ez az utókor kiváltsága. Nos, ilyen minőségünkben igazán csak ámulhatunk azon, hogy egy 130 éve keletkezett romantikusnak mondott magyar regény ma, a 21. század elején is lenyűgöző olvasmány és forrásanyag, megbízható dokumentum.

Jókainak volt két kedves témája: egyrészt Erdély, annak múltja és történelme, másrészt az ifjúkorát és későbbi életét döntően befolyásoló 1848-as forradalom. Erdélyről szól a *Bálványosvár*, *Erdély aranykora*, *Fráter György*, *Egy az Isten*, *A nagyenyedi két fűzfa*, *A Damokosok*, *Szegény gazdagok* című műve, hogy csak a nagyobb lélegzetűeket említsem. Ezek között az *Egy az Isten* mindkét témakört felöleli, hősei erdélyiek, a regény második része Erdélyben játszódik a szabadságharc idején.

A mű két színtere Róma és Torockó.

Az első rész Rómába visz, a regény hősei, Blanka és Manassé itt ismerkednek meg, itt bontakozik ki szerelmük. S amíg mindez megtörténik, a szerelmi kalandon túl megismerjük az örök várost, az arisztokrácia cselszövéseit, a Vatikánt, a katolikus hitet, a vatikáni húsvétot, amit Jókai, a kitűnő újságíró a tudósító pontosságával ír le a szépíró eszközeivel. Az olvasó szeme előtt elevenedik meg a szertartás több évszázados méltósága,

ami azóta sem változott. Hőseit a Rómában kitörő forradalom szele, az anarchia és a menekülő pápa látványa, az otthonról érkező hírek hazahívják, „lángtengeren és vértengeren” keresztül kell hazamenniük a „holdbéli szigetre”, Torockóra, az egy Istent hívó unitáriusok közé, mert csak ott teljesezhet ki szerelmük, életük, csak ott van a szabadság, de előbb azért harcolni kell, meg kell menteni a várost.

A tájleírás, a festő és természetimádó, -ismerő Jókai nagy erénye pompásan érvényesül, amikor a fiatalok haza vezető menekülését írja le Itália hegyeitől a Tordai-hasadékig és a Székelykőig. Akár a *Névtelen várban* a Fertő-vidékét, itt Torockót és környékét eleveníti meg a legnagyobb hűséggel, szinte nyomvonalat adva a ma is arra járónak. Tájékozottsága nem véletlenszerű, többször ellátogatott a vidékre, és ismerkedett az akkor még élő hőseivel meg a vidékkel, hallgatta a történeteket és jegyzetelt. De nem csak az útvonalra, az ott található flóra és fauna leírására is alkalmat kerít, miközben hősei Torockó megmentésén fáradoznak. Ugyanis Nagyenyed felgyűjtása után az osztrákok zsoldjában álló erdélyi románok (akkor még oláhok) Torockót akarják megsemmisíteni. Ezt akadályozza meg Adorján Manassé okos taktikával, tárgyalásokkal, kiegyezéssel.

Jókai református létére igen alaposan ismerte a katolikus hitet, annak szertartásait, de izgatta az Erdélyben keletkezett magyar protestáns vallás, az unitarizmus. Felesége, Laborfalvi Róza erdélyi rokonsága unitárius volt. Érdeklődését ez a regény tetőzte be. Jókai csodálattal adózik az unitáriusoknak, és ezt nem is titkolja. Az ahogyan leírja egy torockói vasárnapi istentiszteletüket, írott emlékmű e hitet hívók számára. De ahogyan Manassé vall szerelmének, Blankának hitéről, bizonyosság erre: „Az én templomom nem átjáróház egymással találkozni vágyó szerelmesek számára. Az én eklézsiam nem azilum más vallás elítélteinek, kik oda bírják elől menekülni. Az én templomom tornyán a gömb nem azt hirdeti, hogy «Jertek ide! Itt szabadabb az

erkölcs, könnyebb az élet, itt nem kell keresztet viselni.» Neked előbb meg kell szeretned azt az Istent, akit én követek. (...) Nem az ígéből, nem a szent könyvekből, hanem a tettekből: az emberek életéből. Majd ha megtudod, hogy mit tesznek azok, akik nem halasztják az Istennel és emberekkel való kibékülést a másvilágra, hanem cselekszik azt itt ezen a földön, akik elkezdik a szentek országát építeni már itt a nap alatt, akik megmutatják, hogyan kell embernek az embert eltűrni, igazságosnak lenni, bántalmakat megbocsátani, dolgozni föld fölött és föld alatt, hűségért hűséggel fizetni, szenvedőkkel jót tenni, mívelni a lelket a tudás által; s mindezekért nem zúgolódní, hanem örülni az életnek és mindannak, ami benne van; örülni a munkának, a hűségnek, a megbocsátásnak, a jóltevésnek, a tanulásnak, s mindezekért áldani azt az egy Istent, aki mindezt nem csapásul mérte reánk az eredendő bűnért, hanem saját lelkét lehelte belénk, hogy legyünk «boldog emberek» abban, amiben ő «boldog Isten!»”

A szabadság vallásának tekinti az unitárius hitet a liberális eszméket valló Jókai.

Torockó, a történelmi hűséghez híven, megmenekül, és ép-ségben marad. Ma is csodálhatjuk sajátos építészeti örökségét és a viszonylag még érintetlen környéket, tájat, a Székelykőt, a temetőt és nem utolsósorban az unitárius templomot.

El kell azonban azt is mondanunk, hogy az irodalmi kánon hívei szerint a „regény nem tartozik Jókai java munkái közé, de olvasmányos, lebilincselő” (Legeza Ilona).

Érveket nem igazán találni, a mű elemzésére még nem buk-kantam rá, csak a szentenciát olvasni. De hogy mennyire élő ma is a regény és szerzője, bizonyíték rá, hogy A Nagy Könyv ver-senyében a katolikus Ákos, a rockzenész és -énekes, költő ezt a művet is ajánlotta a világirodalom legszebb 100 alkotása közé, az EKE pedig Jókairól nevezett el teljesítménytúrát, Manasséék

útját követve évente, Kolozsvártól a Tordai-hasadékon át Torockóig.

Szebb ajándékot nem kaphatunk az unitárius vallás létrejöttének 440. évfordulóján.

(Jókai Mór: Egy az Isten. Mentor Kiadó, 2008)

Kortársunk, Heltai Gáspár

(1510?-2010)

Milyen volt a magyar és európai 16. század, amelyben annyi minden történhetett egy emberrel, akinek csak felnőtt életéről tudunk valamit, és az is igen gazdagnak tűnik?

Sokban hasonlít a 20. század Európájára. A reformáció és a Habsburg fennhatóság kezdete a Magyar Királyságban, amely az első világháború után szűnt meg, s lett a végeredmény a mai. „Fél évezredet élt Magyarország. A magyar népet, a magyar nyelvet, esetleg a magyarul beszélő népesség lakta területét továbbra is ismeri Európa, de Magyarországról mint államról már nem tud. Ezért amikor 1920. júniusában a versailles-i Trianon nevű kastélyban békekötés ürügyén létrehoznak egy csonka államot, azt hiszik... a semmiből teremtették meg azt, kiszakítva a Habsburg Monarchiából egy magyarok lakta részt, amiképpen kiszakították Csehszlovákiát. (Nemeskürty: Mi, magyarok. 2001)”

Úgy kezdődött, hogy Magyarország az 1526-os, a törökkel vívott, vesztes mohácsi csata után még hosszú ideig agonizált. A törvényes s egyben az utolsó magyar nemzetiségű király a magyar rendek akaratából Székesfehérváron Mátyás kedves embere, Szapolyai János erdélyi vajda (I. János) lett. Ámde egy hónapra rá Pozsonyban a Habsburgok által megvesztegetett Báthori István nádor vezényletével néhány nyugat-magyarországi birtokos ellenkirállyá kiáltotta ki Habsburg Ferdinándot, V. Károly öccsét. Az ország kettészakadt, ettől kezdve a német-római császár érdekei érvényesülnek a szófogadó öcsike jóvoltából. A

kezdődő és elhúzódó belháború eredményeként 1538 februárjában Váradon megegyeznek a felek, hogy János halála után Ferdinánd öröklje az országot. Az 52 éves János király immár megnősülhetett, feleségül vette Zsigmond lengyel király 20 esztendőös lányát, Jagelló Izabellát. 1539 márciusában volt a lakodalmom, az utolsó magyar származású király utolsó udvari ünnepe. Következő év júliusában fia született: János Zsigmond. Rá egy hétre János király meghalt. Fiát és országát a horvát származású pálosrendi Fráter György váradi püspökre bízta, akinek a német és a török között kellett lavírozni. A török győz, csellel elfoglalja Budát (1541. augusztus 29.), Izabella királynét a csecsemővel és Fráter Györggyel együtt kényszerlakhelyre küldik Erdélybe. Magyarország ebek harmincadján, mert a katolikus V. Károly a német protestáns fejedelmek ellen küldi katonáit, ahelyett, hogy a törököt úzná el, mert még van rá esély. Fráter György hiába próbál meg minden diplomáciai eszközt bevetni, hogy újra egyesítse az országot, ehelyett Ferdinánd meggyilkoltatja attól való félelmében, hogy a bíborossá kinevezett nagytekintélyű barátot majd nem tudja lerázni az ország éléről annak egyesítése után sem. A gyilkosság miatt felbőszült szultán könyörtelen hadjáratot indított, 1552-ben bevette az országot, s ezzel megkezdődött a török hódoltság kora 1686-ig. Az utolsó magyar király fia, János Zsigmond birtokába a kialakuló Erdélyi Fejedelemség tartozott: Erdély, a Temesi Bánság, Arad és Bihar megye része, Szilágyság és Máramaros.

A fejedelemségben továbbra is zűrzavaros volt a helyzet, ugyanis a forgatagban Erdélyből is el kellett menniük anyjával, ezen nem sokat lendített, hogy a rendek később hazahívták Izabellát, és fiát János Zsigmondot, akit elismertek fejedelmüknek (1556). A székelyek elégedetlenkedése, kiváltságaik követelése s az ezt kihasználó és szító Ferdinánd az életet még jobban bizonyította, belháborúk sora következett. A fejedelem maga is harcolt a csatákban, igen művelt fiatalember lévén, pártolta a

kultúrát, nagy könyvbarát volt, hét nyelven beszélt. Bakfark Bálint az ő udvari zenésze volt, Heltai is fordított az ő felkérésére. Szeretett részt venni a hitvitákon, türelmesen hallgatta, és észérvekkel meggyőzni is hagyta magát, így lett belőle az első és egyetlen unitárius erdélyi fejedelem.

A reformáció forradalmát is éli tehát Európa és a szétszakadt ország, ebben él Caspar Helth azaz Heltai Gáspár is, a heltaui azaz nagydisznódi születésű (Szeben mellett), plébánosból lett német protestáns prédikátor.

Van, aki születésének évét 1490-re teszi, de ez valószínűtlen, mert bizonyított, hogy Heltai 1543-ban Wittenbergben tanult, és egy 53 éves emberről igen kevésbé tételezhető, hogy ebben az életkorban kezdi el tanulmányait. Valószínűbb, hogy 1510-ben született. 26 évesen, 1536-ban kezdett magyarul tanulni. Felnőtt fejjel, józan üzleti érzékkel megáldva úgy dönt, hogy a korban igen jelentős Magyar Királyság legfejlettebb városában, Kolozsváron telepszik le, és indít üzleti vállalkozást, mégpedig nyomdát, elsősorban magyar könyvek nyomtatására, de latint is kiad. Később hozzárendelt egy papírmalmot is. A 16. századi királyságban magyarul nyomtatott könyvek egyharmada az ő nyomdájából került ki (kb. 200 drb.)

Tanulmányaiból hazatérve plébánosból protestáns prédikátor lett. Hívták Brassóba, de a vállalkozó szellemű Heltai inkább a kincses várost választotta, mert Brassóban már Honterus nyomdája működött, főleg német könyveket adott ki, s a magyarnak még nem volt gazdája. 1550-ben Hoffgref Györggyel együtt Kolozsvárt elindították az első nyomdát. Az együttműködés rövid ideig tartott, állítólag a társ összeférhetetlensége okán, de ki tudná ezt ma már tisztázni. A lényeg, hogy 1553-tól maga irányítja a vállalkozást. Később is próbálkoztak az együttműködéssel, de nem ment a dolog, s végül Heltai úgy halt

meg 1574-ben, hogy 1575-ben már felesége adta ki utolsó művét, a *Chronica az magyaroknak dolgairól* címűt. A nyomdát fia 1601-ig vezette, majd a református kollégium tulajdonába ment át.

Heltai nemcsak nyomdász volt, a nyomdának kéziratokat is biztosított, amikor műfordításra adta a fejét. Másként az üzlet nem ment volna. Ezek a művek azonban nem ismernének eredeti önmagukra. A nyomdász műfordító szerkesztő is volt, író is volt, és protestáns lelkész is volt. A lefordításra szánt műveket saját ízlése és protestáns keresztény meggyőződése szerint írta át magyarul, ezzel több esetben is eredeti művet hozva létre. Mivel nemcsak megírta, de szedte és korrigálta is saját szövegeit, következetes lévén, egységes helyesírást alkalmazott, s így megteremtette a magyar nyelv helyesírásának alapjait. Mindeközben élte a protestáns papok életét, 1557-ben evangélikusból reformátusnak tért, majd 1569-ben, mivel híveinek nagy része unitárius lett, ő is, hogy ne maradjon gyülekezet nélkül, és különben is jó kapcsolata volt Dávid Ferencsel, akivel részt vett a reformátusokkal való nagy hitvitában Gyulafehérváron, ő is áttért. 1571-ig rendszeresen jelentetett meg unitárius vallási munkákat, de ebben az évben a katolikus Báthori István erdélyi fejedelem bevezette a cenzúrát, amely megtiltotta a szentháromság tagadás szellemében fogant művek kiadását és terjesztését.

A hit dolgai behatóan érdekelték, így munkásságát Heltai is, akárcsak több kortársa katekizmus-kiadással kezdte 1550-ben, majd belefogott a Biblia lefordításába, de csak részletekben sikerült, ám később Károli Gáspár nagyon jól tudta használni ezeket.

1552-ben készült el *Az részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való dialógusa*. Az eredeti német nyelvű elbeszélő prózát alakította át Heltai két kolozsvári polgár dialógusává: Antal, a reformátorokat követő, jó útra tért polgár próbálja jobb belátásra bírni a züllés útjára lépett Demetert. Azokat a protestáns

eszméket közvetíti, melyek szerint a polgárság számára végzetes lehet a pazarlás, javainak élvezetekre való elherdálása. Heltai már ezt a korai művét is nagy nyelvi leleménnyel írta meg.

Másik értekező munkáját, a *Háló* (1570) címűt, a fejedelem felkérésére, latinból magyarította Heltai. Gonsalvius Reginaldus spanyol szerző műve a spanyolországi katolikus inkvizíció borzalmait írta le tíz jámbor keresztyén áldozat történetében. A szörnyűségeket és cselszövényeket felsorakoztató mű Heltai átdolgozásában valóságos bűnügyi olvasmány lett. A fordított szöveget több helyen magyar vonatkozásokkal egészítette ki. A bevezetőben írja: „Ezt e könyvet, atyámfia, Deák nyelven hozták urunknak, a mű felséges és kegyelmes Királyunknak. Azt elolvastván, mikoron őfelsége látta volna az iszonyú dolgokat, melyeket a megtestesült ördeg, a Pápa Antikrisztus Hispániába és Olaszországba cselekedti az ő piléses csimaszi és hóhéri által; minémű hallhatlan álnokságokkal megkörnyékezik, kikeresik és megfogják a szegény együgyű jámbor Keresztyéneket, kik Istennek kegyelmes akaratójából az Evangéliomnak tiszta és üdvösséges tudományát megösmerték, és annak hittének és engödtének; és minémű külön-különb féle rettenetes kényokkal megkényozzák és megszagatják és megölik őket: miképpen ennekutána ebben a könyvben megolvastod és meglátod.”

1573-ban a Bécsben meg Kolozsvárott is megjelent egy népszerű keleti mesefüzér magyar fordítása. Az elbeszélés-gyűjteményt, amelynek *Ponciánus császár története* a címe, Heltainak tulajdonítják. „Az *Ezeregyéjszaka*ra emlékeztető novellafüzér középpontjában Ponciánus római császár és fia, Diocletianus áll, valamint egy csalfa asszony (...). Heltainak ez a legvilágiasabb műve még erotikus felhangoknak sincs híján. A *Ponciánus története* csak négy 17. századi lőcsei kiadásban maradt fenn, de hogy még a mai magyar olvasó számára is élvezetes olvasmány, tanúsítja, hogy 1976-ban sikerrel adták ki újra, sőt 1978-ban az

Olcso Könyvtár tömegfogyasztásra szánt sorozatában is megjelentették.” (Kulturális Enciklopédia)

Legjelentősebb és legismertebb műve 1566-ban született meg. A *Száz fabula* Ezópus meséinek átdolgozása egy német forrás alapján. Ma is élvezhető stílusát, a mesékhez szőtt tanulságait áthatják a protestáns eszmék, a jóra, a tisztességre, munkára való intés.

Egy kis ízelítő az alábbi fabula:

84. *fabula* Egy hangyáról és galambról

Egy hangya igen szomjú lévén, kényszerítették a forráskútra menni, hogy ott innék. És midőn aláhajolna, hogy innék a vízbe, ottan beleesék a vízbe. Áll vala kedig egy fa a kút mellett, melynek ágai a kút felüben érnek vala, melyeken egy galamb ül vala. Ez látván a fáról a hangyát, hogy veszednék a vízbe, egy ágoctkát leszegdöle a fáról, amelyen ül vala, és azt lehánytá a kútba. Arra mindjárást felmászka a hangya, és azon nyugodván, kimászka a kútból, és megmeneködék a haláltól. Azonközbe juta egy madarász. Az látván a galambot a fán, mindjárt vén egy hosszú rudat, és lépet ragasztá annak hegyire, és lassan-lassan fel kezdé azt a fának ágai között tolni, hogy avval megfogná a galambot. Mikoron kedig ezt látta volna a hangya, hamar odasiete, és a madarásznak a lábán felmászka, és erősen megcsípé azt, annyéra, hogy a madarász leejté a lépes rudat. És hallván a galamb a rúdnak zörgését, megijede, és látván a madarászt, elméne: ekképpen megmeneködék a haláltól.

ÉRTELME

E fabula erre int először, hogy az ember jámbor legyen, és senkinek ne ártson, kárt se tegyen, hanem inkább arra igyekezzék, hogy minden emberrel jól tegyen. Mert a jótétel soha nincsen jutalom és haszon nélkül. És bár ne nézz arra, ha kicsin, együgyű, szegény etc., akivel jól tész. Mert módja adatik idővel, hogy ismeg jóval, szolgálattal és haszonnal lehet tenéked. Mászor tanít e fabula hálaadásra, hogy hálaadatlanok ne legyünk, és hogy a jót gonosszal ne füzessük, hanem tiszta jóval. Mert ebtermészetűek azok, kik a jót gonosszal megfüzetik. Mert ha az eb a vízbe esik, ha kezdeddel hozzányúlsz, hogy kivonjad: ottan megharapja a kezedet.

Lábjegyzet az utókor hálájáról

Minap kérdezte egy riporter, hogyan vélekedik az utókor az Erdélyi Helikonról? Mivel nem éreztem, és nem érzem magam felhatalmazva arra, hogy az utókor nevében beszéljek, a magam vélekedését mondtam el. Talán nem is tudom a választ, vagy tudom, de túl bonyolult ahhoz, hogy egyetlen mondatban kifejezhető legyen. És különben is, ki-mi az utókor? Hol van, hol kezdődik, mert vége az nincs, gondolom. Egyáltalán: az Erdélyi Helikonnak én már utókora vagyok, mert abban az évben születtem, amikor megszűnt létezni a folyóirat? Sosem voltunk kortársak? Hiszen Kós Károlynál jártam, Moltert és Kemény Jánost ismertem, Kis Jenővel ugyanannál a lapnál dolgoztam. Kérdések, kérdések, kérdések, melyekre persze tudok válaszolni, de bizonytalan vagyok.

Csak azt tudom biztosan, hogy hívük és utódjuk vagyok, szeretem, ahogyan tették a dolgukat. S azt is, amit tettek és ránk örökítettek. Őrizni is akarom, és szeretném pontosan úgy őrizni, ahogy volt.

Ezért aztán nem tudom szó nélkül hagyni, ha olyasmit olvasok, ami az ún. utókor, a mai kor felületességéből adódóan másként és másnak mutatja tevékenységüket.

Olvasom ugyanis a Látóban Nicolae Balotă Berde Máriáról és Molter Károlyról szóló kisesszéjét, és igen meglepő dolgokat tudok meg. Berde Máriáról például azt írja, hogy „Pályája során Berde Mária végig hűséges maradt a Helikonhoz...”, holott eléggé (vagy mégsem?) köztudott, amit a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon így fogalmaz meg: „Kuncz Aladár halála után elhidegül az Erdélyi Helikontól, többek között az alakulóban

levő romániai magyar irodalomról, főképp a marosvásárhelyi szervezkedésről szóló regénye, a *Szentségvívők* kiadásának elutasítása miatt. (...) Olosz Lajos, Szombati-Szabó István és Tabéry Géza társaságában 1933-ban létrehozta az EMÍR (Erdélyi Magyar Írói Rend) csoportosulását és könyvkiadó vállalatát, amelyben 1937-ig tevékenykedett.

Írói pályája utolsó szakaszának kezdetén, 1934-ben szakít végleg az Erdélyi Helikkal.” Ebben az évben adta ki az EMÍR a *Szentségvívőket*, és nem 1946-ban, ahogy Balotánál áll. Jómagam a könyvet a Mentor Kiadónál rendeztem sajtó alá 1999-ben, és az utószóban elég hosszasan kifejtettem első megjelenésének körülményeit.

Molter Károly munkásságával is elég sokat foglalkoztam, hajdanában összegyűjtöttem a műveiről és a róla szóló írások bibliográfiáját, de soha seholy egy árva versével sem találkoztam, miközben Balotá így kezdi róla szóló írását: „Számos verset, elbeszélést, regényt, sőt, még színdarabot is írt...”

Kinek a hibája, hogy a jóhiszemű román szerző ily vaskosan téved? Természetesen köszönettel tartozunk neki az érdeklődésért, azért, hogy a román olvasónak el akarja mondani: létezik itt egy irodalom, amelyre oda kell ám figyelni! Csakhogy abban a pillanatban, amikor magyarra ültetjük a szövegeket, felelősségünk van a hitelességet illetően. És ez a felelősség a fordítóé elsősorban, másodsorban pedig a szerkesztőé. Ugyanis ők, az olvasók már valóban az utókor, és ha irodalomtörténetet adunk a kezükbe, akkor annak hitelesnek és hibátlannak kell lennie. Az az érettségiző diák, aki ilyen válaszokat adna az említett szerzők tevékenységére vonatkozóan, bizony nem kapna jó minősítést. Márpedig ők is olvassák; hogy a tanáraikról ne is beszéljek. De nemcsak ezért, a jól végzett munka örömeért is, s a pontos tájékoztatásért, ha a szerző tévedett, egy lábjegyzetben helyre lehet igazítani. Csak pontosan, szépen...

Még mindig súly alatt a pálma?

SZÉLJEGYZETEK LIGETI ERNŐ KÖNYVÉHEZ

„A magam igen szerény képességeivel az elszakadottak hűségét szolgáltam, és a felszabadítás tényével feleslegessé váltam.” – írja Ligeti Ernő könyve, a *Súly alatt a pálma* bevezető soraiban, amelynek alcímében ez áll: *Egy nemzedék szellemi élete – 22 esztendő kisebbségi sorsban*. Nem kis keserűség érezhető ebben a megállapításban, hiszen ő akkor még nem tudta – és később sem tudhatta meg, mert zsidó származása miatt a holokauszt áldozata lett, agyonlőtték családjával együtt, fia a hullahegy alatt maradt életben, csodálatos módon –, hogy mennyire nincs így, hogy a történelem átgázol az egyén álmain, a rossz ügy szolgálóinak veszteségét a jó ügy szolgálói nem az igazság, hanem saját érdekeik érvényesítésére használják. Ma már szinte négyszer 22 év telt kisebbségi sorsban, s a pálma még mindig súly alatt nő, ha a nehezek nem is annyira súlyos, mint a szerző idejében.

Számunkra, erdélyi és az anyaország határain kívül élő magyarok számára a 2004-es esztendő politikai eseményei egyértelműen bizonyították, hogy több mint 80 év után is csak saját magunkban bízhatunk, és egymás segítségére vagyunk utalva, ha meg akarunk maradni. Magad uram, ha szolgád nincs! A magyarországi népszavazás kudarca a kettős állampolgárságról, valamint a *Trianon* című dokumentumfilm körül kialakult és tomboló hisztéria, az autonómia emlegetésekor fellángoló viták ékes bizonyítékai annak, hogy alig változott valami, s az sem azért, mert a román állam be akarná tartani vállalt kötelezettségeit, de mert másképp Európának nincs rá szüksége.

Sorolhatnám még tovább az aktuális politikai, érzelmi és egyéb érveket, de azt hiszem, ez is elég ahhoz, hogy bizonyítsa, mennyire időszerű minden olyan könyv, tanulmány, amely kisebbségi létünkről szól, a súly alatt növekvő pálmát táplálja, így Ligeti Ernő máig egyedülálló és pótolhatatlan irodalomtörténeti esszéje a két világháború közötti szellemi életünkről. Osvát Kálmán *Erdélyi Lexikonja* mellett ez az az *alapkönyv*, amelyet minden irodalmár (és nemcsak), aki ezzel a korrrel foglalkozik, a kezébe vesz, mert e két munka a legátfogóbb képet adja erről a korról, természetesen műfaji sajátosságaiknak megfelelően.

Ligeti tehát elsősorban *irodalomtörténeti esszét* írt. Mivel oly sok mindenre húzzuk rá e fogalmat, nem árt tisztázni a fogalom eredetét. A szó eredeti értelme kísérlet, próbálkozás. Módszere a tudományos értekezéshez, stílusa a szépirodalomhoz közelíti az esszét, tehát a személyes hangvétele az, ami elsősorban megkülönbözteti a tanulmánytól. Tárgya bármi lehet. Esetünkben a két világháború közötti erdélyi szellemi életből minden, ami a magyar nyelven született sajtóhoz és irodalomhoz kötődik. Azért hangsúlyozom ezt annyira, egyrészt mert az előszó-író Pomogáts Béla emlékiratnak minősíti bevezetőjében (*Emlékirat az erdélyi irodalomról*), holott annál jóval több és egészen más, másrészt mert a szellemi élet alakulását a képzőművészet vagy a zeneművészet is formálta, de erről, sajnos, nem szól a könyv.

Ligeti elsősorban arról írt, amit ismert és tudott: a Gutenberg-galaxisról.

Meg- és átélte a kort, minden szellemi rezdülésnél ott volt, vagy közlő, első kézből értesült róla, szavahihetősége tehát garantált, véleményével lehet egyet nem érteni, de ez nem jelenti azt, hogy az ábrázolt kor vagy történés nem hiteles. Tiszteletet parancsoló távolságtartása és objektivitása. Ha belegondolok, hogy azóta sem született az erdélyi magyar sajtót és irodalmat felmérő munka, még az irodalmi lexikon sem készült el annyi idő óta (gondolok az utóbbi 15 évre), s a Kántor-Láng alig

használható, akkor nő meg csak igazán Ligeti könyvének értéke, hiszen ez is egyemberes munka, akár az Osvát lexikonja, s ma már tudjuk, hősi és sikeres vállalkozás, természetesen erkölcsi és esztétikai értelemben.

Ligetinek volt miről írnia. Gazdag, küzdelmes, hősie, szép kor állt mögötte és kortársai mögött. Trianon nélkül lett volna? – teszem fel a kérdést. A tények ismeretében úgy tűnik, nemcsak Mohács, de Trianon is kellett nekünk ahhoz, hogy a vízfejű magyar szellemi élet decentralizálódjon valamelyest, és a vidéken élő alkotókra is odafigyeljen Budapest, és egyenrangú félként kezelje őket. De szükség volt a vidéken élők önösszeszedésére, önbizalmuk megerősödésére, hogy egyenrangú félként viseljék a sikert vagy kudarcot. (Mielőtt bárki kárhoznatna mérésnek tűnő megállapításomért, elmondom például azt, hogy amikor Marosvásárhely XX. század eleji, első világháború előtti szellemi életéről kellett kutakodnom, nem sok figyelemre méltó, a provincián túlmutató eseményről találtam feljegyzést, de ugyanígy jártam volna másutt is, talán a Holnapos Nagyváradot kivéve.)

A szellemi élet akkor kezdődött, 1918 után. A súly, a kényszer alatt. Ligeti azt írja: „Az erdélyi irodalom, amely később ámulatba ejtette az egész négy részre tagolt magyarságot, *nem új magból született, hanem olyan csírázásból, amelyet a nyomás erői kényszerítettek dúsabb virágzásra.*”

Ligeti öt korszakra tagolja a 22 évet:

Tragikus előjáték 1918–1919;

A hőskor 1919–1925;

A virágzás kora 1926–1930,

A helytállás kora 1931–1937;

A hanyatlás kora 1938–1940.

Szemelgessünk.

1. Tragikus előjáték 1918–1919

Erdélyi Szemle – „Az impériumváltozás első hónapjaiban ez volt az egyetlen irodalmi lap Erdélyben”... „a lapnak a címét megvette a Minerva, és tovább folytatta Pásztortűz néven.” „A Keleti Újság az első «fővárosi» lap. Olyan sikerrel indult, amely példátlan az erdélyi zszurnalisztika történetében.”

Ligeti magát mindig újságírónak tartotta elsősorban, s csak aztán írónak, ezért is van az, hogy oly nagy szeretettel s talán kissé elfogultan is ír a sajtó szerepéről: „De azokban az átmeneti időkben és később is, csaknem egy évtizeden keresztül, az erdélyi sajtó jelentett úgyszólván mindent, a sajtó volt az erdélyi magyarság egyetlen megnyilatkozása...” „Újságírónak lenni most már küldetés volt.”

2. A hőskor 1919–1925;

Ez a fejezet nagy tévedéssel kezdődik, ugyanis 1919 júniusára teszi a trianoni békeszerződés aláírását, holott az éppen egy évvel később, 1920. június 4-én történt meg. Ezért talán a hőskorszak is 1920-tól datálható inkább, bár már 1919-ben mutatkoznak az éledezés első jelei, amikor is megjelentek az első periodikák (pl. Zord Idő, Magyar Szó, Tavasz stb.).

Ha beleképzelem magam a kor pszichózisába, teljesen tudománytalanul, csak empátiámat segítségül híva, meg Berde Mária *Szentségvivők* című, e kort kitűnően megrajzoló regényét, értem e kor értelmiségi gondolkodóit: elzárta a polgári világtól, a Balkán szörnyű szorításában, egy vesztés háború után, meghozza az első, egész világra kiterjedő háború után, amikor már minden világos, hogy kié a hatalom, és évszázados európai értékek, hagyományok, kultúrák ostoba, dilettáns és műveletlen vagy naiv (gondolok elsősorban Wilsonra, az USA akkori elnökére) politikusok áldozataivá válnak, váltak, bizony nem könnyű életben maradni; – a szellemi életről beszélek most. (Vajon nem az első ostobasága, dilettantizmusa segítette Hitlert és az ő

hatalmát, meg ami azt követte? Szörnyű, hogy erre is gondolni lehet és kell!)

Tehát a korszakolást is 1920-tól kell számítanunk, hisz maga a szerző is onnan kezdve veszi számba a politikai, művelődési és gazdasági történéseket.

„Az egyesült Magyar Párt első jelentékenyebb politikai megmozdulása 1923 októberében történt, amikor Goga Octavian csúcsai kastélyában Bratianu Ionel leghatékonyabb ellenfelével, Averescu tábornokkal megkötö a sokat vitatott csúcsai paktumot. *Ez az első alkalom, amikor az erdélyi magyarság egy többségi párttal szövetezik a maga érdekeinek védelmére.*” Ez a politika.

Való igaz, hogy a folyóirat-kultúra már 1919-ben megpezsdül. Váradon Tabéry indítja el a *Magyar Szót*, míg Marosvásárhelyen Osvát a *Zord Időt*. (Itt is meg kell jegyezni, hogy Ligeti téved: Osvát Kálmán a testvéröccse és nem unokaöccse a Nyugat Osvát Ernőjének, Lakatos Imre nem volt a lap munkatársa, és a kéthetente megjelenő folyóirat három évfolyamot ért meg, 1919 szeptemberétől 1921 szeptemberéig jelent meg.)[•] Ligeti a legnagyobb elismerés és megbecsülés hangján ír Osvátról és munkásságáról Erdélyben: „De valahányszor néhányan az erdélyi szellem önösszeszedési kísérletére gondolunk, arra a csodálatos korszakra, amikor az erdélyi szellem légi gyökerei mégiscsak meg tudtak kapaszkodni, Osvát Kálmán keszeg termete, szemüvege mögül elővillanó gunyoros tekintete, szája szélének halvány mosolya, szivarcsutkájának támadó összeszorítottsága, beszédmodorának katonás pattogó volta újra és újra szemünk

---

[•] Marosi Ildikó is tévesen közli, immár másodjára a lap élettartamát: itt is, a kötetzáró tanulmányában és annak idején a *Kemény Zsigmond Társaság levelezőládája* című gyűjteményében is 1919 januárjára teszi az utolsó szám megjelentését, holott akkoriban több mint egy fél esztendő igen nagy idő volt, a mesebeli három évhez hasonlatos. Mint mindig, amikor a történelem eseményei fölpördülnek. Osvát esetében különösen igaz ez, hisz voltak lapjai, amelyek két-három hónapig jelentek meg.

elé hozza őt, aki talán leginkább megérdemli, hogy kalapot emeljünk előtte.”

Tavaszi, Periszkóp, Génusz, Napkelet, Pásztorú, Rendkívüli Újság, Keleti Újság, Korunk, Ellenzék stb. címmel jelennek meg hosszabb-rövidebb életű újságok, folyóiratok különböző erdélyi és határ menti városokban. Az első öt évben 330. „Az írók – és ezek körébe bevonjuk azokat is, akik újságírók, publicisták, független gondolkosásúak és a szép könyvek bolondjai – azt vallják, hogy Erdélyben ma minden írói megnyilatkozás politikai megnyilatkozás is, nem is igazi író az, akinek lelkéből nem a közösség fájdalma beszél, és egy sort sem lehet leírni anélkül, hogy az ember ne népe javára gondoljon.” Ebből a megállapításból következik a szónoki kérdés: „Csodálkozunk-e, hogy a szükségszerűen bekövetkező eszmeváltás elindító irodalmárok voltak?”

Említettem, hogy Ligeti magát mindig is újságírónak tartotta elsősorban, s az erdélyi irodalom fejlődéstörténetét is úgy vezeti le, mint amely nyilvánvalóan az újságírásból szökött szárba és nagyrészt az újságírók éltették. A legjelentősebb helikonistáknak is nem kevés közülük volt az újságírásához. „A küldetését felismerő erdélyi újságírás teremtette meg az újságíró szervezet korszerű intézményét, és az újságíró szervezet adta meg a keretet nemcsak az újságírói, de az írói társadalom szabadságharcának további megvívásához is.” Ennek lett eredménye a Szépmíves Céh kiadó is. Működése, kiadói politikája nemcsak máig ható, hanem sok tekintetben mérv- és példaadó. (Melyik kiadónk fog 50-60 ezres példányszámot felmutatni valaha is?)

3. A virágzás kora 1926–1930

Az *Erdélyi Helikon* tündökölt e korszakban az akkor legtekinélyesebb író, újságíró Kuncz Aladárral az élen, „Erdélyben

soha senki nem vonta kétségbe a tekintély elvének szükségszerű érvényesülését.”

Marosvécs és Kemény János az írói közösségnek ad otthont. Ezzel révbe ért az erdélyi magyar irodalom. „Amennyiben az irodalmat szerves tényként fogjuk fel, a mi irodalmunk öncélúságán kívül nemzetkisebbségi célokat is szolgál. Az erdélyi irodalom eszménye politikai eszmény.” – állapítja meg Ligeti. „A leggyakrabban emlegetett jelszó e korszakban a transzilvánizmus.”

Egységes írói arcvonal felé – Marosvécsen – Benedek Elek-komplexum – egymást követő alfejezetek címei, amelyek a kort ismerők előtt nem igényelnek kommentárt. Benedek Eleket, aki Magyarországról jött haza Erdélybe, nem hívták meg Marosvécsre. „Benedek Elek testesítette meg a nagyobb erdélyi egységen belül a székely gondolatot.” „Szándékait félreértették. Ahelyett, hogy e szent embert a piedesztálra emelték volna, sárral dobálták meg és elkésérítették napjait.”

A harcot így is meg kellett vívni az önállóságért. Ligeti programot hirdetett: „irodalmi decentralizációt akarok, mert elszakadtunk Budapesttől.” „...bizonyos vonatkozásban előny fakadt a kisebbségi sorsból, jó oldalát is megláttuk a babiloni fogásnak, mert így könnyebben kézbe emelhattük hárfánkat.” Ligeti vallomásából kiderül, hogy a kor íróinak nemcsak Benedek Elek-, de Budapest-, illetve főváros-komplexusuk is volt, mert a közfelfogás szerint csak az válhatott nagygyá, fontossá, jelentős alkotóvá, akit a budapesti ilyen-olyan kritika elismert.

Ez változott meg máig hatóan Trianon után. Ma már Kolozsváron, Pécsen, Kecskeméten vagy Marosvásárhelyen is születhetnek és születnek is jelentős irodalmi művek (s ha az ember odafigyel, rá kell jönnie, hogy a legvidékibb, legprovinciálisabb magyar település Budapest; hosszú lenne a sora elmagyarázni, de annyi belterjes és öntelt pitiánerség, vagyis kisszerűség, mint itt, sehol a világon).

Igaz volt viszont, hogy: „Nincs kritika és nincs kritikus.” „Osvát elköltözése után túl nagy gyöngédséggel viseltettünk egymás dolgai iránt.” – állapítja meg a szerző.

4. A helytállás kora 1931–1937

Romániában „a kormányzat élére Goga kerül, aki mint a szélső nacionalisták embere, pánikkal kormányoz, és gazdasági tébolyt idéz elő (...) És megszületik a román diktatúra...”

E korszakban jelentkeznek a nemzedéki problémák. Az erdélyi magyar ifjúról szólva mondja: „Nem az lepett meg bennünket, hogy a pályán sürgölődve is mennyire közömbösek a világirodalom termékeivel szemben, de hogy közírók akarnak lenni és nem ismerik a magyar helyesírás elemi szabályait.” (Oly ismerős ma is a szindróma.)

Az írók szervezkedése, az ifjú nemzedék feltörekvése mellett a színházi élet és a drámaírás is lendületbe jön. „Az összes szépírói műfajok között az erdélyi drámaírás bontakozott ki a legké-sőbb.”

A sajtó válságba kerül, a *Brassói Lapok* virágzik csak, mert a szabadelvűség hangján szólt az olvasókhoz. „1935-ben közel negyven magyar napilap vegetált Erdélyben.” Az újságírók sorsa sem könnyű a román diktatúrában. Például: a Ligeti által szintén csodált és tisztelt „Krenner Miklóst egy olyan cikkért, amelyben az autonómia iránti kívánság gondolattöredékeit vélték felismerni, fogházbüntetéssel sújtották és eltiltották az újságírástól.” Éppen ezért igen jelentős a kisebbségi újságírók szervezetének létrehozása, és a legnagyobb tett, hogy „sikerült elérni, hogy az erdélyi kisebbségi újságírói kar éppen úgy tagja lehetett a nemzetközi szervezetnek, mint a spanyol vagy lengyel”.

5. A hanyatlás kora 1938–1940

Ligeti korszakolásai kicsit önkényeseknek tűnnek. Túlságosan is felaprózza a 22 évet, igazából nem is tud éles korszakhatárokat vonni, hiszen ahhoz nagyobb rálátás kellett volna, és távolság is. Úgy vélem, ezek az évszámok inkább jelzésértékűek, semmint valódi korszakhatárok, ugyanis ahogyan az indulás, úgy a vélt befejezés, a vég is összefolyik, mert a történelmi események is fölgyorsulnak. Hiszen nem hanyatlás, ha a tudományos élet is kezd kibontakozni, a szervezkedések sem maradnak abba, sőt tovább folynak, létrejön a Vásárhelyi találkozó, megtörténik a nemzedékek közti őrsváltás. „Azok, akik most állottak be szellemi életünk építői közé, már észre sem vették azokat, akik a kisebbségi múlt alatt sokkal nehezebb feltételek között kezdtek kemény kőtörő-munkát, mint ők.”

Ligeti utolsó soraiból nem árad a felhőtlen öröm, mert érzi a történelmi félmegoldást, temeti nemcsak a kisebbségi létet, de a kultúrát is, amit kitermelt a kor: „ha lezártuk is a sírboltot, a nyirkos falakon is keresztülzúzó a tanulság: az erdélyi magyar társadalmat a szellem tartotta meg, a szellem pedig az igazság és az igazságra támaszkodó erkölcsi tudat erejéből táplálkozott”. Ő nem tudhatta, hogy a valódi hanyatlás még csak azután következik, a háború utáni időkben, amikor a kommunista rendszer ver tanyát Európa keleti felében, s a szocialista realizmusban fuldokol majd minden, e tájon élő nép kultúrája.

A magam mentiségére, hogy alig szóltam, szemelgettem a kor irodalmi megmozdulásaiból, vitáiból, azt hozom fel, hogy ezt ismerjük legjobban. Olyan jelenségekre figyeltem, amelyeket legalább ugyanolyan fontosnak tartott maga Ligeti is.

A kötet élén Pomogáts Béla eligazító sorai állnak és Marosi Ildikó oknyomozó riportnak is beillő, a Ligeti utolsó éveit és halálának körülményeit feltáró tanulmánya zárja, amely fontos adaléka nemcsak a Ligeti-életműnek, de az erdélyi magyar irodalomnak is, amit egyszer majd megírnak.

Nagyon jó, hogy 1941 óta először ez a könyv végre megjelent. Csak a kiadóink gyávasága lehet az oka, hogy ily későn és ilyen siralmas kivitelben. A szerkesztésre nincs miért szót pazarolni, hiszen a szerkesztő azt a fáradságot sem vette, hogy felüntesse az alapkiadást, megkövetelje a mai helyesírást és központosítást a könyvben – hiszen nem hasonmás kiadás –, nem hogy a szöveget oly módon gondozza, hogy a szerző esetleges tévedéseire felhívja a figyelmet és/vagy jegyzetekkel lássa el a szöveget. Nemcsak a filológus szakértelmét nélkülözi e kiadvány, de a könyv grafikai kivitele is jellegtelen, unalmas, azonkívül a tipográfia elemi szabályait sem tartja tiszteletben. Marosi Ildikó szövege teljesen belefolyik a Ligeti-szövegbe. Nemcsak hogy bal oldalon kezdődik, jóllehet nem tartozik a Ligeti-szöveghez, de a tipográfiája (betűméret, alcímek) is összefolyik a törzsszöveggel. Egy tízes skálán ez a könyv kb. 3-as minősítést érdemelne, mert az eredeti szöveget beeresztették egy tükörbe, kinyomtatták és bekötötték. Ezzel kész. Minden könyv minősíti a kiadót. Jelen esetben a Csíkszeredában működő Pallas-Akadémiáról[•] van szó. Csak az a szomorú, hogy ott áll a könyvön: „Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.” Ha már annyi mindent követelnek, akkor miért nem sáfárokodtak vele a mű értékének és fontosságának megfelelően?

[•] Ligeti Ernő: Súly alatt a pálma (Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban). Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2004.

Évtizedes várakozás után

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!• Emlékezni és ünnepelni hívtuk Önöket. Nem kerek évforduló, nem történelmi esemény, „csak” egy könyv megjelenése hozott össze bennünket. Egy könyv s ennek tragikus sorsú szerzője, egy törekeny asszony, Szépréti Lilla, aki március 14-én lenne 59 éves, és már lassan négy éve kivonult őseihez, a marosvásárhelyi református temetőbe. Azokhoz az ősokhöz, akikről ez a könyv szól.

Amikor a Mentor Kiadó 1995. évi kiadói tervét beszéltük meg, Gálfalvi kollégával szinte egyszerre, egymás szavába vágva javasoltuk kiadásra ezt a művet. A javaslatot tett követte. Boldogan nyújtottam az ujjam, hogy megszerzem és megszerkesztem a kéziratot. Ismertem a kézirat sorsát, valamikor a nyolcvanas évek elején olvastam a mű első változatát, sőt akkor átbeszéltük Lillával, és címet is próbáltunk keresni neki. Én a „Megyünk befele égő gyertyákkal” című fejezetét javasoltam, amely születésnapról szól ugyan, de az elmúlás gondolata is ott dereng benne, megyünk befelé – azaz öregszünk, közeledünk a sír felé. Lilla nem vetette el az ötletet, de nem is döntött, végül *Család-regény* maradt a cím. De nem írta egybe, hanem kötőjellel. Ezt fontosnak éreztem, mert valamit jelezni akart vele a szerző. Talán azt, hogy családtörténetet mond el, regény, de dokumentum is, mert az itt megelevenedő figurák mind élő, létező személyek. A tényfeltáró riporter, a nyomozó újságíró eredt saját

---

• Szépréti Lilla: *Család-regény*. Elhangzott a könyv bemutatóján, 1996-ban, a Bernády-házban, Marosvásárhelyen.

családja nyomába, a Felvidékről Magyarországon át Erdélyig igyekezett minden dokumentumot, emléket és emlékezőt felkutatni, megírni, formába öltetni. Felvidékről elszármazott cipszerek, erdélyi székelyek, magyarok, szászok és románok sorsa kavargó e műben a múlt század második felétől napjainkig.

Pomogáts Béla *Utószavából* idézek: „A Család-regény kéziratán 1978 és 1986 között nyolc esztendőn át dolgozott... A regény így közel egy évtizeden keresztül kéziratban várta megjelenését. Pedig egyike azoknak a műveknek, amelyek kiszabadulva az íróasztalfiókból vagy a kiadóhivatali szekrényből, meglepetést kelthetnek. Szépréti Lilla ugyanis, miközben saját családjának élettörténetét dolgozta fel, három egymást követő nemzedéken át, számot vetett egy jellegzetes és nagy történelmi szerepet betöltő társadalmi réteg: a német (szász) eredetű magyar polgári értelmiség felemelkedésének és hanyatlásának szomorú tapasztalataival is.

A brassói család története, amelynek ereiben szepességi német, erdélyi szász és székely-magyar vér keveredik egymással, túl a családi krónika személyes hitelességén, egyfajta történelmi példázatot jelent. A régi Magyarország és Erdély polgári rétegeinek kialakulását mutatja ez a történelmi példázat, azt hogy ez a polgárság, polgári értelmiség valószínűleg részben annak köszönhette erejét és sikerét, hogy több kultúrában is otthonos volt, és már gyermekkorában több nyelvet is elsajátított, ahogy mondani szokás, anyanyelvi szinten. Ennek a polgári értelmiségi rétegnek a színeképe szociális tekintetben is igen változatos volt, minthogy a német iparos és kereskedő ősök mellett ott voltak eleik között a magyar kisbirtokosok, vármegyei tisztviselők és általában ott voltak a német vagy magyar nyelvű városi értelmiségek: tanárok, orvosok, mérnökök, lelkészek, banktisztviselők. Ők képviselték azt a polgári hagyományt, amelyről például egy másik német-magyar polgári családból származó író, Márai Sándor beszélt.

A regény igazi emberismerettel és sok intimitással megrajzolt figurái, az idilli vagy éppen ironikus színekkel festett jelenetek, életképek mögöttes terében... a történelem kegyetlensége tapintható volt. Szépréti Lilla arról beszél, hogy a 20. század poklában bizony emberi, erkölcsi és kulturális értékek sodródtak el, mentek tönkre...”

Azt mondtam az elején, hogy ünnepelni hívtuk Önöket. Az ünnep: halogatás, olvasom valahol. Halogatása annak a várakozásnak, amely a bizonytalanságot hordja, mint terhes asszony magzatát. S hogy a bizonytalanságnak vége szakadjon, határa legyen – elneveztük ünnepnek, születésnek. A szerkesztő várakozása rövid volt, csak egy év, a mű tíz éve várakozik. Türelmes volt, igazán megérdemli az ünneplést.

Házak meséje

Nehéz a szerkesztő dolga, amikor olyan könyvről kell beszélnie, amit maga hozott tető alá, azaz formált könyvvé. Mert mi is a szerkesztő dolga? Ha megkérdeznénk tisztelt olvasóinkat, mi az elképzelése a szerkesztő munkájáról, úgy hiszem, nemigen tudnák elmondani. A szerkesztő van, még neve is van olykor, valami felelősségféle is hárul rá a tekintetben, hogy milyen lett a kiadvány — könyv, folyóirat stb. —, de a szerző a fontos. A szerkesztő a szürke eminenciás, aki sokszor egy halom kéziratból kell hogy könyvet csináljon. S teszi ezt — ha lelkiismeretes — legjobb tudása szerint. Ha jó a könyv, a szerzőt dicsérik, ha rossz, a szerkesztőt szidják. S talán ez így is van rendjén.

Nos, kedves olvasó, ha kezébe veszi Sipos Lajos *Marosvásárhelyi mesélő házak* című könyvét, ne fogja vissza magát, ha tetszik, dicsérje a szerzőt, ha nem, szidja a szerkesztőt. De remélem, ez utóbbira nem kerül sor, mert öröme telik benne. Különösen akkor, ha egy kicsit lokálpatrióta is.

Városunkról az utóbbi időben elég sok írásmű látott napvilágot, történelmi és szépirodalmi mű egyaránt. Hogy csak Keresztes Gyula munkáit vagy Berde Mária Vásárhelyről szóló Szent-ségvivők című regényét vagy a Zord Idő antológiát említsem. Ezt a sort szaporítja most Sipos Lajos tanár úr könyve. De ez a könyv más, mint a többi. Nemcsak múltunk, de jelenünk is benne van. Sétára és meseolvasásra invitál. Házakról és azok lakóiról mesél. S a házak most nem azért fontosak, mert műemlékek, hanem mert barátok, ismerősök lakták-lakják, a város

hajdani és mai polgárai, akik nagyszerű tárgyi és szellemi értékeket alkottak.

Vegye kezébe e könyvet, kedves olvasó, és induljon el velünk, szerzővel és szerkesztővel, és ismerkedjen meg városunkkal, illetve szeretett szülővárosával. Körséta lesz, a Főtér, a Bolyai utca, a Gecse utca, a Kossuth utca és környéke mintegy 60 épületére kell ég felé emelnie tekintetét. Vagy ha már nincs ideje, olykor a napi rohanás közben álljon meg egy pillanatra egyik-másik épület előtt, és vessen rá egy pillantást, s otthoni pihenés közben olvassa el, hogy kik voltak építői, lakói, tulajdonosai, és mit tettek a városért. Ugye, hogy nem is tudta? Ugye, hogy sejtette? Vagy nem is sejtette, most olvas-hall róla először?

Ugye, hogy ismerte őket vagy hallott róluk? Ó, igen, naponta elrohanunk mellettük, s csak most döbbenünk rá, hogy szólnak hozzánk. Legyen fülünk a meghallgatásukra.

60 házról és lakóiról mesél a könyv. Talán a többi is szóhoz jut egyszer. Hiszen vannak még, s mondanivalójuk is bőven.

Induljon hát útjára a könyv, fogadják szeretettel, forgassák haszonnal.

Köszönet a kiadónak.*

Sipos Lajos: Marosvásárhelyi mesélő házak. Difprescar, Marosvásárhely, 1999. Elhangzott 1999. október 21-én, a kötet bemutatóján, a Bernády Házban.

Gyergyókilyénfalva ünnepe

Tisztelt egybegyűltek, kedves kilyénfalviak!

Ünnepelni jöttünk össze, ünnepelni, mert a könyv születése mindig ünnep. Hiszen nemcsak kenyérrel él az ember, a szellemi táplálékra is épp oly nagy szüksége van, mint a betevő falatra. A világ és önmagunk minél teljesebb megismerése az a mód, amivel életünket szebbé, értelmesebbé tehetjük, egymást érthetjük és megérthetjük. A másik, a *más* megértéséhez vezető legrövidebb út az önismereten át vezet. Legyen szó akár az egyénről, az egyes emberről, akár egy közösségről. A közösség megismerését, felmutatását vállalta fel *dr. Fodor Ferenc Kilyénfalva* című monográfiájával[•]. A könyv, amit kezükbe vesznek, frissen sült kenyér, még meleg, alig hagyta el első darabja a nyomdát. A festék még meg sem száradt rajta, érezni a nyomdafesték illatát. Ezt a frissen született könyvet szeretném most itt önöknek felkínálni, hiszen önöket illeti meg elsősorban, önöket, akikről szól, akikért íródott.

Dr. Fodor Ferenc szemészprofesszor nagy munkát, férfimunkát vállalt magára, amikor úgy döntött, könyvet ír szülőfalujáról, Kilyénfalváról. Hálás és hálátlan feladat is ugyanakkor. Hálás, mert ki is ismerhetné jobban e tájat, mint ő, aki itt született, itt élte meg első közösségi élményeit, a közösség megtartó és összetartó erejét. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint maga e

---

[•] Elhangzott a könyv bemutatóján, Kilyénfalván, 1995-ben, zsúfolt ház előtt.

könyv. Hálátlan ugyanakkor a feladat, kétszeresen is az. Egyrészt mert elfogulatlan, objektív képet nyújtani arról a közösségről, amely felnevelte, elindította a világba, talán a legnehezebb munka. Másrészt pedig szakmai szempontból vállalt sziszifuszi munkát. Hiszen nem néprajztudós, nem bölcsész, és nem is történész vagy szociográfus, akinek úgymond szakmájába vág egy falumonográfia megírása. Nem, ő orvosprofesszorként vágott bele ebbe a munkába. Bújta a könyvtárakat és könyveket, járta a falut, hogy visszaadjon valamit abból, amit szülőfalujától kapott, hogy megmutassa önöknek Kilyénfalvát, olyannak, amilyenek ma láthatjuk, és felmutassa a világnak szülőfaluját.

Aki kezébe veszi e könyvet, átfogó képet kap Kilyénfalva múltjáról és jelenéről, a kezdetektől napjainkig. A történelem viharaiban helytálló, élő és dolgozó falusfelekről, a tájról, a szokásokról, és mindarról, ami Kilyénfalvát olyanná tette, amilyenek ma láthatja a benne élő vagy az ide látogató.

Jómagam, a könyv szerkesztője, bábája, úgy érzem, az a munka, amit hosszú heteken át végeztem, amíg egy nagy halom kéziratból és képből könyv lett, Kilyénfalva hívévé tett. Ismerős lett számomra sok dűlő, a Benus, a Visszafolyó, az élő és kihálófélben lévő szokások, táncok, pl. a ceppel, és még sorolhatnám, de úgy vélem, nem beszélni kell minderről, hanem kézbe venni a könyvet, ismerkedni vele és szeretni is, mert amint az elején is mondtam, a könyv születése, mint a születés mindig – ünnep.

Amikor a gyöngyszemek megkerülnek

Igen, gyöngyszemeket vesz kezébe az olvasó, ha Papp Ferenc novelláskötetét forgatja. Már-már elfeledkeztünk arról, hogy több mint negyedszázada ezek az írások revelációként hatottak. Úgy látszik, nemcsak száműzetésben elhunyt íróinkat kell újra felfedeznünk, hanem a mellettünk élőket is, akik a leg-sötétebb vagy kevésbé sötét diktatúrák idején gyöngyszemeket szórtak közénk, amelyeket most, hogy világosodik, össze kell szednünk, fel kell fűznünk, és újra meg kell mutatnunk a vilá-gosságnál, hogy teljes szépségükben ékeskedjenek.

Papp Ferenc hosszú évek, sőt évtizedek óta nincs jelen iro-dalmi életünkben. A Mentor Kiadó felvállalta, hogy az író 70. születésnapjára megjelentet egy válogatást novelláiból, elbeszéléseiből. A könyv szerkesztője, Gálfalvi György, jó érzéssel válogatott, olyan írások kerültek be a kötetbe, amelyek egyér-telműen igazolják: Papp Ferenc ma is tud újat, aktuálisat mon-dani olvasójának. Témáit nagyrészt a vadászat, a pilótaélet vilá-gából meríti. Történeteinek hősei a mindennapi humanizmust hordozzák emberi kapcsolataikban. Létük, emberségük feltétlen tartozéka a természettel való együvé tartozás. Az ember mellett a természet e novellák, elbeszélések másik főszereplője. Vaina, Panaiot, Timár, Bogdán a természetben érzi szabadnak magát, éltető elemük: a föld és a magasságos ég.

Szemérmes, férfias próza a Papp Ferencé. Női szereplői nin-csenek is. A *Még öt perc*, *A részeg vadőr* vagy a *Valótlan történet ...* hő-sei mindennapi emberek, köztünk élnek, nincs bennük semmi

rendkívüli, csak éppen emberek, tiszták s megmaradnak annak, akkor is, ha kockázatot kell vállalniuk, életük árán is.

Hagyományosnak nevezhető realista prózai írások ezek. Szerkezetük feszes, a hős egyéniségére építkeznek, a kitűnő jellemábrázolás vezet el a katarzishoz. Stílusa kristálytisza, nincsenek üresjáratok, minden mondata szép, amit és ahogyan mondja, azt csak így lehet, ez az olvasó benyomása.

1994.

Újra Shakespeare

Az ötödik. Hamlet, Lear és a többiek, a Troilus és Cressidából, a Téli regéből, a Viharból.

Kell-e nekünk Shakespeare? – tehetjük fel a kérdést. Lehet költői is, de én azt vallom, hogy van rá válasz. Székely János jut eszembe, aki azt mondta, hogyha jó irodalmat akar olvasni, mindig a klasszikusokhoz fordul. A Karamazov testvéreket Dosztojevszkijtől legalább négyszer olvasta, és sohasem okozott csalódást számára, állandóan felfedezett benne valami újat. Nincs ez másként Shakespeare-rel sem. Műveit olvastuk vagy láttuk színházban, filmen, de szeretjük, ha a könyv ott van a könyvespolcunkon, és bármikor hozzá fordulhatunk, ha csak egy gondolat, egy jelenet, egy verssor vagy szállóige erejéig is.

Jánosházy György jóvoltából lassan elmondhatjuk, hogy „a mi Shakespeare-ünkhöz”, mert az életmű felét már átültette, lefordította újra és folytatja tovább. Itt Marosvásárhelyt születik meg Arany, Petőfi, Vörösmarty vagy Mészöly Dezső után az új magyar Shakespeare veretes, pontos, a 21. század elvárásainak megfelelő igényes nyelvi köntösben. Nagy kihívás Shakespeare-t fordítani minden időkből, különösen akkor, ha már olyan gazdagok vagyunk, hogy egy-egy mű több változatban is létezik. Ugyanis ez nem olyan természetes, mint amilyennek tűnik. Például csak a román fordításiirodalomban közel sem található meg ez a bőség. De hát a magyar műfordítás-irodalom a bőség zavarával küzd, hál’istennek. A zsoltárfordítóktól napjainkig nincs a világirodalomnak olyan jelentős alkotása, amely ne jutott volna

el a magyar olvasóhoz anyanyelvén, gazdagítván olvasót és irodalmunkat egyaránt.

Shakespeare régi „szerelme” Jánosházy Györgynek. Eleinte csak kacérkodott vele, úgy érezvén, a 19. századi Vörösmarty- vagy Petőfi-féle fordítások, s talán még Arany Jánosé is, nehézkesek, a mai fülnek avíttnak tűnők, és elkezdte fordítani. Először csak Julius Caesart, majd a Coriolanust, s amikor látta, hogy a „kedves” hagyja magát, sorra vette. A szempontokat, a titkot ő tudja csak, de tény, hogy most már meghódította, hiszen Hamlet és Lear király... s a többiek történetét ma itt, az ő átültetésében vehetjük kézbe. Jó olvasást és elmélyülést mindenkinek, s a 80. évéhez közeledő Jánosházy Györgynek erőt, egészséget a további munkához. •

• Elhangzott a Hamlet, Lear és a többiek c. könyv bemutatóján

Sebestyén Mihály világa

Spielberg sci-fiben dúskáló fantáziájához méltó mesével indul az álom, illetve való világ megidézése, *A tulipánok közé rejtve* című történet Sebestyén Mihály új prózakötetében. A folytatás sem kevésbé meghökkentő, ugyanis Nagyszentjános szürke hályogos polgármesterének története azt meséli el a *Szódagyári történetben*, hogyan vezette nevezett polgár 1870-ben egyenesen XII. Pius pápához városa küldöttségét vörös hagymával, szalonnával, börtúróval felpakolva áldásért, de a félreértések folytán a pápai átkot hozzák haza a szódagyárra. Egyébként a *Nagyszent-jánosi csoda* című történet is a bizonyíték arra, hogy itt minden megtörténhet, még az is, hogy a vak látóvá válik, és szellemidézéssel azt is megjósolják a lágerben, mely napon hal meg Sztálin Jóska. Nemsokára feltűnik, és a mennybe megy Bednarsik Lucy művésznő, aki kalandos életével Nagyszentpéter-jános jeles és ismert lakója, primadonnája, őt rögtön követi Piczege Pórecz, akinek kívánsága tél-túl teljesül, de hogy hogyan, hát az a titok; s a hússzékekért is lehet elégiát írni-mondani, sóvárogni, hiszen ott is egy világ és korszak gyűlt egybe.

És egyáltalán az a fránya idő, az a természete, hogy folyton telik-múlik. Szerzőnek tehát nem marad más lehetősége, mint nosztalgizni, iróniával vezetni kezét a számítógép billentyűzetén. Mindjárt itt van *Ünige, a kétféjű baba története* című írás, amely a gyermekkor és a cirkusz világát idézi. A keresztelomedence Nagyszentpéter várossá válása kacskaringós és tanulságos történetéről szólva eme bölcsességet is megfogalmazza: „A szóki-

mondás és az állítólagos mondatszegénység nincs egymással ellentétben. Az előbbi akár gondolatszegénységet és lelki sivárságot, elsivatagosodást és ínséget is jelenthet, a második pedig pont az ellenkezőjét, vagyis a szószegények bensőjében éppen-séggel pompás barokk paloták is rejtőzködhetnek hevítő érzelmekből, párolgó sejtésekből és kivételes lelkiállapotokból felépítve.”

Az *Eredendő bűn*, meg a *Patika a Szentháromság téren* a gyermekkort idéző történetek közé sorolható, *Az elefántok hátán táncolt* című már közelebb hoz a jelen világhoz.

Más, komolyabb hang, nagyon szelíd, a szeretet iróniája jelenik meg Danzinger bácsi alakjának rajzában, aki a II. világháborúban felvállalja a zsidó családdal való együttérzést, és segít, ahogy tud a *Konyhacsaták*ban. Ebbe a sorba illik *A pisai ferdetorony mása* bolondos nagybácsija, aki Simléderen megépíti és kiegyenesíti a pisai ferde torony mását, s ezzel a tetteivel kivívja a népi demokrácia urainak haragját és értetlenségét, és államellenes cselekedet vádjával ül jó néhány évet.

Végül a kötetzáró elbeszélés, *a Vaczulik és Hanulik avagy a város megközelítése* múltba visszanyúló mese, Nagyszentjános, a város története, polgárainak élete több századra visszamenően.

A kisváros, a provincia története, a humorral, szelíd iróniával ábrázolt provinciáé, olyan világé, amely Sebestyénnél sohasem sötét vagy tragikus, inkább csak szomorú és vidám dolgok, események, személyek egyvelegének tárháza, otthona, világa. Maga a világ. Színes, változatos, és minden ellenkező híresztelés dacára sohasem unalmas, inkább szórakoztató, akár szerzőnk stílusa és nem utolsósorban humora. Igaz, azt olvastam egy lengyeltől, hogy humorral mindent el lehet ütni, még az embert is.

(A város megérintése. Elbeszélések és történetek. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2004)

Nyúlgát az idő ellen?

Gyerekkoromban a főtéren laktunk az Ugron-féle bérházban. 24 család közül körülbelül hét zsidó volt, kettő román s a többi magyar. Ezek a számok igencsak beszédesek. Az ötvenes évekbeli Marosvásárhely lakossága nemzetiségi, ill. felekezeti megoszlásának is valamiféle tükré. Akkor 30-40 ezren koptattuk Bernády úr aszfaltját. A hét családban nem sok gyerek volt, és szinte mind kisebbek, mint én. Akkor ezt nem értettem, hiszen 10-11 évesen mit tudtam én a holokausztról, második világháborúról, azon kívül, hogy én annak a végén születtem. Nagyon jól megvoltam a kisebbekkel is, és igazán velük szerettem játszani, hozzájuk szerettem bejárni, mert szüleik szívesen fogadtak és a gyerekek nem voltak durvák. Editkére, Évikére, de különösen Bertukára ma is szívesen gondolok. A családfők között volt ács, ékszerész, finommechanikus és segédmunkás. Az aszszonyok vezették a háztartást, nevelték a gyermekeket, mint a többi családban. Én aztán igazán nem éreztem semmi különbséget közöttünk, csak egyetlen dologban. Minket néha-néha megverték szüleink, őket, emlékezetem szerint, soha. Bertuka egyszer meg is kérdezte tőlem, egy kisebb verés után, az anyám jelenlétében: Hát te azért? születted, hogy téged verjenek?

Aztán elmentek Palesztinába Évikéék, majd Bertukáék, és sorra mind a többiek. Az ötvenes évek végére senki sem maradt közülük. Ezt sem igazán érttem az elején, de beletörődtem, elfogadtam, mert ez volt az élet rendje: a zsidók Palesztinába mennek. Később, ahogy szaporodott számban az idegen anyag, kezdtem érteni a jelenséget, de nem vagyok biztos benne, hogy

megérteni is, s a többit is, ami ebben az erdélyi közösségben felmerült, akár a mai napig. Olvasmányokból próbáltam összerakni a képet, kisebb-nagyobb sikerrel. Csak mozaik lett belőle. És akkor a sors úgy hozta, hogy szerkesztője lehettem Sebestyén Mihály *Nyúlógát az idő ellen* című esszékötetének, amely az erdélyi zsidóság történetét dolgozza fel. Adalékok, mondja a szerző szerényen, s lehet, hogy így van, de az az olvasó, aki, mint én, tényanyag híján nem kapott kérdéseire, kétségeire választ, most, a 24. órában, a történész-kutató és író Sebestyén Mihály jóvoltából elfogulatlan, de ugyanakkor élvezetesen, szellemesen megírt tanulmányokból ismerheti meg az erdélyi zsidóság több évszázados történetét, a különböző protestáns felekezetek zsidóságról alkotott képét, jeles vagy kevésbé ismert figurákat.

Most, amikor az új státustörvény készülöben, s egyesek a keresztény egyházakra bízják majd annak eldöntését, ki a magyar Erdélyben, talán ez a nyúlógát lesz a figyelmeztető jel: istent imádkozhatja bárki keresztény sokféle nyelven, de istenét imádkozhatja bárki magyarul, ha nem is keresztény. S ha magyarul hisz vagy magyarul nem hisz, a magyar kultúra részese és része.

Figyelmeztető jel ez a könyv a magyar keresztényeknek is. Minekünk gátat kell építenünk, jó szolidaritást, hogy ne jussunk a nyúlógátig. Mert a nyúlógát az értelmező szótár szerint: a töltés koronáját magasító, rögtönzött alacsony földgát.

Építjük-e azt a gátat? – kérdezem. Gondolkodjunk el rajta.*

---

* Elhangzott 2000. november 9-én, a színház protokolltermében, Sebestyén Mihály *Nyúlógát az idő ellen* c. könyvének bemutatóján.

Krónika a 20. századból

Személyes vallomással kell kezdenem. Nagy Pált azóta ismerem, hogy annak idején, a hatvanas évek végén az *Igaz Szó* szerkesztőségébe bekopogtam, tudván, Varró Ilona jóvoltából, hogy üresedés van korrektorból. Nagy Pál faggatott kilétem felől, s alkalmasnak találván személyemet, a magas vezetőség elé vitte ügyemet, amelyik aztán rábólintott javaslatára. Rövid, alig néhány évig tartó együttműködésünk számomra is igen hasznos volt. Ő talán nem is tudja, de tőle tanultam meg szerkeszteni. Kiválóan értett a kéziratokkal való bíbelődéshez, s a szerző csak nyert azon, ha ő belenyúlt a sután fogalmazott szövegekbe. Sajnos, egy kezemen megszámlolhatom azokat a szerzőket, akik nem szorultak rá jótékony tollának kiigazításaira.

Később *A Hétnél*, majd az *Új Életnél* folytatta áldásos tevékenységét. Gyakran konfliktusok árán. Valahogy mindig vonzotta a konfliktusos helyzeteket, mert ahogy ő mondja, ilyen a természete. De hát az olvasót ez mit sem érdekelt, mint ahogy ma sem érdekli, csak az, hogy a pénzéért jó és gondozott lapot, könyvet kapjon.

Így teltek az évek, nem is kevés, a szerkesztő tolla mindig hegyes volt, az irodalomkritikus vagy -történész is megjelent időnként egy-egy írás erejéig, csak az a *könyv*, az hiányzott.

Sok oka van és volt annak, hogy a könyv hosszú ideig nem került az olvasó asztalára. S amikor végre Nagy Pál nevét könyvborítón olvashattuk, az sem igazán az volt, amit vártunk tőle, a tevékeny irodalomkritikustól. (Vagy csak én vártam? Gondolok a *Visszanéző* vagy a nemrég megjelent a *Tinta a*

Kisgöncölben című munkáira.) A rendszerváltás, a kiadók megszorodása hozta el számára is a lehetőséget, hogy könyveit megjelenesse. De az a *könyv*, amit én vártam, az 2004 januárjában, 80. születésnapjára jelent meg a Mentor Kiadónál *Forgatagos időkben* címmel.

Kincs ez a könyv, útmutató mindazoknak, akik az erdélyi, ill. romániai magyar irodalommal ismerkednek, vagy foglalkoznak vele. Irodalomkritikánk és -történetírásunk nagyon-nagyon szegény, alig van. Ha profán akarok lenni, azt kell mondanom, hogy mindenki ír, de senki sem olvas. Kiadóink egymás után jelentetik meg a jobbnál jobb (vagy rosszabbnál rosszabb, ki tudja, ki követi, ki tartja és kéri számon a minőséget?) könyveket, de alig akad szerző, kritikus, egyáltalán olvasó, aki véleményt nyilvánítana.

Egyfajta kézikönyvnek is mondhatnám a *Forgatagos időkben*, még ha nagyon személyes hangú is. A 20. századi írók, akik megjelennek a lapjain – hiszen egyik nagy erénye Nagy Pálnak, hogy megjeleníti őket –, személyes ismerősei a szerzőnek fizikai jelenlétük, egykori közelségük vagy lelki-írói létük, alkatuk révén. Nagy Pál szinte csak azokról a szerzőkről szóló írásait válogatta be a kötetbe, akik számára a magyarságot jelenítik meg, az erdélyi sorskérdések irodalmi összefüggéseit kutatja, a nemzeti lét problémái, a megmaradás kérdései izgatják. Transzszilvanizmusa néperért, kultúráért, az irodalmi értékekért vállalt felelősség. Ezért villan fel egy-egy írásban Gárdonyi és Tömörkény, vagy Németh László, Illyés Gyula és az ő famulusa, Csoóri Sándor munkássága, alakja is.

Pályák, művek, arcok, emlékek – így határozza meg a szerző írásait. Pontos ugyan ez a megjelölés, de talán több is a könyv ennél. Gondolok itt az olyan összefoglalóra, mint a *Változások - és változások - műfaja* című, amely az erdélyi novella változásait elemzi vagy a KZST 120 évéről szóló emlékezés, de az egyes művekről

szóló bírálatokra is. Bár inkább krónikáját adja a megélt kor-
szakoknak, megjelent műveknek.

Kikről ír, vagyis hát kiket szeret Nagy Pál? Sipos Domokos, Bánffy Miklós, Wass Albert, Kacsó Sándor, Kolozsvári Grand-
pierre Emil (!), Bözödi György, Benedek Elek, Gaál Gábor, Kós Károly, Tamási Áron, Nagy István(!), Sütő András, Tamási Gáspár, Deák Tamás, Bálint Tibor, Majtényi Erik, Györffi Kálmán, Fodor Sándor, Panek Zoltán, Pusztai János, Mózes Attila életműve vagy frissiben megjelent alkotása készítette elis-
merő szavakra Nagy Pált. Többnyire méltató írások, hiányzik belőlük a bírálat, a műfaji hiányosságok elemző számonkérése. A kortárs mindenkori szerető elfogultsága, a kellő távlat hiánya okozta, hogy tollát visszafogta, vagy ennyi kiváló mű született?

Ha számba veszem a könyvben lévő írások megjelenésének időpontját, alig, vagy még a fele sem szól az 1990 előtti időszak-
ról, jöllehet több mint 30 év terméséből válogathatott a szerző és szerkesztő, szemben a fordulat óta eltelt 11-12 év termésével. Mi lehet ennek az oka? Nagy Pál 1990 előtt állandóan jelen volt az *Igaz Szó*, az *Utunk*, *A Hét* és más lapok hasábjain műbírálatai-
val. A kiadókról nem is beszélve, sok könyvhöz írt előszót vagy tanulmányt. Sokkal több, sokkal fontosabb volt az ő kritikusi jelenléte, mint ahogy azt e kötet tükrözi. Arra a következtetésre kell jutnom, hogy Nagy Pál igen szűkös és (valamilyen oknál fogva) igen szigorú válogatását adta az elmúlt közel vagy talán több is, mint ötvenéves kritikusi és irodalomtörténeti munkás-
ságának. (Ha a fent említett lapok bibliográfiáját, ill. repertóriu-
mát végre kézbe veheti a kutató, majd ezekre a kérdésekre is választ kaphatunk.)

(Nagy Pál: Forгатagos időkben. Pályák, művek, arcok, emlé-
kek. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2004.)

Dokumentum a holokausztról

Halász Anna, a hajdani *A Hét* egykori jeles újságírója volt, film- és színikritikákat írt elsősorban, de ismertségét igazából a 90-es években, a bukaresti rádió magyar adásában elhangzott politikai publicisztikái hozták meg.

A második világháború idején Halász alias Herschdörfer Anna Veronika Róza 16 évesen egész családjával együtt megjárta Auschwitzot, és édesanyjával ketten kerültek haza a népes családból.

Szász János előszavából megtudjuk, hogy Halász Anna egész életében készült a holokauszt-élmény megírására, de csak időskorára találta meg a családregény-formát, és az is befejezetlenül, mozaikkockákban maradt. A 15 fejezet 15 mozaikdarab, alig kapcsolódik egyik a másikához, ezért van az, hogy többször is elmondja ugyanazt a dolgot, tehát sok az önismétlés, és bár a történet, az élményanyag hihetetlenül érdekes és élvezetes olvasmányt jelent, olykor-olykor nem érzik, hogy író írta volna a szövegeket. Még csak kifinomult riporterri eszközöket sem vet be, egyszerűen csak leírja az első gondolatot, jelzöt (ezért pl. nála többnyire szépek vagy csúnyák különösen a lányok, más jelzője nemigen van), ami eszébe jut, nem tér vissza, nem finomít, nem ellenőrzi, mintha félne a saját szövegétől. A *Rekviem és halleluja egy iskoláért* című fejezet a legjobb példa erre: iskolája, az egykori váradí zsidó iskola, a mai nagyváradí Lorántffy Zsuzsanna Líceum avatási ünnepségéről szóló fejezetben sok minident elmond, amit már tudunk az előző fejezetekből, és kissé a

személyi kultuszt is eszünkbe juttatja Tőkés László dicsőítésével.

Halász Anna könyvének tehát nem a stílusa vagy a megírás módja a legnagyobb értéke, hanem az, hogy újabb dokumentumanyaggal lettünk gazdagabbak a holokausztról és annak túlélőiről. Rendkívül érdekes, egyedi, sőt olykor kuriózum-számba menő dolgokat tudunk meg. (Számomra az volt az egyik legérdekesebb, hogy kiderült, a kiváló teniszező, Boris Becker is erdélyi származású a papája révén, aki maga is a holokauszt túlélője.) És ezek egytől egyig megrázó élmények, nemcsak az író, hanem a mai olvasó számára is, különösen, ha nem ismeri a történelmet, mint a mai ifjúság jó része. És ha ismeri, eggyel több bizonyíték ez a könyv, hogy a történelem, a XX. század története különösen, emberi sorsokból, szörnyű egyéni tragédiákból áll össze.

(Halász Anna: Befejezetlen kálvária. Mentor Kiadó, 2005)

Szétszabdalt Székelyföld

Kisebbségi létünk újabb és újabb írásokat inspirál. Önismertünk gazdagodik, állampolgári jogainkért való küzdelmünk is újabb bizonyítékokkal gyarapszik, ha az írók-újságírók, történészek következetesen végzik dolgukat, megírják hiteles történelmünket és a politika valós szándékait. A feladat nem könnyű, de szerencsére akadnak ilyen felelősen gondolkodó írók, mert hagyománya van ennek is az erdélyi irodalomban. Igaz, hosszú ideje mondjuk a magunkét jogaink ügyében, és kevés az előrehaladás, de egyre több ilyen könyvre is szükség van, mint a B. Kovács András sepsiszentgyörgyi szerző *Szétszabdalt Székelyföld* című műve, hogy a mindenkori többség empátiája kialakuljon a kisebbség irányában, és elfogadja egyenrangú félként, ne akarja birtokolni, leigázni, sőt megalázni. Az EU-ba vezető út néhány méterre van a mellék- illetve bekötő úttól, ahol pillanatnyilag dőcögünk, de ha rátérünk az autósztrádára, ott haladni kell, hogy célhoz érjünk idejében. Remélhetőleg –, bár ha a szlovákiai eseményeket nézem, az elvarratlan szálak mindig felfeslenek, különösen, ha a könnyen meglovagolható nemzeti kérdéssel díszítik a nyeret.

Nos, B. Kovács András könyve három részre tagolódik, az első Sepsiszentgyörgy történetét igyekszik bemutatni elsősorban az impériumváltástól napjainkig, a közigazgatás átszervezését az elmúlt százhusz esztendőben, a népesedési viszonyok alakulását a 20. század elejétől napjainkig. A második rész témája igazán izgalmas, *A visszarománosítás vitája* címet viseli. Lisznyó identitásviszonyainak bemutatásával próbálja feltérképezni, hogyan is ala-

kultak ki, a román hatóság minden igyekezete ellenére a mai nemzetiségi viszonyok a faluban, amely akár román is lehetett volna. *Ember vagy biológiai tartalék?* című tanulmánya a nemzeti, nemzetiségi politikát mutatja meg a mai sajátos román nemzeti demokráciában, amikor Har-Kov jelentésekről szól már a történelem, és arról is, hogy a székelység román eredetű. A harmadik rész címe *A székely önrendelkezés körül* az autonómia témáját járja körül a hajdani Maros Magyar Autonóm Tartományról, a székely autonómiáról szóló beszélgetésekben.

Nem az egész Székelyföld, annak egy szelete, Háromszék története a könyv témája, és ez fogja össze igazából egységbe, de érvényes a magyarság lakta vidékek bármelyikére Erdélyben. Az írások színvonala nem egységes, mert nem is lehet, hiszen eléggé eltérő kérdéseket jár körül a szerző, ehhez sokkal alaposabb kutatómunka szükséges, de igenis érdeme, hogy nemcsak dokumentumokat, élő személyeket is megszólaltat, akik átélték az eseményeket vagy kutattak a témában. Ez a történelem velünk történt, a 40-től felfelé életkorúak mind átéltük vagy legalábbis belekóstoltunk abba a kisebbségi létbe, amit 1920-ban eldöntöttek a nagyhatalmak. Ez a történet még él, folytatódik, ma is történik velünk, tehát beszélnünk kell róla jó sokat, lehetőleg úgy, hogy mások is, az illetékesek is meghallják.

Mindenesetre érdekes, amikor az ember a saját bőréen tapasztalt történéseket történelemként olvassa!

Végül, kedves olvasók, néhány apróság tisztázása végett én most hagyom, hogy önök belessenek a szerző és szerkesztő levélváltásába, és saját, a szerzőnek írt levelemet idézem, amit a kézirat elolvasását követően küldtem. Íme:

Kedves Kovács András, átolvastam a Szétszabdalt Székelyföldet. A cím jó, csak az a bajom vele, hogy Háromszék nem az egész Székelyföld, márpedig a cím ezt indukálja. Az alcímmel is baj van, mert nem háromszéki (illetve a szerző okán az), hanem

Háromszékről szóló írásokat tartalmaz, tehát helyesebb így: *Helytörténeti írások Háromszékről*.

Nem ismerem a Pál-Antal észrevételeit, csak leveléből látom, de ismerem a stílusát. (...) Én épp azt a megoldást tartom szerencsésnek és igazán jó ötletnek, hogy ún. álintertjükben mondja el a mondandóját, tehát nem vindikálja magának a tudományosság látszatát, de hitelességre törekszik. Ettől lesz olvashatóbb a könyv. Így is van hiányérzetem, pl. az, hogy Bözödi György *Székely bánja* c. műve nem fordul elő olvasmányai között, holott ő jóval Demény előtt megírta a Székelyföld berománosításának történetét, pl. Marosszékre határozottan emlékszem. Persze sok minden másban is forrás lehetett volna bizonyára. Viszont nagyon örültem, hogy az Osvát lexikonát sokat forgatta, mert a szívem csücske, én szerkesztettem. Tehát megérte.

Továbbá néhány apróság: egytértek a névmutatóval, de a tárgymutatót mellőzzük, mert a tartalomjegyzéket úgyis a könyv élére teszem, tehát az olvasó azonnal látni fogja, ha nem másból, az alcímekből, hogy miről is van szó. No meg a nevek maguk is jó eligazítást adnak.

(...)

A térképekkel kapcsolatban: először is nagyon jó minőségű térképet kérünk. A térképeket semmiképpen sem teszem a könyv élére. Két megoldást látok: az egyszerűbb, ömlesztve a könyv végére, vagy a másik, elszórtan az egyes fejezetekbe a fejezetcím hátoldalára, ami amúgy is üres maradna, csak a sorrendet kérem.

Egyelőre ennyi. Barátsággal, a szerkesztő.

Albumosdi

Az utóbbi időben könyvkiadóink táján igencsak elharapódzott az album-kiadás. Lehet rajta töprengeni, hogy miért, de úgy gondolom, igen egyszerű oka van ennek. Mégpedig üzleti, vagy marketing, hogy divatos legyek. Egy nem túl drága albumot viszonylag könnyű értékesíteni, hiszen mindenfajta embert, aki tud olvasni, vonz, témájától függően. Olyan műfaj ez, amibe minden belefér, képtől a zenén át a szövegig. Tetszetős kivitelezése, túl sok időt nem igénylő olvasása hasznos és viszonylag olcsó ajándéktárggyá is teszi, tehát megéri kiadni.

Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a könyvnek álcázott Kányádi-album, amely a költő 75. születésnapjára jelent meg a Pallas-Akadémia Kiadó gondozásában, és nagyon tetszetős megméretes lévén, az utolsó könyvvásár szépség-díját elvitte, holott, ha jól szétnézett az ember, talált ott annál sokkal szebb könyvet is kiadóinktól. Végül is a Deák Ferenc tervezte borító és a vers-illusztrációk a neves grafikustól megszokott színvonalat hozták – ahogy valamikor mondták –, és ez sokat lendített az albumkönyv megítélésén. Azonban nem ártott volna eldöntenie a „szakmai zsűri”-nek, hogy könyvet vagy albumot díjaznak, hiszen egy olvasásra szánt könyv és egy lapozgatásra vagy dísz tárgynak szánt album sohasem veheti fel a versenyt egymással, mert tervezésénél, szerkesztésénél egészen eltérő szempontokat kell figyelembe venni. (Fura szempontok keverednek e könyv-album lapjain; pl. a tudományos kiadványokra jellemző, hogy a tartalomjegyzéket a könyv elejére illesztik, mert így jobban átte-

kinthető; a részletes tartalom tájékoztatja a szakembert már a könyv felütésekor, hogy mit talál a kötetben. Nem világos, a tervező milyen szempontok alapján helyezte az alig néhány oldalas, mindössze 18 verset tartalmazó album elejére a tartalmat, ráadásul meg sem jelölve, hogy mire nyit ki az olvasó, s mivel oldalszámozása sincs a könyvnek, versnek olvassa a tartalmat – játszadózom itt a gondolattal.

Azt sem lehet tudni, miért a szennycímoldalra került Kovács András Ferenc köszöntő verse, és hogy tulajdonképpen mi is a könyv címe: az-e, ami a borítón van, vagy az, ami a címoldalon, vagyis *Noé bárkája felé* vagy *Ünnepi kiadás Kányádi Sándor hetvenötödik születésnapjára*. Szegény könyvtáros, akinek majd regisztrálnia és katalogizálnia kell.)

Pedig olyan egyszerű a filozófia, egy használati tárgy sohasem versenyezhet a dísz tárgy-kategóriában, hogy sportosan fejezzem ki magam.

Ugyanakkor ez a könyvműfaj, vagyis az album csapda is, meg lehetőség is a szerkesztő, illetve kiadó számára, mert könyv ugyan, de olykor több is, máskor meg kevesebb.

Lássunk tisztán, mit is ír az *album* szóról a szótár:

Magyar Értelmező Kéziszótár: album 1. képek, bélyegek stb. gyűjteményes megőrzésére való (karton) lapokból álló könyv. 2. emlékkönyv.

Idegen Szavak Szótára: album 1. üres lapokkal ellátott könyv, képek, fényképek stb. gyűjtésére. 2. emlékkönyv 3. könyv alakú képgyűjtemény v. gazdag képtartalmú díszes könyv 4. *zene, irod.* szemelvényeket, válogatást tartalmazó gyűjtemény.

Az *Idegen Szavak Szótára* 3. illetve 4. pontjának meghatározása eléggé egyértelmű és óvatos: szövegeket tartalmazó gyűjteményt, képgyűjteményt, illetve díszes könyvet vásárolunk, ha albumot veszünk.

Tehát egy albumnak eleve tetszetősnek kell lennie, és akkor az albumok versenyében egymás mellé lehet őket tenni, de

semmiképpen sem a könyvek sorába, ahol életmű, verseskönyv, regény, novelláskötet, színmű, tudományos mű stb. kiadása szerepelhet nagyon szép kivitelben, de sohasem vagy csak ritkán díszesen (pl. díszkiadás), éppen mert az album lényege ez, a könyvé a szépen, olvashatóan szedett és tördelt szöveg (betűválasztás meg a könyv formája igen fontos), amelyet tetszetős borítóba göngyöltek. A könyvet a borítójába csomagoljuk, és egyúttal reklámozzuk vele. Valóban fontos része az egésznek, de csak része.

A magyar könyvkiadásban hagyománya van, német és holland mintára, a szép könyvnek, az albumnak is. A magyar könyvkiadás ezeken a mintákon nőtt fel, és alkotott csodálatra méltó példányokat.

Csakhogy az utóbbi időben, mint minden területén életünknek, a zűrzavar lett úrrá a könyvnyomtatásban, -tervezésben, -szerkesztésben is. Sok oka van ennek, alapos tanulmányozással ki is lehetne és kellene fürkészní, de legalábbis a figyelmet ráterelni nem árt.

Ennek a zavarodottságnak a következménye tájainkon ez az albumosdi is.

A baj ott kezdődik, amikor az album műfaji követelményeit sem tartja tiszteletben a szerkesztő vagy szerző, és ami megszűletik elképzelése nyomán, valami vízfejű dolog, nem igazán tudni, mi is akar lenni. Itt van mindjárt a szárhegyi Barátság Művésztelep 30. évfordulójára megjelentetett album: *Az 1974/1995. gyergyószárhegyi Barátság Művésztelep enciklopédiája* (Kiadja a gyergyószárhegyi Megyei Alkotóközpont Hargita megyei tanácsa, Alutus Könyvkiadó. Felelős szerkesztő Zöld Lajos).

Tudjuk, a szárhegyi tábor milyen fontos volt az elmúlt rendszerben azoknak az alkotóknak, akik oda jártak évről évre, és csodálatos, művészi értékű munkákat hagytak ott. Ezeknek a műveknek albumba rendezése, enciklopédikus bemutatása valóban kitűnő ötlet, nagyszerű kihívás, viszonylag nem is túl bo-

nyolcult feladat. Igazából szervezés kérdése az egész, hiszen a művek ott vannak, csak albumba kell tenni őket – gondolná az ember. Csakhogy nem ez történt. Ebben az enciklopédikus emlékalbumban sajnos a képek a legkevésbé fontosak, és sok a szöveg. Minden művész, aki Szárhegyen megfordult, kapott egy oldalt. A fekvő, tehát szokványos albumformátumban (23x24 cm) az oldal zömét, kb. kétharmadát a szöveg teszi ki, életrajzi adatok, kiállítások felsorolása, meg az alkotó méreates fényképe, és csak úgy mellékesen megjelenik az oldal alsó felén valamelyik, Szárhegyen fellelhető mű reprodukciója. A reprók kiválasztása sem túl szerencsés, mert sok köztük szinte semmitmondó, mert a kicsinyítéssel teljesen elveszett a kép lényege. Az ember zavarban van, mi is akar ez lenni: művészeti lexikon nem, mert ahhoz nagyobb súlyt kellett volna fektetni a képanyagra; szótár talán, ahol valóban a szöveg a fontos, de akkor miért album?

Sikerültebb a Bernády Alapítvány kiadásában megjelent *Karácsonytól Pünkösdig* című, a Bálint Zsigmond fotóiból készült, népszokásokat tartalmazó album. Ez az az időszak, karácsony környéke, amikor a falusi ember leteszi a munkát, csak a ház körüli teendők adódnak a farsang végéig, s tavasz közeledtével lassan újra elkezdődik a kinti, a mezei élet, s a Pünkösddel bezárul az ünneplés. A leggazdagabb hagyománya ennek az ünnepkörnek van, azt hiszem nemcsak nálunk, hanem a keresztény világban mindenütt.

Természetesen hálás téma a fotósnak, aki vonzódik a néprajzhoz. A kérdés csak az, hogy művészfotók vagy dokumentumképe, vagy a kettő ötvözete, amit megörökít. A cím azt sugallja, meg az album felépítése is, a néprajzos szakértő Barabás László magyarázó szövegei is, hogy elsősorban a szokások képi változatára figyeljünk, s csak másodsorban az alkotóművészre. A képek egymásutánja a szokásrendet is tiszteletben tartja, tehát némi képet alkothat az érdeklődő a soron lévő népszokásról. Hogy nem lesz teljes a kép, az azért is van, mert a képaláírások

igen szűkszavúak, eleve feltételezik az olvasó részéről, hogy jártas a témában, és csak illusztrációt kap. Talán ez a helyes megfogalmazás, hogy az album illusztráció ezekhez a népszokásokhoz, alaposabb tájékozódásra szakirodalmat kell keresnie az olvasónak.

A szövegek olvashatósága teszi fárasztóvá csak az albumot, mert a rettentően széles sorok miatt elveszti az ember az olvasás fonalát. Ebben a formátumban (22,5x24) a kéthasábos szedés az ajánlott, különösen, hogy elég sok a szöveg.

Még valami, amit nem értek: a fehér télről, a sok vidám játékról szóló albumot miért kellett ilyen gyászos fekete borítóba vonni? Mert a fekete elegáns? Lehet, de nem mindig.

A bizonyíték a Mentor Kiadónál megjelent a Haller József *Aranyalapra arannyal* című, 12 vers illusztrációját tartalmazó albuma. A félív méretű, lapokból álló, mappába rendezett, 12 rajz reprodukcióját tartalmazó fehér album elegáns, szép és hasznos, bármely darabja kiemelhető, berámázható és a lakás gyönyörű díszé lehet. Haller maga tervezte, kedvenc verseihez készített illusztrációkat, és nemcsak magyar költőket szeret. Talán ez az egyetlen album mostanában hazai tájainkon, amely megfelel a szótári szabályoknak.

Végül, de nem utolsósorban szólnom kell egy csodálatos könyvről. Hollandiában jelent meg és nálunk is forgalmazták a *Le Grand Dictionnaire de la Peinture*-t (A Festészet Nagylexikona, EDDL Amstelveen, 1998), amely album és lexikon egyszerre, a műfaj minden hagyományát tiszteletben tartva

A negyedív méretű lexikon 1200 színes reprodukciót tartalmaz, egész oldalastól kezdve mindig a mű vagy az alkotó jelentőségét szem előtt tartva, és arra is ügyelve, hogy a kép lényege megmaradjon, érvényesüljön.

Az egyes alkotókról vagy irányzatokról is csak a lényegét közlik, pl. az absztrakt művészetet hét kép illusztrálja, a szöveg is 2030 karakter, azaz egy flekk (megszámoltam), de ami fontos,

benne van. Benne van a magyar, román és keleti festészetről és festők közül minden és mindenki, ami és aki jelentős a nemzeti és egyetemes festészet szempontjából. Ha felütöm az albumot, illetve lexikont, valóban a világképtárban járok.

Nulladik kívánság

SOROK NAGY SZÉKELY ILDIKÓ VERSESKÖTETÉRŐL*

A verseskönyv az asztalon hevert, a pillanatra várva, hogy elolvassam, mert beszélnem kell róla a Súrlott Grádics összejövételén. Mikor a kezembe vettem, 18 éves lányom, Izabella azt mondja: – Beleolvastam én is, nagyon szép versek, nekem tet-szenek. Akkor tudtam, hogy nagy baj nem lehet, hiszen ő az igazi olvasó, nem én, aki hosszú életem során irodalmi lapot szerkesztvén annyi képzavart és rossz verset olvastam, és már fásult vagyok – nemrég tudtam meg, hogy ez is betegség, már-mint a fásultság – az újonnan születő, ún. versek, különösen a posztmodern versek olvasásához. A posztmodern nem az én asztalom, és az olvasóé sem, mert ahogy látom, nem igazán tolong érte, sokkal inkább kézbe veszi a klasszikusokat vagy a hagyományos értékrendek mentén született műveket. A verseket is.

Nagy Székely Ildikónak ez az első könyve. Könyv, 45 vers. Talány, mekkora volt a halom, amiből a szerkesztő válogatott, de tény, hogy semmi sem fölösleges. Optimista embernek tűnik a szerző a cím alapján, s itt van az első kifogásom, mert ezek a versek kétségekről, kívánságokról szólnak. A *Nulladik kívánság* címűről érzem úgy, hogy kvintesszenciája a költő életérzésének:

---

* Mint könnyű léptű óriás. Juventus Kiadó, Marosvásárhely, 2007

A Jótündér most szárnyat árul
a sarki kávéház felett,
és szárnyavesztett önmagáról
plagizál boldog verseket.

S míg földre száll az őszi csendben,
meglibben kék tündérhaja,
és elnyeli a szürkületben
egy Mercedes s az éjszaka.

Mert miről is szólnak ezek a versek: beázott lélek, rég kinőtt béke, mardosó félelem, fagyott torkú szörnyek, sötét árny veszi körül, holló lelkű éj zsebében szorong, szűköl a szenvedély, és még sorolhatnám. Válasz is érkezik a címadó versben, az anyaság öröme hozza el a megnyugvást, de csak itt:

Most szuszogásod hallgatom,
szívembe sátrat ver a béke,
mert létezésed irgalom
és jel: létem mégis megérte.

Szerelmes versek teszik ki a kötet zömét mondhatnám, de mégsem igazán azok, inkább közérzet-verseknek nevezném. Alanyi költő Nagy Székely Ildikó, és mindig saját lelki és érzelmi életét teríti elénk. Hogy milyen a teríték? Hát ez az! Már az idézett sorokból is kitűnik, hogy igen gazdag költői képekben, metaforákban, hasonlatokban, amire az olvasó azt mondja: milyen szép! A már említett *Nulladik kívánság* mellett a *Március*, *Allapot*, *Őszi esték*, *Puzzle* mellé olvasás közben azt írtam oda, hogy „jó, plasztikus, kifejező”. Az impresszionistákra jellemző tobzódás a természeti képekben végigvonul a kötetben. Formáját tekintve klasszikus, zömmel rímes versek, zenélnek is olykor, és a 20.

század nagyjainak, József Attilának, Áprilynak vagy Pilinszkynek a hatása ugyancsak érzékelhető rajtuk. Jó iskola az.

Persze előfordulnak képtelenségek, pl. hogy *vak pillangó fészket kapar* vagy, *lenn sápadt-piros télapókról* ír, de ez elenyésző. Sokkal nagyobb baj, hogy a kiadó nem gondozta a szöveget, és emiatt elég sok a központoszási hiba a könyvben. Ugyanis formaőrző verseknél illik tiszteletben tartani a magyar nyelv szabályait.

Névjegy – képekben

Ki ne szeretne világot látni, turistának lenni itthon vagy külföldön? S mielőtt nekivág a nagy útnak, tájékozódik, könyveket, ismertetőket keres, böngész, s felkészül a látványra, az élményre. Ehhez jó útikalauzok, képes albumok szükségeltetnek.

Ki ne szeretné, hogy ha turistaként jár-ke, az éppen látottakról tartalmas albumot (lehetőleg olcsón) szerezzen be, mert a maga készítette fotók jók ugyan, bizonyítékok arra, hogy ott járt az illető, de művészi értékük nemigen van, és nem is láttatják egységben az adott vidéket, várost, tájat, országot, tartományt. Egy jó album idegenvezető is.

Ki ne szeretné, hogy szép Erdélyországunkat a turizmus vérkeringésében lássa, hiszen héthatárban nem találni szebbet, mint itt, a mi városunkban, s ha kiléptünk a város határán túlra, az egész megyében? Segesvár, a Maros völgye, a Küküllő és a Nyárád mente, Szászrégen és a Görgényi-havasok, Szováta csak a legjellemzőbbek és legfontosabbak, de sok apró-cseprő titok és izgalom vár még a kíváncsi turistára, kirándulóra másutt is.

Nos, ezeket a nagyon fontos, nagyon jellegzetes vidékeket, városokat fogja egybe a Romghid Kiadó új, négy nyelvű kiadványa Maros megyéről. Igen, négy nyelven beszél hozzánk, mégpedig román, magyar, német és angol nyelven. Természetesen csak gratulálni tudok Simion T. Popnak, aki az album ötletét kitalálta és kivitelezte a sokszínűség szellemében. Végre kezdünk felzárkózni a nagyvilághoz, annak is a toleránsabb feléhez, s ez csak jó lehet. Ő odarakta a maga tégláját ehhez a szellemi építményhez.

És ezt tette mindenki, aki ennek a csodálatos albumnak a kivitelezésében részt vett. Túl nagy szavak ezek? Nem, kérem tisztelettel, hiszen nemrég, alig néhány hete, itáliai utamon öt albumot is vásároltam, és állíthatom, hogy ez a Maros megyéről szóló világszínvonal, ha az olaszt annak tekintjük, és összehasonlítjuk. Ne féljünk szerénytelennek lenni ott, ahol a profizmus jelen van.

Tordai Ede és Simion T. Pop felvételei művészfotók, ezt bizony állíthatom. Kitűnő munkát végzett, és jól válogatott a szerkesztő a régi képeslapok, felvételek között is. Nem ártott volna jelezni a kolofonban, csak a tisztesség kedvéért, hogy honnan származnak ezek a felvételek. Egyébként Tordai úgy fényképezett, hogy mindig a táj, az épület, a városrész legelőnyösebb, leglátványosabb szegmense kerüljön a képre. Így sikerül aztán a lehetetlen, a naponta látott épületre, tájra rácsodálkozni az ott élőknek, és rádöbbennie szépségére, de mindenképp egyediségére.

Külön dicséret illeti Ion Petru Pop grafikust, a könyv tervezőjét. Látom, a több száz képet úgy próbálta meg elrendezni, formát adni az egésznek, hogy az olvasó-néző csodálja meg és érezze meg ennek a vidéknek a szépségét, otthonosságát, emberközpontságát. Nem tudom, mennyire ismeri a megyét, de szépségét, a benne rejlő harmóniakat megérezte, és sikerül közvetítenie az olvasó-néző felé is. Aki végiglapozza-nézi (s ezért beszélek nézőről is) az albumot, bizonyára megérzi ezt a szándékot, tehát célját mindenképp elérte.

Ó, persze, tudom, az üzleti szándék is létrehozta, vagy talán elsősorban az hozta létre ezt az albumot. Meg kell mondanom, számomra teljesen másodlagos, sőt érdektelen. Ha minőség születik, jöjjön az üzlet! Elnézem a reklámokat az album végén. Első ödzkodásom után rájöttem, hogy ennek is megvan ám a haszna. A megyében létező vállalatok, vállalkozások széles ská-

láját másképp hogyan tudta volna bemutatni? És mivel a színvonalat megőrizte itt is, miért keresném a kákán a csomót?

Mindezért természetesen dicséret illeti a nyomdát is (Regia Autonomă Monitorul Oficial).

Említettem, hogy Olaszországban jártam az elmúlt hetekben. Burano csodálatos szigetén futó ismeretséget kötöttem egy házaspárral, és ott hagytam névjegyemet az úrnál. Kiderült, hogy osztrákok, mert a minap kaptam egy kedves angol nyelvű levelet Ausztriából egy nyugalmazott iskolaigazgatótól, amelyben arról ír, hogy szeretné jobban megismerni az én hazámat. Ehhez el kell árulnom azt is, hogy a névjegyemre ráírtam: Transilvania – Erdély. Ő erről beszél. Én is, meg az album is, mert a sorozat neve: Comorile Transilvaniei (Erdély kincsei). És ha rajtam múlik, ezt az albumot mindenképpen a figyelmébe ajánlom. Önöknek is, kedves olvasók!

2006

Gyöngyvirágtól lombhullásig

EMLÉKKÖNYV AZ 50 ÉVE ALAKULT GYERMEKEGYÜTTESRŐL

50 év emlékeit lapozza, aki kézbe veszi ezt az emlékkönyvet. Pontosabban az 50 éve alakult marosvásárhelyi gyermekegyüttes életét, dicsőségét meg elmúlását, mert nem mondhatom, hogy hanyatlását, hiszen erről szó nem volt, pontosan az derül ki az írásokból, hajdani kritikákból, hogy első pillanattól kezdve magas művészi színvonalú produkciókkal jelentkezett, és azt mindvégig meg is őrizte az együttes kitűnő, szakmai vezetői, Birtalan József és Székely Dénes meg a többiek hozzáértése, igényessége révén. A bürokrácia és a politika volt az, ami a lombhulláshoz vezetett. Ha figyelmesen végigolvassák a könyvben lévő elemző kritikákat – a korszak legelesebb írói, zeneszerzői, esztétái írtak az együttesről –, immár felnőtt fejjel mérlegelhetik azt, hogy mennyire fontos pillanata volt a kornak, az erdélyi magyarságnak az együttes léte, működése. Önöknek pedig olyan közösségi élményt nyújtott, ami egész életükre meghatározó lelki élmény volt bevallottan vagy nem bevallottan.

Honnan tudom én ezt, aki nem is voltam a boldog 700 gyerek között, mert már túl koros voltam hozzá akkor is? Onnan, hogy szerkesztés közben egyértelműen kiderült számomra az írásokból. És az a jó, hogy bárki kívülálló kézbe veszi a könyvet, megérzi annak a közösségnek a fantasztikus erejét, amely így 50 év után is irigylésre méltó kohéziót hordozott.

A könyv összeállításánál, mint a szabó, hozott anyagból dolgoztam. Birtalan József magánalbuma jelentette a fő forrásanyagot, hiszen annyi éven át szorgalmasan gyűjtötte az újságkivágá-

sokat, fotókat, és a cím is az ő írásából származik, bár eredetileg Homoki Nagy István egyik természetfilmjének a címe, de úgy éreztem, kölcsön vehetem, mert ez az együttes is olyan volt, mint a természet csodái.

A kritikákat úgy rendeztem sorba, hogy megjelenésük helye és ideje feltüntetésével kronológiát is kapjon az olvasó. Oláh Tibor, Szépréti Lilla, Zoltán Aladár, Hubesz Valter, Deák Tamás, Szegő Júlia és mások neve fémjelzi ezeket az írásokat. Ők, mint említettem, a kor jeles személyiségei, írói, kritikusai, zenészei voltak, és véleményük akkor is, most is sokat nyomott a latban. Szinte hihetetlen, hogy nincs közöttük elmarasztaló írás, mindig az elragadtatás és dicséret hangján szólnak, olykor apróbb kiküszöbölhető hibákat észrevételezve. Hát ilyen tökéletes volt az együttes? A tagok emlékezéseit olvasva vagy a képeket nézegetve, úgy tűnik, igen.

Lehetett volna több is, de a szerkesztés arany szabályát itt is érvényesíteni kellett: a kevesebb többet mond. Meg aztán sokan ígértek, és kevesen hoztak anyagot, s a könyv leadásának határ-ideje van, a nyomdának idő kell, amíg formába önti. Tehát aki esetleg hiányol ezt-azt, nézzen magába, mivel járult hozzá, s aztán lehet szeretni vagy nem szeretni ezt a szép könyvet.

Az emlékkönyv önökről szól, kedves hajdani gyermek-együttes tagok. Keresse benne mindenki saját magát, de keresse hajdan volt gyermekkorát, ami kivételes volt, mert a közösség és a művészet vette körül, egy zordon korszakban felhőtlenül és tartalmasan. Irigylem önöket azokért az élményekért, és örülök, hogy legalább most, az emlékkönyv szerkesztésével részese lehettem az elmúlt időknek.

(Elhangzott 2007 októberében az emlékünnepeken.)

Időtár

Ízlelgetem a szót, gyönyörködöm benne: időtár. Valóban, mennyivel kifejezőbb, mint a kronológia, bár az alcímben ott áll: *Marosvásárhely történeti kronológiája a kezdetektől 1848-ig*. Összeállította Sebestyén Mihály (Mentor Kiadó, 2009). Köszönjük szépen. Mert meg kell köszönnünk azt a hatalmas kutatómunkát és alázatot, ami egy ilyen könyv összeállításához szükségeltetik. A történész a bevezetőben útba igazít, mi célból született meg, mit tartalmaz, hogyan használjuk a könyvet. A nem szakember könyvismertető kifogást nem találhat benne, ha belelapoz, böngész az adattárat. A szerző szerénysége túlzó, mert minden benne van, ami érdekelheti a város szülöttét, vagy a város történetét megismerni akarót.

Szeretek szótárakat, kronológiákat olvasni, mert sokkal izgalmasabb lehet, mint egy fiktív szépirodalmi alkotás. Megmozgatja az ember fantáziáját, agyát, és ha tud kérdezni, érdekes válaszokat kaphat, ráadásul hiteles, mondhatnám tudományos válaszokat.

Nos, épp ezért jó ez az *Időtár*, mert partner a kérdezőnek, a kíváncsiskodónak. Például végigböngésztem a *Névmutatót*, román neveket keresve benne, akik Vásárhelyhez kötődnek a kezdetektől napjainkig. Találtam 20 személyt a sok száz magyar között, akik zöme unitus, görög katolikus lelkész vagy tanító, ezek között van Petru Maior: „(1760)... a jövődő gör. katolikus pap és felvilágosult történész születése. Apja, George Maior 1751-1762 között Marosvásárhelyen lakik, Nyárádtő kerület gör. kat. espe-

rese.” 1848-ig nincs több említésre méltó román (akkor még oláh) személyisége a városnak.

Kíváncsi voltam arra is, hogyan viszonyult Bethlen Gábor fejedelem a városhoz, hisz halálának évfordulója van idén novemberben. 1629-ben hunyt el. 380 éve. A száraz tények: „1616. Bethlen Gábor fejedelem Marosvásárhelyt a szabad királyi városok rangjára emeli, és a város nevét *Marosvásárhely*ben állapítja meg. Régi címerét is (vállból levágott kar egészen vaspáncélba öltöztetve, kivont kétélű kardot tart, amelyen átdöfve egy medvefő és egy piros szív látható) meghagyja. Megengedi, hogy a település védművekkel vegye körül magát a külső ellenség elleni védekezés céljából.

1622. augusztus 23. – Bethlen Gábor fejedelem Vásárhelyen időzik. Innen küld országgyűlési meghívót (Kolozsvárra) Háromszék elöljáróinak.

1628. április 25. Bethlen Gábor fejedelem átírja és megerősíti a chirurgus v. borbély céh korábbi szabályzatát. (Kihirdetve 1629. május 6-án.)

1629. április 29. Bethlen Gábor Gyulafehérvárott kiállítja a marosvásárhelyi csizmadiák céhlevelét. (Ez a legrégebbi eredetiben fennmaradt céhlevel.) ; július 13. – Bethlen Gábor megnevesíti az erdélyi ref. egyház szolgálóit: tanítókat és lelképásztárokat; november – Bethlen Gábor végrendeletében a marosvásárhelyi Schola particulának 200 forintot hagyományoz.”

Ennyi 13 év alatt. Azóta sem született még egy országvezető, aki ennyi figyelmet szentelt volna ennek a jobb sorsra érdemes városnak. A 20. században bizonyosan nem, s amióta Románia része lett s „ősi román föld”, végképp nem. Ezt is kiolvashatjuk ebből az Időtárból.

A sor folytatható, mindenki megtalálja benne azt, ami a város történetére vonatkozóan fontos, életbevágó vagy érdekes 1848-ig. Külön csemege például számomra, hogy a Schola particula,

azaz a későbbi Református Kollégium tanítója, rektora 1635-1636-ban őszám lehet, hisz a neve Kuti János.

Ajánlani tudom a könyvet városunk mindenkori tanácsosainak, polgármestereinek, minden nyelvű irodalom- és történelemtanárnak, mindenkinek, aki ennek a városnak lakója, polgára, szülötte volt vagy ma is az, hogy használja, lapozgassa, mert egy érdekes világot, a sajátját fedezi fel benne. Jó lenne románul is kiadni, hogy a sok jövevénynek is esélye legyen megismerni azt a várost, amelyet lakhelyéül választott. Bizonyára akadna érdeklődő bőven. Mivel mostanában szoborállításban ügyködnek városunkban, felhívnám a figyelmet, Petru Maiornak van már mellszobra. Csak az a gondolat foglalkoztat, hogy bölcs városvezetőink miért nem Bethlen Gábornak akarnak szobrot állítani, meg a Vársétány nevét visszaadni neki? Ennyit megérdemelne, ugye, hálás utókor?

Herta Müller leckéje

Herta Müller nevét ma már mindenki ismeri a világon. Ő kapta a 2009. évi irodalmi Nobel-díjat. Csakhogy Európának és Romániának különösen feladta a leckét a Nobel-bizottság is, meg maga az író is, ha szándékolatlanul is, pusztán létével, életével, származásával. Nem emlékszem, az utóbbi néhány évtizedben akadt-e olyan író, akinek léte, műve, származása ennyire húsba vágó lenne a kelet-európai kisebbségek számára. Igaz, Herta Müller német íróként kapta meg a díjat, ámde a mű, az életmű egy olyan világot mutat meg az olvasónak, amely csak egyetlen helyen létezhetett és létezett: Romániában.

Kényelmetlen szerző hát Romániának Herta Müller. A diktátorok is jellemzők népükre. Miért nem Csehszlovákiában vagy Bulgáriában stb. születtek olyan művek, mint a Mülléré? Ennek a diktátornak és diktatúrájának csak Romániában, a román társadalomban, történelemben vannak a gyökerei. Érdekes módon, Dragomán György jut eszembe, aki szintén az itt megélt emlékei feldolgozásával lett élvonalbeli magyar író, s ha nem magyarul ír, talán Nobel-díjas is. De Bartis Attila is innen, Vásárhelyről indult.

És a román értelmiség? Hát szánalmas társaság, most derült ki csak igazán. Legalábbis az a része, amelyik a médiában dolgozik. Természetesen azonnal román származású íróról beszéltek az első pillanatban, amíg meg nem intették őket a tények, és lassan rá kell döbbseniük, hogy Románia mégsem olyan egységes nemzeti állam, ahogy az alkotmány hirdeti, mert bőven élnek itt még más nációk. A kormánybukás erre még csak rátett

egy lapáttal, amikor az ellenzék a német Klaus Johannist javasolta miniszterelnöknek. Szerintem épp Herta Müller díja juttatta eszükbe személyét, de hát az új diktátor-jelölt elnök inkább taszítja káoszba az országot, semmint más kormányozzon, és kiderüljön róla az igazság.

Az igazság így is, úgy is kiderül. Mint ahogy az is, hogy Herta Müller bánáti sváb, ezt mindig nyíltan és büszkén vállalta, s ha élhető lett volna ez a sváb-német (egyáltalán bármilyen nemzeti-ségi) világ Romániában, soha eszébe sem jutott volna itt hagyni ezt az országot, és németországi német íróvá lenni. Így herdálja el Románia minden kincsét, elsősorban az itt élő nemzetrészeket, mert folyvást megalázza őket, pedig felemelhetnék ezt az országot, ha a románokban több lenne az empátia s kevesebb a gyarmatosító gőg.

Szebeni anziks

(TÖRTÉNELMI LECKE ZAVARAINK ELLEN)

Nagyszeben manapság ha nem is a világ, de Európa közepe. Kezd odajárni a világ máris, s mi lesz, ha megindul a turistaszezon. Jómagam is ott jártam a minap. Azt hittem, nem is Romániában vagyok, hanem valahol Nyugat-Európában, elszálltak gondolataim, szemem pedig a Brukenthal-palotán legettetem épp, amikor azt mondja idegenvezetőnk, hogy Romániában a Brukenthal Múzeum volt az első múzeum. No, ettől magamhoz tértem, mert bár nem vagyok a számmágia híve, rögtön rákérdeztem, még egyszer mondaná meg, mikor is jött létre ez a képtár és múzeum. Mondta. Hiszem, a számok nem hazudnak. Amikor mindez történt, Romániának még híre-hamva sem volt. Létezett Erdély a Habsburg Birodalomban, később majd a Monarchiában, ha szereti a román történetírás, ha nem, ha tudomásul veszi, ha nem. Egyszer csak megtanulják ők is a leckét.

A tévedések elkerülése végett utánanézttem, és most elmondom, hogy ha a kedves olvasó Szebenbe megy idén, vagy bármikor, hadd tudja, amit illik tudnia. Tehát Szeben városát II. Géza magyar király alapította (1130–1162), aki 1141–1162 között uralkodott, és ezenközben országépítéssel és városalapítással is foglalatzkodott. Sőt azzal is, hogy annak lakói is legyenek, és ezért hívta be a szászokat, akik szép lassan olyaná tették, amilyenek részben ma is látjuk. Persze szabad királyi város volt, és még az erdélyi fejedelemnek sem volt bejárása a szabad Szebenbe, II. Rákóczi György is hiába ostromolta. A szebeni polgároknak és bírónak gyönyörű emléket állít Móricz az Er-

dély-trilógiában. Ezenközben a város élt, nőtt, gyarapodott. 1688-ban itt hódoltak be az erdélyi rendek I. Lipót császárnak, lemondva a török védnökségről, Thököly Imrét 1690-ben itt választották Erdély fejedelmévé. 1703–1791 között az erdélyi gubernium székhelye a Habsburg Birodalomban, 1849–1865 között Erdély fővárosa, majd Szeben vármegye székhelye. Egykor a legnagyobb erdélyi szász város.

A múzeumalapító báró Samuel von Brukenthal (1721–1803) magyar nemesi család sarja, ugyanis apja magyar nemesi címet kapott, természetesen ettől ők még szászok voltak. Samuel a humán tudományokat Szebenben, a jogot Marosvásárhelyen tanulta (mint aztán Avram Iancu, akinek szobra áll a téren, s még egy árva épület sem maradt itt utána), majd tanulmányait külföldi egyetemeken folytatta. Hazatérve pályája felívelt, 1760-ban Mária Terézia címzetes guberniális tanácsosnak nevezi ki, és a szászok küldötteként Bécsben marad. 1761-ben a szebeni egyetem királybíróvá és a szászok grófjává választotta, majd belső titkos tanácsos, a császár udvari kancelláriájának elnöke, a Szent István rend commandeurje, a gubernium elnöke, 1777-től pedig Erdély kormányzója lett.

A Brukenthal-palotát 1778–1788 között építtette a Nagypiacon, 1790-ben már képtárat és könyvtárat rendezett be az épületbe. Brukenthal az Evangélikus Egyházra hagyta múzeumát, és az egyház 1817. február 25-én megnyitotta a nagyközönség számára is. A román állam annyit tett, hogy 1946-ban államosította, és a képek egy részét elvitte Bukarestbe. Most folyik a küzdelem, hogy visszaszolgáltassák ezeket jogos tulajdonosának, az Evangélikus Egyháznak, illetve a múzeumnak. És akkor újra együtt lesz benne Jan van Eyck, Hans Memling, Anthonis van Dyck, Jakob_Jordaens, Frans_Snyders, Jan_Fyt, Antonello_da Messina, Alessandro_Magnasco, Tiziano, Hans Schwab_von Wertingen, Hans von Aachen, Lucas Cranach, Paul Troger, Martin Meytens és Jan Kupetzky remekműve.

Ezeket a csodálatos alkotásokat nézni és a várost járni, az épített örökségben gyönyörködni, – gyógyír a szemnek és léleknek. Számomra csak az volt a fájó, hogy egy árva német szót sem hallottam sehol a szász vidéken, vagyis Királyföldön, s hazafelé jövet a templomerdőkben már csak gyönyörködhettünk, de valódi, igazi gazdáikkal már nem találkozhattunk. Szeben még boldog lehet, mert szász a polgármestere, s ennek is köszönhető, hogy Európa kulturális fővárosa lett 2007-ben.

Brassói anziksz

Mindjárt itt az elején tisztázzuk: az anziksz képes levelezőlap. Brassóban jártomban-keltemben hármat is vettem/hoztam, és most gyönyörködöm bennük. Elméméből előhívom az emlékeket, amik a városképből megmaradtak, és így együtt csodálatos dolgokat látok lelki szemeim előtt. Elmesélem önöknek is.

Brassót sokan megírták, pl. számomra legemlékezetesebb a város szülőtte, Szépréti Lilla *Család-regénye*. Mintha meg is találtam volna azt a jellegzetes hangulatot, amit az óváros jelentett az írónak, de ott, Honterus szobra és a Fekete Templom körül Hunyadi János és kora is megjelent kicsit, amikor azt olvastam a templom falai között, hogy ő is adakozott az építésre. A gótikus templom belső képe a keleti szőnyegekkel, azt hiszem, egyedülálló a kereszténység számára épült katedrálisokban. Ezt is csak a tolerancia erdélyi megnyilvánulásának élheti meg a látogató, hiszen a muzulmán lélek tartozéka az imaszőnyeg, a hitvilágát szövi bele, és ugye milyen csodálatosan díszíti a keresztény templomot? Mert a szép sem nem hit-, sem nem nemzetfüggő! Csak szép.

No, már ez elég volt ahhoz, hogy kíváncsivá tegyen a város történetére. Be is tértem, bár ismervén a román történetírás szellemét, félve, a régi városházán berendezett várostörténeti múzeumba. És félelmem nem volt alaptalan. Mindjárt ott kezdődik a baj, hogy egy többnemzetiségű városban, amely a magyar királyok tulajdona volt és a szászok virágoztatták fel, csak román nyelvű feliratokat találni a tárlók mellett. Aztán a baj tovább fokozódik azzal, hogy ezek letagadják, meghamisítják

vagy eltolják az arányokat a történelmet illetően. Mert megtudtam ugyan Mihai Viteazul rendkívül fontos szerepét a város történetében, aki elfoglalta azt, és uralta is Erdélyt hosszú egy esztendeig, de nem tudtam meg alapításának történetét, és most egy kis történelmi lecke következzen: „A város területén a honfoglalás előtt bolgárok laktak, mely már ekkor népes település lehetett. Szent István a Cenk-hegyre építtette a Brassovia nevű várat, amit 1211-ben II. Endre a Német Lovagrendnek adományozott.”(Wikipédia) És még sok minden mást, amit hosszú lenne felsorolni. Tehát ha ismeri a látogató a történelmet, jó, ha meg nem, magára vessen, hogy félrevezetik. Mindezt csak tetőzte az előkerülő hölgy, aki a belépőt árulja, és úgy látszik, az is a dolga, hogy belekössön a betévedő látogatókba. Nem részletezem incidensünket, de nem csodálkozom, hogy senki sem volt a tárt kapujú, a város szívében lévő, stílusával, 15. századi hangulatával, küllemével csábító múzeumban. A jelen „biztosított” a személyzet révén.

Sajnos sok kedvességet, az idegen iránti figyelmet másutt sem nagyon tapasztaltam, még a Kapu utcában sem, ahova beültünk egy hűsítőre. A kiszolgálók, pincérek durvák és közönségesek ott is, másutt is. Kivételt csak egy utazási iroda vezetője jelentett, aki igazán kedvesen és udvariasan szólt hozzánk, amikor a kínálatukat böngésztük az üzlet kirakatában.

De a múlt pótolta a jelent, a régi épületek, sikátorok, az erdészeti egyetem tövében a Katalin-kapu mesebeli látványa, szépsége mindenért kárpótolt.

No meg a Cenk. A Cenk az mindig és mindenütt ott van, akár a város őrangyala.

És őrzött bennünket szeretetével a református egyház Reménység Háza, ahol a romániai magyar újságírók meg az újvidékiek, sok keserúséget megért vendégeink, meleg otthonra leptünk két napon keresztül. Köszönjük.

Gyimesi anziksz

Agyamba, lelkembe vésődött a táj. Ahogy egyik dombhát a másikba simul, erdőt hordozva gerincén, lejtőjén a tavaszi zöld legelővel, itt-ott egy-egy jószág is, de inkább kaszálnivaló fű, amit szemünkkel befogunk, és a serkenő sarjú illatát érezzük, ha közelebb megyünk, látjuk amint rengeteg sárga kankalin hinti be a rétet szerényen szépséges virágaival. Leszakítanánk, olyan szép, de otthagyjuk, mert ott szép. Bármerre nézünk, gondozott házak, kertek, füves, gyermekláncfűtől sárgálló és ültetett virággal díszített udvarok, szerény veteményesek, mert a kert végében már kezdődik a hegy. Itt megbecsülik, szeretik a természetet és környezetüket az emberek.

Ez a Gyimesek külső világa.

Van egy belső világa, ami az emberi lelkekben leledzik. Csak akkor teljes a kép erről a tájról, ha belekukkinthatunk ebbe is. Olyan emberekkel találkozhat az arra járó, mint Deáky András nyugalmazott tanár, aki Gyimesbükkön visszaállította a magyar nyelvű oktatást, meg az ezeréves határ utolsó indóházát, és Bilibók bácsi, aki az ott berendezett vasúti múzeumot őrzi, gazdagítja, vagy Gyimesközéplak katolikus lelkésze, Berszán atya, aki középiskolát épített a székely csángó gyermekeknek. 30-ról több mint 300-ra gyarapodott a tanulók száma néhány év alatt.

A Borospatakán felépített skanzen sem akármilyen teljesítmény, az egyetlen ilyen Romániában, és a tulajdonosok, Szász Mária és István helybéliek. Minden házat eredeti formájában építettek fel és tették szállásra alkalmassá az általuk vásárolt 20 hektáron.

Meg a fiatalok, akik őrzik és megmutatják gondos és szenvedélyes folklorista felnőttek felügyelete mellett népzenejüket, táncaikat. Csillogó szemmel magyarázzák viseletük összetevőit. De büszkén mondta az egyik kislány, hogy ő bizony az ük-nagymamája hímezett ingét viseli.

Ottjártunkkor temettek is, lakodalom is volt, a megélt élet bánata és öröme vonult el mellettünk.

Élnek, dolgoznak, vannak és magyarok. Akkor is, ha Gyimesbükköt a hatalom erővel Bákó megyéhez csatolta, bár Erdély része. Talán épp ez erősíti őket magyarságukban.

Jó volt kis időre megmártózni a Gyimesek levegőjében. Köszönet Markó Enikőnek, aki kitalálta és vállalta ezt a 90 személyes kirándulást.

Erdély gyásznapijai

Október 6 a magyarok számára nemzeti gyásznapi 1849, október 23 nemzeti ünnepünk 1956 okán. Két forradalom és szabadságharc dicsősége és hősei mellett a civil áldozatokra is emlékeznünk kell. Azokra a névtelenekre, akik népiirtás áldozatai lettek itt, Erdélyben, jóllehet csak annyi bűnük volt, hogy magyarok voltak. Gyakran ismereteink hiányosságai miatt meg a békesség kedvéért, mi magyarok nem tesszük szavá a történeteket. Megbocsátani lehet, de feledni soha. Tudnunk kell, mi történt, mert a múltból építkezik a jövő. Különösen akkor, ha a román politika minden adandó alkalmat kihasznál, hogy bedobja a magyarellenes aduászt. Történelmi hazugságokkal lehet egy ideig ámítani egy népet. De a tények makacs dolgok, a történelem változik, és annál fájdalmasabb lesz az igazság, minél később ébrednek rá.

Most csak a 1848-49-ről szólunk.

1848. október 19-én kezdődött a vérengzés Kisenyeden (140), pár nappal később Székelykocsárdot (60) pusztította el egy román illetve akkor még oláh felkelő csapat, Gerendkeresztúron 200 magyart gyilkoltak meg. Zalatnát felgyújtották, a menekülő lakosságot (700) Ompolygyepű határában lemészárolták. Október 23-án Boroskrakkón és a környező településeken a lemészároltak száma 200 (vajon mire emlékeznek itt pont ezen a napon?). Október 28-ról 29-re virradó éjszaka Borosbenedek 400, október 29-én Magyarigen 200 magyar lakosát ölték meg. Borosbocsárdon megközelítőleg 40, Marosújváron a környékről 90 magyar nemest toboroztak ösz-

sze, akiket legyilkoltak és, holttesteiket a Marosba dobták. Felvincet a személyesen Avram Iancu vezette sereg dúlta fel, itt 30 magyart öltek meg, az elmenekült lakosságból további 170 halt éhen vagy fagyott meg a téli hidegben.

A leginkább elhíresült pusztítás 1849. január 8-ról 9-re virradó éjjel történt. Ezen az éjjelen Axente Sever és Prodan Simion ortodox pópák vezetésével felkelők rohanták meg Nagyenyedet, megközelítőleg 1000 embert mészároltak le, a híres kollégiumot pedig elpusztították. Torockó csak azért menekült meg, mert akadt egy Zsakó, aki ki tudott egyezni a román lázadókkal. Jókai Egy az Isten című regényében írta meg ezt a csodát.

Több mint 3100 magyar áldozat eddig. (Gondoljuk meg, Marosvásárhely lakossága akkor alig több mint 8000.)

Ez a szám még gyarapodott. Májusban Verespatak és Abrudbánya magyar lakossága esett Avram Iancu és vezérei áldozatául.

A mészárlások következtében Dél-Erdély etnikai összetétele nagymértékben megváltozott a románok előnyére. A mészárlások elkövetői nem kaptak büntetést, nyugodt körülmények között élhettek le hátralevő életüket, sőt településeket neveztek el róluk, szobrokat emeltek nekik, többek között Nagyenyed városában is. A lemészárolt magyaroknak Nagyenyeden mindössze egy táblát helyeztek el, amelyre felvésték a pogrom dátumát. Az egyetlen igazi emlékmű Ompolygyepű és Zalatna között található, egy 10 méter magas obeliszk PAX felirattal, mely az itt kivégzett zalatnai polgároknak állít emléket.

Avram Iancu mellett Ion Buteanu, Petru Dobra, Ioan Axente Sever, Prodan Simion vezették a felkelőket. A román történetírás forradalmároknak nevezi őket, holott az uralkodó Habsburg-rendszert szolgálták ki. Ezt nevezik ellenforradalomnak, kiszolgálóit ellenforradalmároknak. A hatalom sem jutalmazta őket. A lelkiismeretével hagyta azt, aki életben maradt, mint Iancut, aki idegösszeomlást kapott és csavargó lett belőle.

Akihez kegyes volt a sors, annak elvette életét a harcok idején (Ion Buteanu, Petru Dobra). Így lett hős belőlük a romantikus román nacionalista történetírásban, amely most is érvényes.

Vajon mi lenne a sorsuk manapság az EU-ban?

Kilencven ős

Csak 90 év. Ennyi telt el azóta, hogy az első világháború végét ért, a Monarchia széthullott, Prágában október végén Masaryk kikiáltotta a Csehszlovák Köztársaságot, az őszirozsás forradalommal október 31-én Magyarországon is létrejött az első magyar köztársaság. November elején IV. (Habsburg) Károly lemondott trónjáról. Hosszú életű ember még él, vagy akkoriban született. Akár az utolsó trónörökös, Habsburg Ottó. Isten éltesse!

Az Osztrák-Magyar Monarchia 1918 őszén szűnt meg, a háborút elvesztette, következett Trianon. Azóta már tudjuk, hogy másként, más elvek alapján, be nem vallottan vagy bevallottan, de újra kell építeni egy másfajta uniót. Európának nem nagyon van más választása.

A dualizmus olyan történelmi példa, ami a békét hozta el a mindig forradalmak és háborúk dúlta Közép-Európában, 1867-től 1914-ig, közel fél évszázadon keresztül épült, gazdagodott az osztrák, a magyar, a cseh, a szlovák stb. gazdaság, ezek voltak a „békebeli idők”, amikor előző énem is élt. Nemcsak én nosztalgizom, sok történész, Habsburg-szakértő is. A Habsburgok iránti ellenszenv még mindig erősebb, mint a józan belátás. De hát a 20. század megpróbáltatásai eléggé elvonták a figyelmet arról, ami esetleg hasznos és tanulságos uralkodásukban, s ami talán a legfontosabb: Európa-építésükben. A 20. század nagyon kevesekhez volt kegyes. Hozzánk, európaiakhoz és magyarokhoz semmiképpen sem, a Habsburgokhoz sem, s ezért csak most értékeljük, vagy kezdjük értékelni azt, ami elveszett, ami-

nél rosszabbat akkoriban, a Monarchiában nagyjaink – pl. Mikszáth majd Ady – sem tudtak elképzelni.

Hát igen, mi magyarok, kurucok vagyunk, az osztrákok meg labancok voltak. Most sógorok. És kisebb-nagyobb határ menti ökológiai zűröket leszámítva nagy a békesség Ausztriával. Vajon csak azért, mert már nincsenek a Habsburgok? Sokan ma is elvetik a gondolatát annak, hogy elismerjék, a Habsburg család hosszú évszázadokon keresztül Európát is építette és jelentette, saját érdekei mellett.

Jól? Rosszul? A történészek dolga időnként felülrni a történelemírást.

Hagyatékukat mindenesetre nagy előszeretettel mutogatják a turistáknak Bécsben és Ausztria-szerte. Van mit.

1000 év itthon

Ünnepel az erdélyi katolikus egyház, de ez az évforduló több mint egyházi ünnep. Minden erdélyi keresztény magyar ünnepe, ha hívó, ha nem.

1009-ben Szent István királyunk megalapította az Erdélyi Egyházmegyét. Ma azt mondanánk, hogy hivatalosan is a Magyar Korona részévé tette Erdélyt, s ezt a folytonosságot töri meg 1920-ban a trianoni egyezmény.

A kemény harcok árán megszületett erdélyi püspökség volt a negyedik egyházmegye a Magyar Királyságban, s jelentősége igen nagy volt, mert a kánonjog szerint ennyire van szükség egy önálló egyháztartomány létrehozásához. A központ Gyulafehérvár lett.

I. István katolikus király volt ugyan, de minden magyarok királya maradt a történelemben. Az országot azért építette, nem is mindig békés eszközökkel, hogy népének otthona legyen Európában. Ez az ezer év aztán sok változást hozott, többnyire további harcot a megmaradásért. A célt végül is sikerült elérni: itt vagyunk, és otthon vagyunk itt. Akkor is, ha akadnak, akik kétségbe vonják, pedig csak irigyek erre a dokumentumokkal bizonyítható 1000 évre. Többnyire vendégként érkeztek a magyar királyok jóvoltából ezekre a tájakra, aztán a vendégjoggal visszaélve a házigazdát akarták megfosztani jogos tulajdonától. Előbb a németek, aztán a románok.

A gyulafehérvári katedrálisban ott vannak a Hunyadi szarkofágok, a lengyel Jagello Izabella királyné és fia, az unitáriussá lett fejedelem, János Zsigmond szarkofágja, de Martinuzzi Fráter

György is itt nyugszik. Erdély és az erdélyi magyarság történelmének szinte minden mozzanatát látták és hordozzák e falak. Azt is, amikor még egyben volt a királyság, s azt is, amikor kettészakadt, s a nyolc nyelven beszélő János Zsigmond létrehozta az Erdélyi Fejedelemséget, kihirdette a vallási türelmet és a magyart tette meg hivatalos nyelvvé. Ennek is már több mint négyszáz éve. Ma azért küzdünk, hogy használhassuk ismét anyanyelvünket Erdélyben. 1000 éves otthonépítésünk jogán talán eléggé természetes kellene legyen az új tulajdonosnak is. Persze, ha ismerné a történelmet.

Ám igaz a közhely, hogy a történelem kereke forog, s az idő nem áll meg.

Január

Szeretem a januárt, szeretem a mi januárunkat, itt Kelet-Európában, Erdélyben. Sok oka van ennek, s ha felsorolom, talán csodálkozó, berzenkedő kedves olvasóm is egyetért velem. Az etimológiai szótár szerint a január a latinban *Janus*hoz tartozót jelent, és ez a Janus annak az óitáliai istennek a neve, aki az évkezdet istene volt. A magyarba ebben a formájában a németből került át, de több érdekes és jellemző megnevezése is van a régi magyarban meg a nyelvjárásokban: *Boldogasszony-bó, főbó, erős bó, évfő, télbó, újév bó, előbó.*

Szeretem, mert első napja újesztendő. Jól kezdődik, hisz a reményt rejt minden, ami új. Az esztendő is.

Szeretem, hogy boldog új évet kívánhatok minden kedves ismerősömnök, akivel először találkozom abban a hónapban. Az újesztendő a hónap első napja ugyan, de az új év egész hónapban tart.

Szeretem a hidegét, a tisztaságát, a keménységét, az őszinteségét, mert sosem akar tavasznak látszani, még olyankor sem, amikor a hőmérő pluszokat mutat.

Szeretem, mert nagy költőnk, Petőfi, újévkor született.

Szeretem, mert sok kedves ismerősöm, barátom született januárban, és mind tehetségesek, okosak és vitték valamire (nem gazdagok, *csak* lelkiekben).

Szeretem, mert az év végi rohanás, kifulladás után a minden napok nyugalalmát hozza vissza. Visszazökkent a való világba, megmutatja a feladatokat, munkára késztet, de az ünnepek utáni fáradtságot nyugalomával, erejével segít kipihenni.

Szeretem azt, hogy ilyenkor kiderül az igazság: mit hoz ránk az új költségvetés, a tavalyi politika, emelkedtek-e az árak, s mennyivel? A tények készek, és én, a polgár, majd fizetek, mint a köles, nemcsak pénzzel, de lelkem nyugalmaival is.

A parlament pihen, a kormány működik, dolgozik, s ki tudja, mit talál ki újfent? Bár az asztrológusok nyugalmas esztendő-t jósolnak az országnak, már így fő hó idején eltűnődöm: lehetséges-e ilyesmiről ábrázolni választási évben? A patkány évében?

Majd elfelejtem: **BOLDOG ÚJ ÉVET** minden kedves olvasónak minden elkövetkező januárban!

Tavaszcím

Sokféleképpen és sok mindenről ábrándozunk tél végén, tavaszra várva. Tény csak egyetlen van ez ügyben: hogy nagyon várjuk a tavasz érkezését. Az ábrándozás egyik formája számomra, hogy a nagy bevásárló központokban hosszú időt töltök virágmagok társaságában, és tősgyökeres tömbházlakóként virtuálisan kertészkedem, amit egyébként mindig szerettem volna élőben. Csodálom a fűszernövényeket, a *kakukkfűvet*, *kerti rutát*, egyik-másikból, mint a *metélőhagyma*, *rozsmaring* vagy *bazsalikom*, *majoránna* egy-egy cserépbe ültetek is, s amellet, hogy illatoznak, s ez utóbbi szűnyogok ellen is véd meg ételekbe is belerakom. Ám az igazi öröm most ért, amikor felfedeztem, hogy a csomagolásokon a növény, illetve virág magyar neve is rajta van.

Boldogan közlöm önökkel, ez már kész tobzódás, nyelvi hedonizmus!

Ugyanis ezek a virágok nemcsak gyönyörűek, hanem a nevük is csodálatosan hangzik magyarul, és sokat közölük mi itt más néven ismerünk. Ott van például a bűdöske, ami igazából *bársonyvirág*, vagy a *legényvirág*, amit mi törökkontynak nevezünk, de ide tartozik gyerekkorom kedvence, a fényimádó portula, igazi nevén *porcsinrózsa*. Tudják, ott szaladgál a kövek között, ház tövében, járdaszélen, és színpompásak kis virágai, na és a járda széli ágyások gyermekkoromban mindig tele voltak estikével, mert ő meg az árnyéket és az éjt kedveli, és a *csodatölcsér* titokzatos nevet viseli.

A *kakukkmáké*, *kégyószisz*, *vörösbeggyvirág*, *évelő szarkaláb*, *magyar zergevirág* – csak néhány név, ami az állatvilágot idézi, s nyáron boldo-

gan megvesszük a virágpiacon, de aki teheti, kertjében is termeszt. Gyönyörű a *barangláb*, a sokszínű *lángvirág*, a háromszínű *évelő kokárdavirág* vagy a leheletnyi *fátyolvirág*. Az *évelő csillagfürtöt* is szeretjük, csak a nevét nem tudja legtöbbször még az sem, aki árusítja. De mit szólnak önök, van tiritarka, ötszirmú, árvácskára emlékeztető *bobócvirágunk* is, amit cserépben is termesztünk.

Addig is, amíg eljő az igazi tavasz, s ezek a szépségek kikelnek, majd felnőnek, kinyílnak, legalább ízlelgessük nevük szép magyar zenéjét. Nemcsak azért, mert a Magyar Nyelv Éve van 2009-ben.

A keresztény egyház méltósága Erdélyben

Az egyház a hívekért van. (Még a katolikus egyház is.) Azért van a hívekért, mert szükségük van a híveknek rá. A vallás mindenkinek magánügye, de az egyház nem. Az egyház intézmény, és valamennyiünké, tagjai vagyunk, felekezetre való tekintettel egyik vagy másik egyházhoz tartozunk. Az egyházi vezetők dolga pedig, hogy híveiket képviseljék és szolgálják.

Ezért örvendetes, hogy az unitárius egyház vezetője, dr. Szabó Árpád püspök végre hívei nevében is kéri a katolikus egyházat, hogy a pünkösdi búcsút ne az unitárius egyház elleni tüntetésként hirdessék, hanem történelmi tényeket figyelembe véve, annak eredeti 500-nál is több éves múltjára tekintettel valóban a katolikus hit dicsőségére szervezzék (lásd a 2008. május 25-i Népújságban).

Lehet hevesen tiltakozni, hogy nincs így, de sajnos, személyes tapasztalatom a bizonyíték arra, hogy bizony nemcsak pünkösdkor, hanem hétköznapiakon is úgy tüntetik fel János Zsigmond és a hitviták korát, mint a katolikus egyház nagy győzelmét az unitárius hitre tért erdélyi fejedelemmel szemben. A püspök úr most már világossá tette mindannyiunk számára, felekezetre való tekintet nélkül, a tényeket. Ehhez tartsuk magunkat.

A reformáció igazából napjainkig sem ért véget. Tartott és tart manapság is, a keresztények valamiért, hosszú lenne most ezt boncolgatni, nemcsak a katolikus, de a megreformált protestánsnak nevezett egyházakkal is elégedetlenek. Újabb és újabb

felekezetek és szekták születtek az idők folyamán, és mindenki a maga igazát bizonygatja. És mindenkinek joga is van ehhez. Csak ahhoz nincs, hogy a másikat befeketítse, ellenfényben tüntesse fel egy másik hittel, egyházzal szemben. Természetesen külön büszkeségünk, hogy a bevett történelmi vallások közül az unitárius az egyetlen magyar vallás, hiszen itt született Erdély földjén, s meghirdetői és hívei is magyarok, később terjedt el Angliában és az USA-ban.

Mondom ezt azért, mert a pünkösdek ugyan vége, de a turistaszézon csak most kezdődik, és a magam bőrére tapasztaltam, hogy a csíkszeredai Munkácsy-és más kiállítás alkalom arra, hogy az erdélyi idegenvezetők tájékozottságukat bizonyítandó a ki tudja, ki által valamikor elindított legendát történelmi tényként kezelve, előadják a turistáknak. Énnekem meg a csoportomnak is elmondta egyébként eléggé tájékozott fiatal idegenvezetőnk, aki civilben földrajztanár, s amikor figyelmeztettem, hogy nem szerencsés dolog kihegyezni a csíksomlyói látogatást erre a témára, azzal érvelt, hogy ez történelmi tény. Lám, nem történelmi tény, csak legenda, valami történet, ami az ellenreformáció korában igen alkalmas bizonyíték lehetett valakiknek az érdekében. Isten bűnömül ne rója fel ezt a képzettársítást, de a dáko-román elmélet jut eszembe, azt is bizonygatják már jó ideje, mert valakiknek ez volt az érdeke, de önmagukon, vagyis a nacionalista román történetírásán kívül Európában senkinek bebizonyítani nem tudták, és gyermekeink mégis ebben a téves eszmében nőnek fel, mert a román történetírás számára ez szent és sérthetetlen tény, érdek, de attól még hamis tény, és érthető az érdek.

Természetesen nem ez a helye és ideje, hogy történelmi vagy akár felekezeti vitát folytassunk, de arra mindenképpen fel kell hívnunk a figyelmét minden keresztény testvérünknek, felekezetre való tekintet nélkül, hogy soha semmilyen körülmények között ne nyilatkozzanak hitbéli kérdésekben mindaddig, amíg

alaposan nem tájékozódtak, s ha erre nincs módjuk, ne foglal-
kozzanak vele. Semmilyen kirándulásnak nem tétje ez, és nem
feladata dogmatikai kérdések minősítése egyetlen idegenvezető-
nek sem.

Engem unitáriusként megsértett az idegenvezetőnk május
12-én, Csíksomlyón. Remélem, a tanulságokat levonja ő is, kol-
legái is, és jobban odafigyelnek a történelemre. A leckét nekik is
meg kell tanulniuk, akkor is, ha tanárok. És elsősorban azért,
mert tanárok.

Hogyan szerkesszünk, avagy bagoly mondja...?

Valamikor a hetvenes évek elején, amikor hozzájutottam és elolvastam Bánffy Erdély-trilógiáját, éreztem először, hogy mennyire hiányzik a szerkesztő jótékony ceruzája ebből a műből. A kritikusok, irodalomtörténészek is így vélekedtek, mint későbbi olvasmányaimból kiderült, de egy szerkesztő sem vette a bátorságot, hogy belenyúljon a műbe, még az író életében sem. A nagy mű kis hibákkal is klasszikussá lett. Így hiteles. Ha valaki ma szerkesztgetné át, akkor hamísítást követne el, és az igazán gyalázatos dolog lenne, hiszen a szerző nem tudna tiltakozni, s a vigyázók kevesen vannak. De hát ezt minden filológus tudja! Annak idején tanították, lecke volt.

Manapság a szakma úgy felhígult, hogy mindenki, aki megírt egy füzetecskét, könyvecskét valamiről, elvégzett egy tanfolyamot, szakértőnek véli magát, tanácsokat osztogat, bírálgat és kioktat. Márait is idézhetném, mert divatos szerző. Ha valaki, hát ő igazán hevesen kelt ki annak idején az okostónik ellen, akik hívatlanul mondják véleményüket úton-útfélen.

Jó lenne egyszer már rendet tenni, de ki tegye? Ez itt a kérdés? De addig is szerkeszteniünk kell, mert szerkeszteni muszáj!

Mindezek a gondolatok a Látó idei 6. számában megjelent Kuszálik-írás olvastán jutottak eszembe (*Csapongó mese a frissen kiadott lexikonokról*). Szerző sok mindent tud, sok mindent megtanult, jó filológus is válhatott volna belőle, csak! Na, itt van az eb elhantolva! Tetszik tudni, láttam már olyan bölcsészt is, aki tökéletesen beszélt az anyanyelvét, de mivel tanulmányait nem

ezen a nyelven végezte, soha életében nem volt érzéke a nyelv azon finomságai iránt, amit csak az tud igazán érezni-élvezni, aki anyanyelvében lubickolt minden szinten felnőtt koráig. Az autodidakta meg a dilettáns is azzal árulja el magát mindig, hogy a szakmai fogásokat nem ismeri igazán.

Osvát *Erdélyi Lexikon*ának második kiadásáról (Mentor Kiadó, 2002) szólván egy filológus például elmondta volna azt, hogy milyen jó, hogy megjelent, hiszen gyakorlatilag hozzáférhetetlen volt mindazok számára, akik az első világháború utáni korszakot kutatják valamilyen oknál fogva. Kézikönyvet egyébként is mindig azért kell újra és újra kiadni, hogy a kutatók-érdeklődők könnyebben hozzáférhessenek az adatokhoz. Ezt Kuszálík is tudja. Tehát mi az a fontoskodás, miszerint az *Erdélyi Lexikont* felemás módon sikerült kiadni? Ezt ő most a nagyközönség tudomására hozta, mert ő egy bennfentes, KatiPila, tudja,, a kiadó tájékan-konyháján mit, mikor és hogyan főznek, ismeri a történeéseket, igaz is minden, csak éppen nem fontos, és nem biztos, hogy helyénvaló felhozni. A vendég számára a terített asztal és a feltálalt étek minősége számít, nem a konyhatitkok, az olvasónak pedig az a fontos, hogy kapott egy szép kivitelezésű lexikont, viszonylag olcsó áron, és semmi sincs benne meghamisítva. A *Pótlás* is a helyén van, mert Osvát ezt így írta meg, és *ez az Osvát lexikona*, nem a Kuszálík Péteré, és nem a Kuti Mártáé vagy a Marosi Ildikóé. A 30 oldal is azért került a mű elé, hogy a mai olvasónak ne kelljen könyvtárakban búvárkodnia azért, hogy megtudja, mit is jelent ez a lexikon a romániai magyar kultúra történetében. Ez a lexikon *klasszikus* mű, irodalomtörténet, és jó érzésű, bátor szerkesztő nem hamisítja meg a történelmet. Azt sem, ami a miénk! Tehát ezennel közlöm tisztelt cikkíróval, hogy nem is akartam belenyúlni Osvát hagyatékába, és senkinek a hagyatékába, mert ha *hagyaték*, akkor tény és megmásíthatatlan s történelem.

Vagyis mindazokat a szempontokat, amelyeket Kuszálík felsorolt itt a nagy nyilvánosságnak – de én is elárulhatom, hogy megjegyzéseit már a könyv megjelenése előtt, mint „tisztafej” megtette –, nem fogadtam meg, mert ezt a könyvet én szerkesztettem, és érvei egyáltalán semmiről nem győztek meg, különösen nem szakmai hozzáértéséről. Hiába a hivatkozás Gyurgyák János könyvére*, mert rosszul hivatkozik, hiszen mint említettem, *klasszikus* műről van szó, és Gyurgyák szerkesztői tanácsai elsősorban élő szerzőkre vonatkoznak, legalábbis az, amire Kuszálík utal. Tehát ne keverjük a tésztába Gyurgyákokat, akivel sok mindenben egyetérték – jómagam népszerűsítettem elsőnek könyvét az erdélyi sajtóban, közéletben éppen azért, mert a megszorított kiadás és újságírás siralmas minősége 90 után, a kontraszelekció győzelme a szakmában, írásban és kivitelezésben, nagyon is indokolta egy ilyen szakkönyv alapos tanulmányozását –, de van amiben nem, nem ő az orákulum, jómagam valamivel régebb űzöm a szakmát, mint ő, sok újat nem mondott számomra, mert amint említettem, annak idején megtanítottak sok mindent már az egyetemen, majd később a gyakorlati munka során, az idősebb szerkesztők és nyomdászok jóvoltából legalábbis elsajátítottam a kellő ismereteket, de aki mást nem ismer...

Szóval több alázat, több tisztelet, több szakértelem, több... több... szerénység! Nem árt. Persze, ha van mire szerénynek lennünk.

2002

---

* Gyurgyák János: Szerkesztők és szerzők kézikönyve. Osiris Kiadó, Bp. 1997.

Irodalomoktatás vagy magyar irodalom oktatás?

(HOZZÁSZÓLÁS EGY VITAHOZ)

- középkori irodalom – ókor sehol, hivatkozás van, de ki tudja, kire;
- reneszánsz és humanizmus – 1 oldal felsorolás;
- barokk – elméleti fejtegetések, amit csak az ért, aki eléggé ismeri a kor irodalmát és művészetét, gyakorlati ismeretek hiányában teljesen tudományos, száraz, semmitmondó szöveg;
- a művészek, a kor, akik létrehozták felsoroltatnak, alkotásaik szóba sem kerülnek, egy-két rossz minőségű fekete-fehér, illúzióromboló repró
- „A barokk poétika Arisztotelész Poétikájára épül...” Ki volt ő? Tudja a diák!
- „...Lesage A sánta ördög című műve ma is élvezhető olvasmány.” stb.

Ezeket a jegyzeteket a 12. osztályos tankönyv – az áll a borítóján, hogy magyar irodalom – böngészésekor jegyeztem fel magamnak. Ha énnekem most ebből és így kellene magyar irodalmat tanulnom, rettentően unnám és kerülném, muszájból, mert jó tanuló lennék, és mivel érettségi tárgy, megtanulnám. Bizonyára nem falnám a magyar irodalom legszebb alkotásait, és nem akarnék magyartanár lenni, mint tettem annak idején, amikor magyartanári diplomát szereztem Kolozsváron.

Egy szó mint száz, ahogy itt olvasom okos fiatalok, köztük tanárok, egyetemi tanárok hozzászólását, azon csodálkoznak,

hogy a mai diákok szókincese szegényes, hogy nem olvasnak, nem szeretik sem a régi, sem a mai irodalmat, de pontosabb, ha azt mondom, nem érdekli őket. Számos oka van ennek, én csak kettőt említek.

Az értelmes olvasni tudás hiánya. Még érthetőbben: egész egyszerűen nem tudnak folyékonyan olvasni sok esetben középiskolás diákok sem, vagy akadozva olvasnak, és a nehezebb szavakat nem értik, egyszerű fogalmakkal nincsenek tisztában, mert annak idején sem a tanár, sem a szülő nem foglalkozott azzal, hogy a szövegben előforduló fogalmakat tisztázza, értelmezze. A gyermek pedig a könnyebb ellenállás vonalát választja: minél kevesebbet kell olvasni egy tantárgyból, annál jobb. Mert nem hinném, hogy sokkal jobb a helyzet a történelem vagy a földrajz tanításánál.

A magyar irodalom oktatásának hiánya. Magyar irodalom címen ugyan tanítanak stílustörténetet meg szövegértelmezést a középiskolában, de magyar irodalmat annak történetiségében, azt a sokat kárhozott irodalomtörténetet, ami identitást ad és átláthatóvá teszi a magyar irodalom fejlődését, a honnan indulunk és hol tartunk? kérdésre tud egyértelmű választ adni az identitáshiányos, történelmi tudattal nem rendelkező fiatalnak, azt nem tanítják az iskolában. Ezért van az, hogy Balassi akár Vörösmartynek is kortársa lehet a diák tudatában, mert nincs olyan anyanyelvi műveltsége, hogy különbséget tudjon tenni a 16. századi és 19. századi magyar nyelv között, ő csak azt érzékeli, hogy mind a kettő régi.

Természetesen én a hazai magyar irodalomoktatásról beszélek. Jó lenne nem egybemosni az anyaországi és erdélyi problémákat. Nekünk itt és a magyar irodalom oktatójának az a dolga/unk, hogy szólamok nélkül ráébredszük a diákot identitástudatára, arra, hogy miért kell tartoznia valahová, és miért jó éppen magyarnak lenni. Erre Romániában csak az anyanyelvet oktató pedagógusnak van lehetősége –, és éppen az irodalom-

történet az, mert egy kicsit mese, kicsit történet, de tudomány is –, hogy felkeltse a diák érdeklődését az irodalom iránt, önzonosság tudatát ezzel segítve. Aztán ha már megszerette, majd eldönti, hogy mit akar olvasni: mait vagy régit.

Empátia nélkül nem megy. Módszertan nélkül nem megy. Pedagógia nélkül nem megy. Pszichológia nélkül nem megy. Mindezt a tanárnak kell tudnia De vajon megtanították neki az egyetemen? Nem tudom. Nekünk, annak idején, az átkosban még megtanították, és megtanítottak tanítani is. Ezért van az, hogy ma is zömmel az idősebb irodalomtanárok sikeresek. Ők tudják.

Végül még egy észrevétel. A címben feltett kérdésre ki tud válaszolni? Ugyanis ha valaki veszi a fáradságot, és belenéz a román irodalom tankönyvbe, ugyanazt a rendszert találja, azt, hogy mi a barokk, romantika, egzisztencializmus stb., tehát stílustörténetet, csak románul, s akkor mi a különbség? Románul máskor volt és más a barokk vagy reneszánsz? Azzal a különbséggel, hogy sokkal nagyobb hangsúlyt fektetnek a román vonatkozásokra és a történelmiségre. Ha már a posztmodern vagy mi a divat, követni kell, ha jó, ha rossz? Nem ártana saját képünkre és hasonlatosságunkra, de leginkább szükségleteinkre formálni a magyar irodalom oktatását.

Semmiképp sem nemzeti zászló lengetésére vagy nacionalista jelszavak puffogatására. Minden kisebbségnek joga van... Szajkózzam? Minek? Dolgozzunk inkább!

Hús bekezdés Kákonyi Csilla képeiről

Önarckép. Önismerete lenyűgöző. Úgy vállalja arcát, amilyen. Sem szebb, sem csúnyább, mint amilyennek más földi halandó láthatja. Mélybe néző, vizsga tekintete ott van szinte minden képén. Megmutatja az ábrázolt világot, nemcsak szemléli.

Elmenők. Már nem is integetnek. Beborult fölöttük az ég. Vissza se néznek. Csak a maradónéz utánuk.

Kórus. Mít énekel ez a kórus? Nem zenél, talán kiabál? A kép jobb sarkában, égre néző tekintetek, a világból kiszorítva. Sötét-kék égen gyűlő fellegek között csillagok. Igen, a csillagokban a remény.

A világtól elzártan. A kisfiú két nagy rémült szeme kísért. A szögesdrót végigfut arca előtt, s menekülésre nincs remény. Miért? A gettó vityillói mögötte sorakoznak. Őrt állnak, nem engedik. A fekete ég alja ránehezedik erre a szomorú világra.

Az áldozat. Rémült alakok tátott szájjal csodálkoznak: Hát lehetséges ez? A fejük fölött, mögöttük mintha keresztben vagy annak maradékán az áldozat.

Körték. Csendélet. Vajon ez most nyugalom? Sötét háttérbe tűnik bele a piros aljon tündöklő néhány gyümölcs.

De orofundis. Piroska és a fehér ló. Milyen kitűnően tud lovat festeni (*Béke, Ostorsubogásban*). És kislányokat. A fehér ló nem a királyfié, talán maga a királyfi. Akár egy bátor ifjú, mint céltábla, aki védelmezi, akit szeret, ott a kompozíció kellős közepén.

Fénykereső. Szőke lány és a madár. S még vannak ott, akik nem értik, mit is akarnak?

Háromkirályok. A gyermeket és anyját őrző, védő férfiak szerető barátok, rokonok vagy akár királyok.

Édesanyám portréja. Itt is a festő vigyáz édesanyjára. És a kikerics. Az anyákra nagyon kell vigyázni. Ketten egy portrén? Ó igen, az anya képéhez hozzátartozik a lánya.

Groteszk jelenet bokállyal. Ez a bokály ebben a zűrös, viharos világban mit keres? Hogy került oda? Igazán groteszk.

Nagyapám kertje. A nagy diófa nem a magányos cédrus. Gyökere a nagyapa, ága az unoka. A tájban ott az ember lelke, múltja, jövője.

Vigasztalás. Az édesanya tekintete és a derűs háttér, a világ maradék derűje lángszínekben. Ó, persze, esetleg a láng is vigasztal.

Fobászkodó. Idős asszony, inkább öregasszony csillagos ég alatt. Még remél. A csillagok fényt, reményt adnak.

Tűnő időben. Szilárd, sokat megért tölgy s idős, kutató tekintetű férfiarca a kép sarkában. Keményen állták a viharokat. A magányos tölgy?

Az eufória mulandósága. Ez a világ kissé furcsa; tudja ott minden komor alak, hogy a röhögő Mona Lisa jókedve is elmúlik, ha körülnéz.

Kis madonna. Anyának és a kisednek látása mindig öröm. Ők a csend, fény, nyugalom. Mindig oda vágyunk közelükbe.

Zs. portréja. Most lépett ki a sötétségből e férfiú. A fény előnti, simogatja alakját. A művésznő társa ő, a szeretett férj.

Emlékezés régvolt viadalokra. A kis kép nagy emlékek hordozója.

Vihar. Epp a vihar hoz ennyi világosságot és életet? Mindent felkavar, madarak szállnak, ócska kerítések dőlnek. Talán ez fog megtisztítani.

Ui. Régebbi és újabb képeiből válogatta össze Kákonyi ennek a 2003 novemberében Marosvásárhelyen, a Bernády Művelődési Házban megrendezett kiállításának az anyagát. Ő válogatta ki saját művei közül, rendezte sorba azt a húsz munkát, amelyek abban az adott pillanatban életérzését, mozaikokba rende-

zódott világszemléletét egységes egésszé tették. Így együtt szinte hangtalanul is felénk kiáltják azt, amit a művész lát, érez ebből a világból. *Ez Kákonyi Csilla performansa.* Egy képnek legyen címe – mondták a régiek, és festőnk jól eszébe véste ezt. Kítűnően ad címeket, és egyúttal irányt is, merre kutakodjunk ábrázolt világában. Szinte kézen fog, s egyszer csak magával ragad. Ott vagyunk benne, mint Alice csodaországban. Lassan megértjük, de ha nem, akkor is csodáljuk. Festészetét, művészi tudását hozzáértők méltatták. Tudjuk már, hogy Ő mester. Nagymester. Jó lenne sorozattá tenni az effajta rangos kiállítást.

2003. november

Ecce Homo!

HALLER JÓZSEF GRAFIKÁIRÓL

Íme, az ember! – összegezhetem a Bernády Házban 2008-ban kiállított Haller József-grafikák mondanivalóját. Haller nem üzenet, ahogyan ma divatos, neki mondanivalója van az emberről, és csakis az emberről. Nem szükséges különösebb szakértelem, hogy a kiállítás nézőjének feltűnjön: ezeken a grafikákon egyetlen témája a művésznak az ember. Az ember – s ebben valóban a reneszánsz művészekre emlékeztet, de még inkább a humanistákra – a legkülönbözőbb élethelyzetekben jelenik meg. Pilátustól a szent családon, a keresztről levett Jézuson és a köreit védő görög tudóson át az olyan profán élethelyzetekbe került figurák, mint a hajléktalan férfiú vagy a bohóc drámai portréi jelenítik meg mindazok sorát, akik a művész gondjaíra, gondolataira számot tarthatnak.

Portrék? – nem, a szó hagyományos értelmében semmiképpen sem, már csak azért sem, mert a művész sosem rajzol modell után. Ezt a figyelmes néző észre is veszi, s ha van hasonlóság, az csak a véletlen műve. A benne, a képzeletében, a lényében élő, az életben látott alakok kvintesszenciáját rajzolja meg mesterien, de hát Hallertől az évek során megszoktuk, hogy rajztudása kivételes. Igazából semmi meglepetést nem jelent e tekintetben a grafikák sora, csak egyszerűen a saját színvonalát hozza, és nem adja alább, ami a mai zűrzavaros világban, ahol az olcsó, a giccs, a felületes alkotás a menő, nem kis teljesítmény még egy korosabb művésztől sem, aki magas színvonalhoz szokott, és arra szoktatta művei kedvelőit-nézőit is.

Mindezek színes munkák, s a színek megválasztása sem véletlen. A színek megválasztásáról beszélek, hiszen színes alapra rajzolja alakjait, s kompozícióit. A kereszténység jeles pogány római Pilátusa vérvörös. Ő egyedül. És a központi helyen. Pilátus az a politikus, aki akarata ellenére lett a kereszténység egyik jelképes alakja, egyfajta hatalom jelképe. A történetben is olyan magányos, mint ahogy Haller rajzán. Míg a Megváltó körül minden pillanatban ott van a közösség, ami a Szent család egy tömbből faragott, Haller szobrász-múltját idéző remek kompozíciójában kulminál, addig a bíró, a politikus önmagába roskad piros pompájában, mert idegen tőle, ismeretlen számára és a hatalom számára mindaz, amiről szólnia, ítékeznie kell. Mi tagadás, ez a munka az, ami számomra a legnagyobb katarzist hordozza, a reveláció erejével hat.

A keresztények a kék hideg színében, drámai pillanatokban jelennek meg. A melegbarna alapon megjelenő emberi figurák a mindennapok hősei vagy nők.

A nők, igen, ők jelképes figurák vagy a kompozíciók részei. Haller nem ismeri igazán a nők világát. Légies alakjai a szépség, a jóság, anyaság, de semmiképpen sem az élet drámai pillanatainak hordozói, súlyuk, jelenlétük nem igazán nyom a latban, mellékszereplők még olyankor is, amikor címszerepet játszanak.

Arról már szóltam, hogy csak emberi alakokat rajzol a művész. Annyira, hogy ezen a kiállításon egyetlen lény, az aranyborjú jut még némi szerephez Mózes alakja mellett.

S végül a néhány kiállított fekete-fehér rajz megjeleníti az egykori-mai művészt, aki igazából Haller József: a tusrajz mestere. Bizton állítom, hiszen követem pályáját legalább 30 éve.

Józsa László csipketányérjai

Szokatlan szóösszetétel a csipketányér, de szokatlan s egyben lélegzetállító kerámiákat állított ki a kövesdombi unitárius templom Bözödi termében a korondi Józsa László keramikus. Csipke mintás tányérokat 30 cm átmérővel, vagy annál is nagyobbakat. Kivitelezésük kétféle: egyfelől egyszer égetett karcolt, másfelől pedig kétszer égetett zománcos. A karcolt munkák sugallják igazán azt az újszerűséget, ami e sajátos csipkeminták edénybe, pontosabban agyagedénybe, tányérba való átültetését jelentik. Minden darab egyedi, a minták sem ismétlődnek, kidolgozottak, pontosak, mozgalmasak és nem utolsósorban nagyon dekoratívok

Akár a csipke. A csipkéről tudnunk kell, hogy a reneszánsz idején lett népszerű, főleg Velencében, és elsősorban az előkelőségek ruháját díszítette, később lett belőle asztali dísz, terítő, és terjedt el szélesebb körben. Két változata van: a varrott csipke, ami Itáliából ered, és a vert csipke vagy klöpli. A varrott egy szállal készül, a vert több szálból. A 19. században Magyarországon és Erdélyben is elterjedt. Manapság újra reneszánszát éli, és nemcsak fonalból készül, amint azt Józsa László csodálatos tányérjai bizonyítják.

De hogyan is kerülhetett a csipke az agyagba? A mindig újat kereső ember a művészetekben mindig talál lehetőséget az önkifejezésre. Akár Madách Michelangelója a falanszterben, amikor otthagya rendetlenül műhelyét –: „Igen, mert mindig széklábkat csináltam/ És azt is leghitványabb alakra.” – , Józsa László is úgy érezte, a megszokott motívumoktól eltérő, mást, „holmi

dísz” kell az edényekre varázsolnia, hogy örömét lelje ő is benne. Aztán megszületett az ötlet, a csipkeminták agyagba karcolása, ami legalább olyan pepecs munka, mintha pamutból készülne horgolással. Ha már belefáradt a megszokottba, a hagyományos korondi kerámiák készítésébe, hobbijának szentelte szabad idejét, és így készült el több éven keresztül a több mint száz nagyméretű csipketányér.

Nemcsak a tányérok egyedi darabok, de a módszer is, Korondon is csak ő készíti, az ő ötlete, szabadalma.

El lehet gondolkozni azon, hogy e különös stílus beleillik-e a korondi kerámiáról alkotott képünkbe? Talán igen, talán nem, de a hagyományba olyan új színt hoz, ami akkor is figyelemre méltó, ha követője nem lesz. Ám ez alig valószínű, mert segítői: családtagjai, felesége, Márta, és a gyerekek továbbviszik, hiszen nagyobbik lánya keze munkája már a zománcos csipkéken ott van, s a kisebbek is próbálkoznak.

Végül is Józsa László csipke mintás tányérjaival új hagyományt teremt a szemünk láttára.

Mátyás király és Pinsuti

Nos, kezdhethném mesével, de az olvasó már tudja, ki volt Mátyás király, sőt mára már Ciro Pinsutiról is hallott a beharangozóból, s arról, hogy a kolozsvári Magyar Opera, egyetlen az anyaország határain kívül, Mátyásról szóló *olasz* nyelvű operát mutat be Vásárhelyen is. Csak a lényegét, az előadást nem látta. Sajnálhatja, különösen, aki szereti az operát, de az is, akinek szívéhez a hangszeres zene áll közelebb. Nem telt meg a ház, csak háromnegyedig, talán a hétfő nem a legszerencsésebb napja az operáknak, de az őszintén érdeklődők, kíváncsiak feledhetetlen élményben részesültek. Mindjárt itt az elején megjegyzem, hogy az N. B. tájékoztatójában csak annyi hibádzik, hogy nem Erdélyről, hanem a 15. századi Magyarországról, egy akkori nagyhatalom uralkodójáról, Mátyásról szól a történet, Erdély csak része volt e birodalomnak, az uralkodó véletlenül épp itt született, de ez nem az opera cselekményéhez tartozik, sőt szóba sem kerül.

Romantikus operatörténet főhőse Corvin Mátyás, a sikeres magyar király. Nyilván, nem véletlenül választotta az opera főhőségévé őt és korát Pinsuti, a romantika zeneszerzője, hiszen a 19. század végéig Napóleon mellett talán Mátyás, a reneszánsz idejének magyar királya volt az egyik legsikeresebb uralkodója Európának. Gondolom, hőse megválasztása nem telt oly hosszú időbe, mint a 20. század vége magyar zenészeinek, hogy műve partitúráját megtalálják. Olaszthonban a Ricordi-cégnél bukkantak rá 25 év kutakodás után (Varga Attila karmester-asszisztens szíves közlése) a teljes kottára. Addig csak zongorakivonatokat ismertek, s már elveszettnek vélték a művet. Szerencsére nem

így történt. Állhatatosságuk és a társulat lelkes munkája figyelemre, az operavilág figyelmére is méltó eredményt hozott.

Anélkül, hogy ismétlésekbe bocsátkoznák, mindenképpen el kell mondanom, hogy a mű elsősorban zenei élményt jelent, amelyet a rendező Demény Attila kitűnő látványelemekkel tudott megtűzdelni. A kimerevített képek valóban hatásosak voltak, és feledtetni tudták a dramaturgiai hiányosságokat. Talán egyetlen megjegyzés e tekintetben: túl sok volt a sötét. Mátyás kora ennél több fényt sugárzott, még ha akkor is intrikáltak. A zene se indokolta ezt a sok félhomályt és sötétet, ennél szárnyalóbb és magával ragadóbb volt.

Szép volt, lelket simogató, a tragikus végkifejletet sugallva is szépséget árasztott. És amikor a Himnusz hangjaira énekelte Mátyás dicsőségét a kórus, a döbbenet, csodálkozás és öröm borzongatta a nézőt. A kor olasz zenésze, igenis kottahíven ismerte a magyar Erkel zenéjét. De Rossini, Verdi hatását is érezni lehetett e zenén. Kortársak lévén, nyilván hatottak egymásra.

Az énekesek! Hát ők aztán igazán egy húron pendültek, tisztán szólt a hangjuk, nem tudnék különbséget tenni a címszereplő, Mátyás vagy az intrikus Wladimiro, meg az áldozatot hozó felesége között. Mind elsőrangúan teljesítettek a vásárhelyi szereposztásban (Mattia – Haramza László, Osviena – Jordán Éva és a Wladimirót éneklő Fülöp Márton) Rózsa Ferenc érzékeny vezényletével.

NYELV-ÉSZLELETEIM

Gagyai nyelvi ügyek

„A leggyakrabban emlegetett jelszó e korszakban a transzilvánizmus” – írja Ligeti a *Súly alatt a pálma* című nagyszerű irodalomtörténeti esszéjében. Csak így egyszerűen 1, azaz egy drb sz-vel. Vajon miért találta ki az Akadémia a szsz-vel való írását e szónak, hiszen sem hagyomány, sem kiejtés nem indokolja, azon kívül, hogy a latinban accusativussal járó praepositio, azaz előjáró a *trans*, de mi magyarul írunk és beszélünk, és a hagyományt is tisztelnünk kellene. 70 évig többnyire úgy írták, mint Ligeti, azok is, akik művelték az effajta gondolkodást. Természetesen az írásmódon lehet leginkább lemérni, ki hallott róla, ki ismeri az új helyesírási szabályokat, és elég szakmai sznob ahhoz, hogy alkalmazza is, hisz benne van a *Helyesírási Kéziszó*tárban, amelyen jó ideig az állt, hogy „tanácsadó”, de 1988-tól már nem csak ajánl, hanem közöl, tehát oda a demokrácia a magyar helyesírásban, ám életemben annyi gondozatlan, szemetes szöveget, mint az utóbbi 15 évben, nem olvastam, sem határainkon belül, sem határainkon túl megjelent kiadványokban.

Erről jut eszembe: bár *ide, hozzánk Erdélybe* nem jut el minden szenny teljes bőségében, például még él az *ide* határozószónk, és ha valamit kérek, *ide adják* nekem, még a kutyám is, és nem *adják* vagy *viszik oda* szintén nekem. Én itt vagyok, ő ott, s ide-oda megy a dolog. A dalban azt éneklte a lány, hogy *add oda a szíved*

nekem. Hallom a rádióban, olykor napokon át, és már nagyon odaadnám, csak hagyná abba. De a kór terjed, már *odáig jutott*, hogy egy budapesti nyelvészprofesszor felesége néhány évvel ezelőtt bevallotta, hogy ő is így használja, s most már televízióban, rádióban, szinkronizált filmek szövegében is előfordul odaát. Saját kis fülemmel hallottam.

Aztán ott van a *kettő*. Kettő kiló almát veszek Budapesten, de itt, Marosvásárhelyen, a Kövesdomb közepén a régeni almaárustól mindig *két* kiló almát kérek, és érdekes módon, sohasem mér hetet a kedves hölgy, pedig nem is nyelv-ész, az sem biztos, hogy van érettségije, de van józan nyelvérzéke.

No, ha már ennyit kötekedtem, el kell mondanom azt a jó hírt is, hogy végre rájöttem, mi a *gagyi* szavunk értelme. Ugyanis az Értelmező Kéziszótárt hiába faggattam, a *Gagyog*, *gagyarász* szavainkon kívül nem találtam benne semmit. Ismertem tulajdonnévként a szót, a *Gagy* patakának neve, *Gagyi* Lászlót, az író személyesen is ismertem, *Gagyi* József szövegeivel is nemegyszer birkóztam olvasószerkesztőként a *Látónál*, de ennyi. Jelzőként nem találkoztam vele.

Mostanában tévénezőként, egyre többször hallok különböző beszélgetős műsorokban, hogy ez vagy amaz *gagyi*, tehát szemetes, zűrzavaros, rossz minőségű szakértelemnek nyoma sincs benne, legyen az bármilyen emberi megnyilvánulás.

Vége valami mindennapi nyelvünkben, ami a nyelvészeket is igazolja: alakul, újul, s ha kell meg- és felújul a nyelv. De azért gondozni sem árt.

Honnan származik ez a szó?

Válaszolni most már könnyű ilyen kérdésekre, mert van új etimológiai, azaz szófejtő szótárunk*. Rövidítve: EtSzt.

A háromkötetes *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* (rövidítve TESz) átlagember számára nehezen hozzáférhető, nemcsak terjedelme, de hiánya miatt is. Márpedig szavaink eredetét ismernünk nemcsak hasznos, de szórakoztató is, már annak persze, akit érdekel a nyelv fejlődése, alakulása, története, hiszen ott is segít, ahol a történész vagy archeológus már nem tud. De sok más egyéb haszna is van. Csak eddig nemigen tudtunk mit kezdeni ebbéli kíváncsiságunkkal, mert nem volt könnyen hozzáférhető magyar etimológiai, vagy ha úgy tetszik szófejtő szótárunk. Most már van, hál'istennek, mondom én, és még sokan, akik régóta áhítoztunk utána (én 40 éve).

Zaicz Gábor, a szótár főszerkesztője bevezetőjében az etimológiai szótárak áttekintése után felvázolja a magyar szókincs eredet szerinti csoportosítását: „A magyar szókészlet ősi és belső keletkezésű eredeti szavakból, jövevényszavakból és ismeretlen eredetű szavakból áll.

Az ősi szókincsbe tartoznak az uráli, a finnugor és az ugor együttélés korára visszavezethető, tehát legalább 2500 éves szóelemek. Ugor eredetű szavunknak kizárólag az obi-ugor nyelvekből, a finnugor eredetűn legalább egy finn-permi, az uráli

---

* Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete. Főszerkesztő Zaicz Gábor. Első kiadás. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2006.

eredetűnek pedig legalább az egyik szamojéd nyelvből etimológiai megfelelője mutatható ki. Nyelvünkben összesen... mintegy 700 uráli, finnugor és ugor eredetű tőszó található (...).

A belső keletkezésű szókészlet három nagy csoportját a szóteremtéssel keletkezett szavak (hangutánzó és hangfestő szavak, indulatszavak), a szóalkotással keletkezett szavak (képzett és összetett szavak, valamint a szórövidüléssel, ragszilárdulással, elvonással, szóhasadással, szóvegyüléssel létrejött szavak) és a mesterségesen, azaz mesterséges szóalkotással (a nyelvújítás révén, manapság mozaikszó-alkotással) keletkezett szavak alkotják. Származékszavaknak számítjuk azokat a magyar szókészleti elemeket, amelyek nyilvánvalóan képzés nyomait őrzik, de tövük ma önállóan nem él, csak kikövetkeztethető...

A magyar nyelv legfontosabb jövevényszórétegei a következők: az iráni, a kaukázusi, a török, a bizánci görög, a szláv, a német, a latin, a francia, az olasz, a román és egyéb kölcsönszavak..."

Azért idéztem ilyen hosszan, mert nem árt rögzítenünk a magyar tudomány mai vélekedését szókincsünkről a délibábos nyelvészkedő dilettánsok jelenléte miatt.

A szótár célját is pontosan megfogalmazza a főszerkesztő. A könnyű használhatóság mellett az eddigi kutatások beépítése volt a cél, a címszavak kiválasztásában a leggyakrabban előforduló szavakat keresték, és újdonság, hogy közel kétszáz olyan új szó is szerepel a szótárban, amelyek az utóbbi néhány évtizedben kerültek be a magyar szókincsbe (pl. allergia, cunami, globalizáció stb.). Végül a szócikkek felépítéséről szól. Íme egy példa, amiből jól látható a szócikkek szerkezete és kiolvasható a magyar nyelv fejlődése, gazdagodása:

„**ház** [1193 tn., 12. század vége] Ősi finnugor kori szó, vö. osztják *kat*, zürjén *ker-ka* 'ház, lakóház, szoba' (*ker* 'gerenda'), cseremisiz *kuðë* 'cseremisiz nyári kunyhó', finn *kota* '(lapp) sátor', lapp *goatte* 'sátor'. A feltehető finnugor alapalak *kota 'sátor

kunyhó, ház'. A finnugor alapnyelvi szó óárja vagy korai ósárja jövevényszó, vö. óind *kuti-* „kunyhó”, újperzsa *kad* ’ház’. Igen ősi vándorszó lehet, vö. török *kota* ’ház’, tamil *kuti* ’ház, kunyhó’. A finnugor korban a szó állatbőrökből vagy fakéregből készült sátort vagy földkunyhót jelölhetett. A szó belseji finnugor *t> magyar *z* szabályos megfelelésre vö. *kész, szász, víz*. Jelentésének fejlődésére hatással volt a latin, vö. latin *domus* ’ház, a család lakóhelye; tartózkodási hely; haza, hon; háznép, család, háztartás’, valamint a német vö. *Haus* ’ház, otthon; háztartás; háznép, család; nemzetség; uralkodóház; kereskedőház, cég; országház, képviselőház; színházi nézőtér; állat odúja; tok, hüvely, védődoboz’. Gazdag szócsalád alapja lett: *házas* [1303 tn., 1456 k.], *házi* [1405 k.], *házikó* [1595], *házal* [1754], *házias* [1842].

A gazdag irodalomjegyzék után felsorolja a jelentősebb magyar nyelvemlékeket 910-től 1600-ig, majd a hangjelölés bemutatását követi maga a szótár, amely 8670 szócikket tartalmaz, a szócikkekben további 11 585 származékszó jelenik meg, így több mint húszezer magyar szó, illetve nyelvi elem eredetét ismerhetjük meg, lévén, hogy most először a szótárak történetében közli a todalékok eredetét is a közszavak ábécérendjébe besorolva. A szócikkeket Dolovai Dorottya Jankovicsné Tálás Anikó, Sipőcz Katalin és Tamás Ildikó készítették. A todalékok etimológiáját tartalmazó szócikkeket Somogy Magda dolgozta ki.

Az érdeklődőt a függelékben közölt két mutató is (a szavak első írásos előfordulása időrendben és a szavak eredet szerinti csoportosítása) segíti.

Lám csak, magam is most tudtam meg, hogy vezetéknevem óind-tamil eredetű, vagy ha a *kút* származéka ismeretlen eredetű ugyan, de a magyar szókincs legősibb rétegébe tartozik.

Mindig kíváncsiak vagyunk, kik vagyunk, honnan jövünk? Íme a lehetőség, hogy választ is találjunk.

Hogyan nem írjuk?

Böngészek az interneten, s hát egyszer csak belebotlom G. A. blogján a nagy dilemmába, hogy azt mondja: teljesen össze-zavarodott, mert négy újságban négyféleképpen látta leírva Omar Hajszám nevét, s most már melyik az igazi? Sokkal híresebb a perzsa Omar *Hajjám* költő, de az ő nevét is két lexikon kétféleképpen írja. A Larousse Enciklopédiában találtam így, a Világirodalmi lexikonban *Khajjám*, szerepel, de hát ki tud perzsául, mondhatnók. Bizonyára, időközben rájöttek, hogy ebben a nyelvben nincs meg ez a kemény k hang, tehát elhagyták. Az *y* pedig nem jelöl hangot a magyarban, tehát a *j* használata a helyes.

Hát valóban nem egyszerű eldönteni úgy kapásból az idegen eredetű nevek írását, különösen ha nem vagyunk tisztában azzal az egyszerű szabállyal, hogy édes magyar nyelvünkben, a nem latin betűs nevek esetében a *fonetikus átírást* alkalmazzuk, pl. csak úgy: Lev Tolsztoj (s nem Tolstoi) vagy Fjodor Dosztojevszkij (s nem Dostoievschi) vagy Szingapúr (angolosan Singapore), Malajzia (angolosan Malaysia) vagy Bejrút, hogy aktuális legyenek, ha már városnevekkel is példálózom, és még sorolhatnám tovább is.

Tehát egyáltalán nem áll az Új Magyar Szó szerkesztőjének az az érve, hogy mivel az illető román állampolgár, az irataiban szereplő nevét írták le. Csakhogy ez az úriember igazából perzsa, a neve is az, sőt a másik állampolgársága is, mert bezzeg neki kettő is van. Csak átírták a nevét románul.

Ugyanis a Nagy Átírások Korát éljük

Régen kezdődött, egész történelme van.

Emlékezzünk csak, itt Marosvásárhelyen milyen régóta Gheorghe Doja Dózsa György, vagy olvasom egyik jeles román lapunkban a város polgári építészetéről szóló tanulmányt, ilyen nevekkal: Herbert Josif, Szarvadi Mihail, Ratz Iosif, Gedeon Iosif stb., akik mind a békebeli Monarchiában születtek, tehát okirataikat nem erre a keresztnévre állították ki, de ez nem zavarja a Nagy Átírókat, még Werbőczy Ştefan is közējük került. Így írja elő a román nyelv szabálya? Lehet, nem tudom, elég vidéki dolog, mert ezen a gyermekbetegségen a magyar nyelv is átesett a 19. század végén, a nemzeti romantika korszakában, amikor Verne Gyula, Puskin Sándor és Milton János nevén adtak ki könyveket és olvastak, sőt Shakespeare is Vilmos volt.

Ennél szomorúbb, hogy ismerős vagy kevésbé ismerős magyar emberek, tömbházlakók őseiktől örökölt magyar vezetéknevük után a lakásuk ajtajára is a Ludovic vagy a Francisc stb. keresztnévet biggyeszti, mert úgy áll a buletinben, azaz a személyiben.

Íme a Nagy Átírás milyen eredményes!

Ettől a sunyi módszertől már csak egy lépés az, hogy ott sem beszélek magyarul, ahol tehetem, mert a másik nem tud vagy nem akar megszólalni magyarul, pl. az élelmiszerboltban az eladó, a magyar plakátokat, feliratokat sem követelem, sőt észre sem veszem hiányukat, mert biztos az okosak akarták, hogy így legyen, s akkor úgy helyes. Pl. a Marosvásárhelyi Napokon minden plakát román nyelvű volt, azzal a nagy átejtéssel, hogy a címet két nyelven, de magát a programot csak románul hozták. Ki olvassa az apró betűket? (Pl. én!)

Az állampolgár, a civil mindig okosabb kell legyen, és bátor, követelje ami neki jár, még azt is, hogy magyarságát tiszteletben tartsák, ha magyar.

Hogyan beszéljük anyanyelvünket?

Bátran, válaszolok gyorsan a címben feltett kérdésre, mert tapasztalataim szerint nem ezt tesszük. Sőt, akkor sem élünk anyanyelv-használati jogunkkal, amikor tehetnénk, mert a jogszabályok biztosítják, különösen ott, ahol 20 százalék felett van a magyarság vagy más nemzetiség aránya. De én csak a mi bajunkról szólok, ők is tegyenek belátásuk szerint.

Szóval bemegyek az üzletbe, és románul kérem a kárnivalómat, elmegyek a hivatalba, és románul mondom a mondandómat, mert a könnyebbik ellenállás vonalát választom, aki a pult vagy az asztal mögött ül az többnyire – s az utóbbi időben a román nemzetiségűek közszolgáltatásban való elszaporodásával – nem tud, sőt nem is akar tudni magyarul. Pedig az lenne a dolga, hogy kiszolgáljon figyelmesen, mert az én pénzemből is él. Az árut megvásárolom, az adót kifizetem, de általában fél szolgáltatást kapok a nyelvtudás hiánya miatt. Mostanság egyre gyakrabban hallok-olvasok a médiában olyan álláshirdetést, ahol magyar és román nyelv ismeretét együtt követelik.

Na végre, mondom, a jó útra tértünk. Elvégre az EU egyik hivatalos nyelvét tanulja vagy tudja többségi honfitársam, s csak hasznára van, mert az út Brüsszelhez magyar földön át vezet. Meg a tőke is nagyúr, sőt a legnagyobb úr, olyan nyelven beszél, amelyen megszerezheti a pénzt.

Olaszországban jártam, a napokban tértem haza tele élménnyel, s ott történt, hogy Velencében felfedeztem a városról szóló, közel 200 képet tartalmazó könyvet, amit Olaszországban adtak ki, tehát minőségi fotók vannak benne, és magyar nyelvű,

mert uniós országok és ázsiaiak nyelvén mind megtalálható. Románul még nem. Ugyanez megismétlődött Padovában, ahol Báthori István szobra is ott áll a szoborparkban, mint a város egyetemének híres növendékéé, vagy Firenzében, Rómában, még gazdagabb képanyaggal. San Marinóban már román honfitársaink is boldogok lehetnek, román nyelvű albumot is kiadtak a szabadság földjén, a világ legkisebb köztársaságában. Erre mondják, hogy kicsi, de hm. S az üzletben, ahova betértünk italkóstolóra egy magyar és egy román fiú fogadott, s az olaszt sem lehetett eladni egyik nyelven sem, mert olyan jól megértette, milyen pizzát kérek, és az árat is magyarul mondta (pedig a számok a legnehezebbek idegen nyelven), én meg fizettem, mint a köles, és jól éreztem magam. Ő ezt tudta jól, azért vette a fáradságot.

Az igazi nagy élmény Buranóban ért. Burano Velence közelében Európa egyik legszebb, mert legotthonosabb és meghittebb szigete, csipkéről híres. Egy árva autó sincs a szigeten, mert minek, csatornáin csónakok, házai színesek és nagyon régiek, sok évszázadosak. Pont egy ilyen csodáltunk útitársammal, S. Ildikóval, épp az ablak palettájáról magyaráztam, hogy milyen patinás, amikor odalép az előttünk lévő cukrászda teraszán kiszolgáló fiatalember, s azt mondja Ildinek, hogy gratulál, mert a német és a magyar az igazi nemzet, s azzal visszalép, és tovább végzi a dolgát. Csak úgy, közvetlenül, mert valószínű örült a magyar szónak, és annak, hogy véleményt nyilváníthatott. Meghallotta és megértette, hogy magyarul beszélünk. És nem is vásároltunk, csak tudott ő valamit a történelemből.

Hát hiába élünk itt együtt jó ideje, mert nemcsak a többségi-ek, de a magyarok sem tudják, mit kezdjenek anyanyelvükkel, s a másik anyanyelvével. Ezen az utazáson 37 turistából írd és mondd 7 (hét) volt román, a szervező iroda magyar, és ennek ellenére szinte végig az úton először románul, majd magyarul mondta el idegenvezetőnk a mondandóját, s akkor is többnyire

unszolásunkra. És 30 ember várta, hogy anyanyelvén is hallhas-
sa az ismertetőt, mert anyanyelven minden könnyebb, odafigy-
yelni is, rögzíteni is, különösen rohanás közepette. Arról nem
beszélve, hogy én is pont annyit fizettem, és ráadásul azért, mert
magyar idegenvezetést ígértek. Ebből a hétből is volt legalább
kettő, aki kiválóan tudott magyarul, de volt egy, aki semmit sem
tudott, még Firenzében az Uffiznál is azt kérdezte, hogy ki
fogja neki lefordítani a képfeliratokat. Hiába voltunk fölényes
többségben, akkor is vittük magunkkal beidegződéseinket, gyá-
vaságainkat, mi is, az idegenvezető is, aki már 16 éve él Magyar-
országon, az iroda is. Annyira, hogy az út végén kiosztott teszt-
lapjuk is, amelyen ötleteket és véleményt kértek, egynyelvű, ro-
mán volt. Ingyen ötlet helyett ez az írás a véleményem, s ha
hétnél több útitársam nevében mondom, akkor többes szám-
ban, mindünk nevében beszélek.

Gyávaság vagy kényelem? Döntse el ki-ki maga!

Bátorság, uraim!

Végül is számomra a tanulság mégiscsak az, hogy használjuk
bátran és büszkén mindig és mindenhol, úton, útfélen, az üzlet-
ben, a hivatalban, az orvosnál, kiránduláson, a nagyvilágban
édes magyar anyanyelvünket! Mások is tisztelik, becsülik azt, és
nemzetünket is!

Nézd, ki beszél!

Ott áll a parlament szónoki emelvényén Madzag Gyuri (= Gheorghe Funar), és rászól kollégájára, ne beszéljen a lovak nyelvén (azaz magyarul), mert ő nem érti. Ebből rögtön rájöttem, hogy ő egy jahu.

No de ne szaladjunk a dolgok elébe! Sokan felhorkantak a megjegyzés miatt, de teljesen oktanul. Mert bármilyen más állathoz hasonlított volna, megsértődhetnénk, na de a lovak!

A lovak a világ legszebb, legkecsesebb teremtményei az emlősök között. Az eurázsiai kultúrában és történelemben a ló mindig ott volt az ember mellett, hogy emelje, segítse erejével. Számptalan történelmi ló alakot ismerünk Caligula szenátorlovától el Ajtmatov Gulszáríján át egészen Kincsemig, akinek szoboralakja a Prima Primissima-díj emblémája. Sorolhatnám tovább jeles tulajdonságaikat, de mi tudjuk ezeket.

Csak a jahuk nem tudják, s így Madzag Gyuri sem. Hogy kik a jahuk? Ha emlékeznek kedves olvasóim ifjúkori olvasmányaikra, akkor tudják, hogy Gulliver doktor Swift kitűnő satirikus regényében utoljára a Nyihahák országába kerül. Ez a lovak, azaz a nyihahák hazája, ahol együtt élnek a primitív jahukkal. Gulliver, miután részletezi a jahuk küllemét és viselkedésüket, azt írja: „Mindent összevéve, egyetlen utazásom alkalmával sem találkoztam ilyen kellemetlen állatokkal, vagy amelyek iránt ilyen határozott és ösztönös ellenszenvet éreztem volna.” Annál nagyobb csodálattal beszél a nyihahákról: „... az állatok viselkedése oly rendkívüli kiegyensúlyozottságot és értelmességet, oly érzékeny megfigyelőképességet és éles judíciumot árult el, hogy

végül is arra a következtetésre jutottam, hogy ezek bizonyára varázslók, akik valamilyen célból elváltoztatták magukat...” Külön szól, és lelkesedik a nyihahák nyelvéért: „Beszédjüket jellemzi, hogy a szavakat orr- és torokhangon ejtik – nyelvük leginkább a »hochdeutsch«-ra vagy németre emlékeztet az Európában általam ismert nyelvek közül – viszont annál sokkal dallamosabb és kifejezőbb. V. Károly császár is majdnem hasonló megállapítást tett, mondván, ha a lovával kezdene társalogni, akkor csak »hochdeutsch«-ul szólna hozzá.”

Érveimet nyilván tovább sorolhatnám, de a legfontosabb az, hogy szeretem a lovakat, akárcsak Swift, tisztelem és csodálom őket, s maradok tisztelettel nyihahának a jahuk országában.

Becenyelv vagy nyelvi globalizáció?

bocsi-
csudi jó – My Fair Lady
édi – édes
figyi – figyelj (Réz Ádám használta)
hali – halló(?)
hambuci – hamburger
korcsipálya – korcsolyapálya
légy szí – ... szíves
morci - morcos
papírzsebi - papírzsebkendő
pihi – pihenés
pizsi – pizsama
szandi – szandál
ügyi – ügyes

Nos, a fentebb felsorolt kifejezéseket alig egy hét alatt gyűjtöttem tévézés közben. Természetesen az anyaországiakról beszélek, a példamutatókról. Olyan jól sikerül nekik ez az uniformizálás, hogy az erdélyi médiumokban is fellelhetők már ezek a nyelvi „szörnyikék”, hogy stílusos legyenek.

Globalizált, kicsi ez a világ, na de éppen ennyire?

Hát hogyan, amikor szakmában nézzük az anyaországi tévék szinkronizált filmjeit, és ha ne adj isten odafigyelünk alaposabban a szövegre is, mindjárt kétségeink támadnak afelől, hogy hol is játszódik az a történet, ami a szemünk előtt fut, mert ha a szemünknek hiszünk, többnyire az USA valamelyik nagy- vagy

kisvárosában, de ha a fülünknek, kiderül, hogy azokat a magyar nyelvi fordulatokat halljuk, amit Budapesten megfordulva vagy akár a tévék riportműsoraiban gyakran hallunk.

Sőt, szépirodalmi alkotásokban is gyakori jelenség ez, mert a posztmodern író egyébre sem törekszik, mint leképezni a mindennapi nyelvhasználatot, ettől lesz ő népszerű, olvasott, imádozott, felmagasztalt, hiteles szerző. Valószínű, jó pénzt is hoz a konyhára. Az édes anyanyelv pedig tűri, mindent kibír, még azt is, hogy a nagy Nádas Péter azt mondja egy beszélgetős műsorban, hogy „azt értem alatta”. Emlékszem, még egy-két-három évtizede az írók-költők mondatait, bármelyiket, nyugodtan idézhette az ember, mert legalább nyelvilleg hibátlan volt. Ma már hosszas kommentár nélkül nem tehetném meg, s akkor a diák vagy olvasó/néző igazán nem érti ezt az egészet, minek ez a sok nyelvi szabály, ha még az írók sem tartják be, minek a helyesírásról, a gondozott szövegről való papolás, mondhatja a diák, hiszen azt hallja, olvassa, hogy... Visszahallja, olvassa úton-útfélen ugyanazokat a hibás, helytelen szövegeket, hát természetes, hogy azt véli jónak. Ezért suk-, -sükölhetnek nyugodtan, tűnik el az *oda* párja, az *ide*, lesz minden főnév kicsinyített, becézett alakú.

Szóval, ahogy fentebb is említettem, édes anyanyelvünk sok mindent kibír, még ezt is. Csak úgy elgondolkodom azon, hogy az édesanyák is meghalnak egyszer, sőt az édes anyanyelvek is, amint tudjuk. Nemrég láttam a tévében egy keleti asszonyt egy riportban, aki utolsóként beszélt népe nyelvét. A hantik is rosszul állnak e tekintetben, és ők nyelvrokonaink. Csak szájhagyomány élteti nyelvüket. Mind eloroszosodtak.

Kasszandra nem vagyok, de nem nehéz megjósolni, hogy ilyen szintű anyanyelvi gondozás mellett, amit iskolai eljáróink folytatnak, értem ezen elsősorban a magyar nyelv és irodalom oktatását célzó programokat, amiket a minisztérium kiad vagy megkövetel, a magyar irodalmat oktató pedagógusok hozzá-

vagy hozzá nem állását, az irodalomtörténet oktatásának kiiktatását a tantervből, ami nyelvi és nemzeti identitásunk megismerésének egyetlen lehetősége volt Erdélyben, Romániában, nagy jövő nem vár a magyar nyelvre ebben az országban.

Adja az Isten, hogy ne legyen igazam.

A számítógép ördöge

Bizony, amióta a modern számítástechnika jóvoltából kiadvány-, illetve szövegszerkesztő programok könnyítik az írott szó közönség elé juttatását, a nyomda ördöge beköltözött a számítógépbe. Ha jobban tetszik: a *komputerbe*, bár én jobban kedvelem a *kompjúter* alakot, ahogyan a kezdetekkor kezdték írni, indokoltan, mert így ejtjük, s ha már k-val írjuk, írhatjuk fonetikusán is, így jobban beleillik édes anyanyelvünkbe, de nem a „közön-séges beszédbe” (lásd: Zay László: Komputer és képernyő. Édes anyanyelvünk, 1995. február), nem káromkodás ez a szó, még ha néha elered a felhasználó nyelve olykor-olykor, különö-sen a kompjúterrel való ismerkedés elején.

Aki dolgozott már életében szöveg- vagy kiadvány-szerkesztő programmal, az azt is tudja, hogy ezektől csak azt várhatja el, amit a programozók beletápláltak. És ők is csak emberek, ők sem tudnak mindent anyanyelvükről. Tehát tiszta szöveget csak nagy odafigyeléssel lehet előállítani. Az elválasztó programok például sok összetett szót nem ismernek fel, vagy épp ellenkezőleg, ott is összetételt vélnek, ahol nincs. Így adódhat az, hogy *ssz*-t *s-sz*-ként választ el vagy *gg*-t *g-gy*-nek. A jó program azonban ezt is tudja. A nyelvőrök dolga is lenne, hogy felhívják a figyelmet az ilyen és más hasonló hibákra, amelyeknek oka elsősorban a nem megfelelő vagy hiányos program.

Azon sincs min csodálkoznunk, hogy ilyen szövegbe „ütkö-zünk” (csak hibás szavak egy részét sorolom fel Zay László cikkéből): *elvtárta*, *főkészülésre*, *keretében(kerestében)*, *ijfsu* stb., és az említett cikkben a hibasorolást követő bekezdés második sorában

ékeskedik az újabb bizonyíték: „ezt adjáj le”. Bizonyíték arra, amit mondani szeretnék. A szövegeket valaki beviszi, helyesebben beírja a számítógépbe. Sajtóban eltöltött több évtizedes tapasztalatom alapján teljes bizonyossággal állíthatom, hogy csodagépírók meg -szedők nincsenek – sőt még az írók egy része sem tud helyesen írni (minap olvastam neves író kéziratában, hogy *nyllyog* azaz vijjog) –, akik a mégoly helyes szöveget hibamentesen kiszednék. Az itt felsorolt hibák melléütésből származnak, még csak nem is a helyesírással van baj. Íme a számítógép ördöge: a billentyűzet igen érzékeny, könnyű melléütni vagy egyszerre két betűt érinteni, s máris megvan a baj, azaz a hiba. Még mindig fontos tehát a régi jó szokáshoz igazodni, miszerint több szem többet lát. Az alapos korrektúra, tisztafej a számítógép megjelenésével sem tűnhet el, mert nyelvromláshoz vezet, ha hagyjuk az efféle hibákat elburjánzani. S ha ehhez még hozzáadjuk a „helyesírás trónfosztását” (lásd Buvári Mária: A helyesírás trónfosztása. Édes anyanyelvünk. 1994. június), teljes lesz a zűrzavar.

A helyesírás ismerete – akárcsak a helyes, pontos, szabatos beszéd – az élő nyelv ismerete. Az anyanyelv ismerete. Aki helyesen tud írni, és szabatosan fejezi ki magát, annak az agyában is rend van. A helyesírás az anyanyelv tisztántartása, pelenkázása. Anyanyelvünk örök csecsemőnk. Állandóan gondját kell viselnünk. Művelt embernek sem árt, s nem is szégyen, ha mindig keze ügyében van a szakkönyv, amelyből frissen és örökön tájékozódhat. Nyelvérzékére csak az hagyatkozzon, aki tudja *mit* és *miért* akar másként írni, mint ahogy szabályos. Különben képezni sem tud meg ragozni sem, hisz honnan is tudhatna, ha képzetlen. Művelt emberek szerkesztette lapokban olvastam: *mégjobban, villám fényű, Shakespearét, Cla-udet, takácsok* (a színmű címe), *szuverénül, újra kezdeni* (igekötő), (Élet és Irodalom, 1994. aug. 12), vagy másutt *szatirikus, Verbukóság, Holderllin, dicséretével, debát* (Magyar

Napló, 1994. július 8). És az értelemzavaró melléüteseket fel sem sorolom.

Talán mégse jött el a trónfosztás ideje, és vigyáznunk kell erre a királyra, mert a számítógépes oktatás jóvoltából a következő generációk már a kézírást sem tanulják – az írás nem lesz a vérükben –, csak a billentyűk leütését. Nem árt, ha tudjuk, melyik a megfelelő.

Vannak-e nemzeti perceink?

Nyári utazásokon sok élményt gyűjt be az ember. Nyelvi élményt is. A Székelyföldön különösen érdekes dolgokat tapasztalhat az átutazó. Mert keresztülutaztam Marosvásárhelytől Kovásznáig e magyaroktól sűrűn lakott földet, és a táj szépségei mellett a magyar feliratokat is kerestem, elolvastam vagy hiányoltam létüket.

Udvarhelyen van a legtöbb belőlük, de angolul is tudnak, csak magyarul helyesen írni nem, ugyanis azt olvastam a városba bemenet, hogy *önkiszolgáló*, így, két hosszú ó-val, mert kicsire nem adunk. Sepsiszentgyörgyön meg a kötőjelet kedvelik nagyon, mert jelző és jelzett szó közé is beteszik: pl. *zöld-fenyő*. Aztán Csíkszeredában egy szupermarketban találkoztam a *korlátolt árú* felirattal (többszörösen), s mikor megkérdeztem az elárusítónőt, hogy hülyék ezek az árú, vagy rosszak, hibásak, mert a *korlátolt* jelző erre utal, meglepetten nézett rám, s azt mondta nem ő, a főnök tette ki a szöveget. A főnökre már nem futotta az időmből. Nyilván a *stoc limitat* szó szerinti magyar megfelelője akart lenni, csak akkor a *korlátozott* kellett volna ékeskedjen ott. És különben is annyi szép magyar kifejezés van erre, amit nem alkalmazunk, inkább a rossz fordítást: *végeladás, végkiürítés, ameddig a készlet tart* stb.

No, leiterjakabokban nem szenvedünk hiányt.

Ki is az, mi is az, mert már olyan újságíró is láttam, hallottam a tévében, akinek fogalma sem volt róla, hogy micsoda? Békés István *Napjaink szállóigéiben* azt írja róla: „Az eredetileg Leiter Jakab formában született fordítás-lidérc a *Magyar Sajtó*

című lap 1863. október 13-i számának tárcarovatában tűnt fel először. A *Magyar Sajtó* ifjú munkatársára, *Ágaira* hárult a feladat, hogy itt Pesten *eredeti párizsi tudósítást* készítsen a Párizsban felszállott *Géant* nevű 'óriásléghajó' első útjáról, ami akkor világszenzációt jelentett. A francia fővárosban lezajlott eseményről szóló beszámolót a német lapokból ollózta át a fiatal *újdondász*, s hangzott pedig a fordítás ekképpen: Midőn a legfelső felhőrétegen is átröpültek, a gömb megrezdült, kissé oldalt hajolt, de – így állítják az utazók – egyikök sem ijedt meg. Előhítták Godardot, a tapasztalt léghajóst. 'Fel, fel: oly magasra akarunk szállani, mint Leiter Jakab.' A *Magyar Sajtó* munkatársai, de az olvasók is váltig törték másnap a fejüket, hogy ki lehet vajon a magasra szálló, hírneves L. J. Némi nyomozás után kiderült, hogy a német eredetiben *Jákób létrája* (Jakob's Leiter) szerepel, amely az Ószövetég szerint a magas mennyekbe ér fel."

Akkor a német, most a román.

Legkedvesebb számomra a maiak közül, s talán a leggyakoribb a *nemzeti percek*. Minden mobiltársaság, amelyik a magyar anyanyelvű közönséget is megcélozza, nemzeti perceket árul, holott *országos* lenne az istenadta, mert az ország területére érvényes, és semmi köze a nemzethez. A románban csak a *național* jelöl országos érdekeltséget, míg a magyar igenis különbséget tesz *nemzeti* és *országos* között. A kettő közti különbséget jól érzékelteti néhány neves, patinás magyar intézmény neve: Országos Széchényi Könyvtár, de Magyar Nemzeti Múzeum vagy Magyar Nemzeti Galéria.

Ha elgondolom, hogy annak idején, amikor a Megéneklünk, Románia Országos Fesztivál dült, s románul Festivalul Național volt a neve, mennyire fontos volt a különbségtevés, mert különben betagolódhattunk volna a nagy egészbe. Talán most is jobban odafigyelhetne elsősorban a sajtó, a kiadók, hogy legalább a nyelvi kirakat mutasson, ha már beszélni alig tudnak az emberek. A Székelyföldön is dül a makaróninyelv, és a félelem

az anyanyelven való megnyilatkozástól. Sok helyütt, ahol zömmel magyarok laknak, sok a csak román nyelvű felirat, kiírás, és az ott lakók természetesnek veszik, hogy pl. a cukrászda ablakában lévő nyomtatványon csak román nyelven közlik a választékot, pl. Kovásznán. Lassan már a sütemények nevét sem fogjuk tudni magyarul, hogy egyebekről, állat-és növénynevekről, egyéb szakkifejezésekről ne is beszéljek. Maradnak a kötőszók és a káromkodások.

Persze pluszköltség, pluszfáradtság magyarul és helyesen kiírni. De hátha megéri! Köz- és magánérzetünk javulhatna ezzel is.

Ellopják az anyanyelvünket is?!

Mostanában, hogy az államnyelv ismeretének kötelező voltáról annyit papolnak, villant belém a gondolat, hogy a lopásnak, tolvajlásnak mennyiféle változata van. A zsebmetszéstől a bankkártya lenyúlásáig vagy internetes lopásokig sok mindenről hallottunk. Igenis, egy néptől a nyelvét is ellophatja a hatalom! Mert ún. demokratikus eszközökkel teszi, attól a lényeg nem változik. Ha azt mondom: lopják, akkor finoman fogalmaztam. Mondhatnám azt is, hogy irtják!

Miről beszélek? Arról, hogy olyan városban, ahol a magyarság még mindig közel 50 százalék, a feliratok, a kereskedelmi egységekben az áruk megnevezése stb. szinte csak román nyelvű. Városi tanácsosainknak még nem jutott eszébe, hogy megköveteljék a kereskedelmi egységek vezetőitől állampolgári jogomat: mindennek, amit el akarnak adni nekem, nekünk, magyaroknak, megtudhassam az anyanyelvi megnevezését is, mert fogyasztóként jogom ismerni, mit takar az angol, román vagy latin fedőnév. Például ha papagájt, pintyet vagy verebet akarnék venni, igazán nem mindegy, hogy melyik másik. Épp a minap voltam madár-ügyben az egyik állatkereskedésben, ahol csak egy nyelvű megnevezéseket találtam, s fogalmam sem volt, mi micsoda, nem is az én dolgom, hanem a kereskedőé. Ám amikor az elárúsítót kérdőre vontam, miért nem tudhatom meg magyarul a kiírásokból, mi micsoda, ő szokás szerint, a főnökre hivatkozott, és az állását féltette. Egy tál lencséért az anyanyelvünket is! Ugyanezt találok a legtöbb élelmiszerboltban, a hentesnél, kivéve a Petry-féléket, ahol boldogan és anyanyelvemben

fürödve olvasom a disznó, ill. sertés testrészeinek magyar megnevezését. Bevallom, néha azért megyek be, hadd láthassam, és legalább vénségemre tanuljam meg ezeket a csodálatos magyar szakkifejezéseket.

Igen, a szakkifejezések! Itt van a nagy titok! Minden szakma minden nyelvben sajátos szakkifejezéseket rejt, a futballtól az elektronikán át a cipészetig, amiket sajnos anyanyelvünkön is alig ismerünk, hát még románul, azaz idegen nyelven. Ezekről zárnak el az egynyelvű feliratok, kiírások. Végül nem maradnak meg csak a kötőszavak, és esetleg a káromkodások. Így lopják el szép lassan, szisztematikusan identitásunk egyetlen biztos zálogát: anyanyelvünket.

A többség természetéről

Jó néhány éve számba vettem önmagam. Rá kellett jönnöm, hogy többszörösen kisebbségben élek. Elsősorban kettes számként (2), nő lévén; felekezetem történelmileg a legkisebb, azaz unitárius, végül, de nem utolsósorban a magyar nemzet részeként számon tartott romániai magyar kisebbség tagja vagyok. A többit már nem is sorolom. Abszolút kisebbségben élő, gondolkodó homo sapiensként volt alkalmam megtapasztalni a többség természetét.

Most csak a nemzeti többségről szólnék, akik a kisebbséget annyira ismerni vélik, miközben nem tudnak róla semmit. A románok a magyarokról biztosan nem, de más nemzeti többséggel sincs különkülön. Okait sorolni tanulmányokat igényelne. Senki ne higgye, hogy bármely más, akár a magyar, nemzeti többség magatartása más. Nem. Mindre jellemző, de különösen a románra: a gőg, a nyájszellem, az asszimilálás kényszere, félelem az ismeretlentől, a mástól ill. kisebbségtől (lásd a minapi felirat: „Moarte bozgorilor, aici e România!!!”), bizalmatlanság irányukban, a történelmi igazság el/fel nem ismerése, az intolerancia, a legelemibb jogok elutasítása, mint a kulturális autonómia bevezetése, hogy a területiről ne is szóljak!

Ezért bármikor, bárhol a többség politikusai, történészei, tehát a tájékozottabb értelmiségi réteg pontosan úgy manipulálja saját nemzetét, ahogy pillanatnyi politikai-gazdasági érdeke megkívánja, különösen választások idején; a kisebbség a legalkalmassabb téma a figyelem elterelésére az igazán nagy gondoktól. Ez nem nemzetfüggetlenség, ez tőkefüggetlenség!

Az asszimiláció legkézenfekvőbb módja a nemzeti többség számára az az álságos elmélet, miszerint a többség nyelvének elsajátítása alkalmas csak az érvényesülésre, a karrier-csinálásra. A kisebbséghez tartozó egyén sok esetben be is dől ennek a dumának, mert kényelmesebb, mint végiggondolni a következményeket, és vállalni az önazonosság megtartásával járó esetleges nehézségeket. Azaz lelkiismeretlenül cselekszik. Példát mindenki tud saját tágabb és szűkebb környezetéből, a szomszédtól a popsztárig.

Az EU-ban talán már a többség-kisebbség viszonya is új, pozitív perspektívákat jelez.

Államnyelv – anyanyelv

A román nyelv oktatása, utcanévtáblák, feliratok, reklámok nyelve stb. körül zajlik, hömpölyög a vita, szóbeszéd manapság kies városunkban. Jómagam is többször és újra kiállok/-tam az anyanyelv használata mellett minden területen.

Sajnos, azt tapasztalom néhány olvasó visszajelzéséből, hogy fogalmakkal nincsenek tisztában. Volt, aki azon csodálkozott, hogy a román nyelvet hogyan lehet idegen nyelvként kezelni.

Nos, tisztázzuk a fogalmakat, ahogy mondani szokás, a gyengébbek kedvéért. Mi az államnyelv, és mi az anyanyelv? Az Értelmező Szótár szerint: valamely állam hivatalos nyelve az államnyelv, az anyanyelv pedig: az a nyelv, amelyet az ember gyermekkorában elsőként tanult meg, s amelyen rendszerint legjobban és legszívesebben beszél. Az Értelmező Szótár eléggé szűkszavú, és a szocializmusban keletkezett félénk megfogalmazását kiegészíthetem: a nyelv, amely az egyén nemzeti önazonosságát (identitását) elsősorban meghatározza.

Az egyén számára az anyanyelvén kívül minden más nyelv idegen nyelv, még akkor is, ha az államnyelv vagy az állam hivatalos nyelve. Igaz, jobb vagy kevésbé jobb helyeken több hivatalos nyelv is létezik. Csak egyetlen példa: a szerbiai Vajdaságban, ahol a magyarok is őslakosok, pontosan hat hivatalos nyelv van, köztük a magyar és a román, a szerb és egyebek mellett. Pedig ugye Európának nem a legcsendesebb helye Szerbia! Finnországot vagy Katalóniát Spanyolhonból már kívülről tudjuk.

Tehát igenis számunkra, magyarok számára a román is idegen nyelv, ha tetszik, ha nem egyes politikus uraknak, és ahhoz,

hogy jól megtanulhassuk, és tanult nyelvünk legyen, az szükségeltetne, hogy ennek megfelelő módszerekkel tanítsák, nyelvet tanítsanak, és ne román irodalomtörténetet, azt, hogy hogyan boldoguljon az állam nyelvén a magyar anyanyelvű, vagy más nemzetiségű gyerek/ fiatal a közigazgatásban, a jövőendő munkahelyén, szóval a mindennapi életben, mert románul irodalmat olvasó egyént úgysem nevelnek belőle soha az életben (pl. én sem lettem az), legfeljebb megutáltatják vele a kényszer okán.

Hallgatólagosan – az óvodában is csak románul

Az utóbbi hetek nagy választási és politikai csinnadrattái közepe, amikor mindenki mással volt elfoglalva, szokás szerint, már megint a gyerekek isszák a levét a szülők, politikusok, tanárok nemtörődömségének, miközben mind azt szajkózzák, hogy mindent a jövő nemzedék érdekében tesznek.

A szülők egész nap dolgoznak, a tanárokat nem a nevelés, hanem a fizetésemelésért folytatandó sztrájkok érdeklik, a politikusokat pedig a saját karrierjük. És ott vannak a gyerekek, az iskolások, sőt, az óvodások is, akikért mindenki aggódik, de nem figyelnek szellemi igényeikre, képességeikre, nem kommunikálnak velük, hogy nagyon divatos legyenek, mert arra már nincs idejük. Évtizedek óta különböző tanügyi törvények áldozatai, kísérleti alanyai.

Érvényes ez országos szinten, de a diszkriminációig elmenően igaz a nemzetiségi, elsősorban a magyar nemzetiségű tanulóakra, különösen a román, azaz az államnyelv oktatására vonatkozóan. Eddig sem volt könnyű megtanulniuk Cantemir, Creangă és Sadoveanu szövegeiből a mai román nyelvet, amit a mindennapi életben használniuk kell, de az új tanügyi törvény még jobban megnehezíti az életüket, időt, energiát rabol el tőlük, és cserében még az az elégtételük sincs, hogy az iskola elvégzésekor tudnak beszélni románul a hivatalban, az üzletben, az orvosnál stb.

A tévék közölték a hírt: a parlament alsó háza *hallgatólagosan* elfogadta a törvényt, hogy ezentúl 1. Romániában a román

nyelvet minden iskolában egyforma követelmények alapján tanítják, 2. a nemzetiségi nyelveken tanuló gyermekek számára az iskola megkezdése előtt, a nulladik évben kötelező a román nyelven való oktatás, azaz az óvoda utolsó évében, és 3. a nemzetiségi nyelveken működő iskolákban, tanügyi egységekben a román nyelvet oktató tanárok az országos átlagbérnek megfelelő fizetéskiegészítést kapnak.

És akkor most megkérdem tisztelettel, ilyenkor miért nem lépnek fel erősebben, akár a sztrájkig elmenően pedagógus-szövetségek, polgári szövetségek és minden anyanyelven oktató tanár, tanító, óvónő?

Vagy hallgatólagosan nekik is mindegy?

A törvény most kerül a szenátus elé. Talán még nem késő!

Kérem az utcaneveinket!

Születésem helye ez a város. Közhely, hogy sokat változott az elmúlt évtizedekben, akár a világ, és ez rendjén is van. Csak az nincsen rendjén, ahogyan mindez történik a mai napig.

Az átkosban a hatalom kiadta a parancsot, s a párt és a szeku felügyelete alatt, a város, ahol a lakosság 85 százaléka, vagy több, az ötvenes években magyar nemzetiségű volt, a felére csökkent a sikeres betelepítési és románosítási politika révén. Nevezzük már egyszer a nevén a gyermeket, hiszen mindenki tudja, csak szemérmesen vagy szemérmetlenül hallgat és ferdít. Ennek lett áldozata a település. Szinte minden utcát átkereszteltek. Olyan neveket kaptak a város régi utcái, amelyeknek nem-hogy Vásárhelyhez, de még Erdélyhez sincs semmi közük. Mi, vásárhelyiek túrtük, és túrjuk.

Vásárhelyin értem mindazokat, akik ebben a városban vagy környékén születtek és nőttek fel, nemre, nemzetiségre és felekezetre való tekintet nélkül. Mindenkinek megvan a felelőssége, aki itt élt és dolgozott. Különösen az új demokrácia politikusainak és civil szervezeteinek. Manapság is paritásos alapon nevezik el az utcákat a városi tanácsban: egy román-egy magyar. Ha megfeszülnek, sem tudnak annyi jelentős román személyiséget felsorakoztatni, ahány magyar tevékenykedett és építette anyagiilag, szellemileg a várost. Ezek tények, elvtársaim és uraim! A tényekkel lehet harcolni, de előbb-utóbb, mivel makacsok, ők győznek, pártállásra való tekintet nélkül.

Például a kövesdombi unitárius templom postacíme a Dávid Ferenc tér kellene legyen, az egyház kérelmezte, lévén az épület-

egység fekvése különálló. A városi tanács egy éve képtelen dűlőre jutni, mert a javasolt román személyiség Serafim Duicu, a Ceaușescu rendszert kiszolgáló kommunista értelmiségi, a fiatalok semmit nem tudnak róla, a Școala Ardeleana képviselőivel foglalkoztatott. Iskolát, a város szegényére, már elneveztek róla, most utcát is akarnak, s a papír elpirul: a szász származású Dávid Ferencsel versenyeztetik (eredeti nevén David Hertel), aki vallást alapított, egyházat hozott létre. 1566-ban mondta el első unitárius prédikációját.

Nemrég volt a reformáció ünnepe. Mi is történik, ha a tanács, a történelmi ismeretek birtokában, megtiszteli az unitárius híveket és a város polgárait döntésével?

Karácsonyig még van idő, uraim!

Egy meg egy az egy?

Soha nem voltam nagy matematikus, sajnos, de azt hittem, összeadni tudok, legalábbis kettőig, ne adj Isten 10-ig. Nos, rosszul tudtam, belátom. Elmondom, hogyan kellett erre rájőnnöm.

Először a sajtóban olvastam arról, hogy anyaországunk ellenzéki pártvezére erdélyi kampánykörútján hangoztatta, hogy azért jó még egy párt az erdélyi magyarságnak, mert így biztosíthatja egységét. Még szerencse, hogy a regnáló párt nem törődik velünk, mert ki tudja, az is mit ki nem talál. Szóval a kettő az egység! Hát a helyhatósági választásokon mégis az egy meg egy az kettő elve érvényesült, s az egyik jóval testesebb, mint a másik.

Ennél sokkal cifrább az, ahogyan újraválasztott polgármestereink és hivatala, meg holdudvara érvényesíti ezt az elvet. Ebben a városban két nemzet tagjai élnek, szinte egyenlő arányban, s az alkotmány szerint mindenki egyenlő, használhatja az anyanyelvét, és mégis úgy néz ki a város, mintha egy meg egy az egy lenne. Az állami intézményeken, iskolákon, kórházakon stb. egynyelvű, román feliratok, a rendelőkben egynyelvű orvosi ismeretők, szabályzatok, a magyar orvosoknál is. Az iskolák állapota a legsiralmasabb, hiszen kétnyelvű osztályokat igazából egy nyelven oktatnak, mert a szemléltető anyagok az iskolák folyosóin román nyelvűek. Szóval diszkriminálnak bennünket, magyarokat, és mi nem követeljük jogainkat. Sőt a magyar szülők közül még mindig sokan járatják román osztályba gyermeküket, a magyar vállalkozó, utazási irodavezető sajnálja azt a pár száz

lejt, amit anyanyelvén sokszorosított szórólapra, reklámra kelle-
ne költenie (tisztelet a ritka kivételnek).

Nem másért, uraim és hölgyeim, de ha így teszünk továbbra
is, 20 év múlva írmagja sem marad a magyar nyelvnek város-
unkban, s unokáink meg azok unokái bennünket átkoznak
majd, mert képtelenek voltunk megőrizni identitásunkat.

Bezzeg New York már hét nyelven beszél! Az angol mellett
kötelező spanyolul, kínaiul, oroszul, koreaiul, olaszul és kreolul
is kiszolgálni a város polgárait a hivatalokban, iskolákban, de ne
adj Isten, ha magyar vagy román téved oda, akkor egyéni bá-
nászmódban részesül – anyanyelvén.

Polgármester uram és politikus társai már nem hivatkozhat-
nak nyelv-ügyben sem Amerikára.

Már Aranka György megmondta

A felvilágosodás jeles alakját, a magyar nyelv első őrét és ápolóját ébresztgetjük. Immár szobra áll Marosvásárhelyen, s ha anyanyelvünket szeretjük, s magunkat is eléggé, gyakran idézzük emlékét, munkáját, de leginkább gondolatait.

Mi is munkált az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság kitálójának és létrehozóinak fejében? Drága professzorom, Jancsó Elemér már 1955-ben közzétette a Társaság iratait. Természetesen a kommunista ideológusok szempontjainak közhelyei mögé bújva feltárta a lényegét, hiszen a magyarázat bármi (mert magyarázkodni manapság is mindenki tud), a dokumentumok olvashatók változtatás nélkül, és aki olvasni tud, az olvashat belőlük. (Különösen javasolom magyarkodó, de magyarul alig tudó pártaktivistáknak!)

Itt és most az első ülést szeretném megidézni a magyarul beszélők számára.

Kik is ültek ott, azon a bizonyos első, 1793. október 3. napján tartott ülésen? A *Jegyzőkönyv* szerint: római szent birodalom-béli gróf Teleki Sámuel (sic!), gróf Teleki Mihály, a királyi tábla rendes bírása, Cserei Mihály és Túri László ország ítélmesterei, Borosnyai L. Siméon református pap, valamint Aranka György k. tábla szám felett való bírása.

Arról beszéltek *A nyelv rendbeszedése* tárgyában, hogy „más nyelvek az anyai nyelv útján és eszközlése által tanultassanak és taníttassanak” (sic!). *A magyar nyelvnek bővítése* tárgyában megállapították, hogy „a nemzeti nyelvnek közönségesen minden műhelybéli (értsd: szakmai szókincs) szókban fogyatkozása va-

gyon”. Az első 12 pontot *A magyar nyelvnek tisztítása* tárgyában ők fogalmazták meg. A legnagyobb baj a könyvekkel van, s azt kérdik, hogy: „a szép, jó, tiszta nyelvet, mi módon lehetett némelyeknek úgy megzavarni, hogy kivéven egynéhány örökké valóságot érdemlő szép munkákat, a többi nemcsak a dicséret halmát nem érdemlő, hanem ki a kellős tetejére, ki az aljára, a gyalázatnak szemétdombjára valók”. *A nyelvnek gyakorlása* tárgyában javasolják, hogy „a haza történetei magyar nyelven jól kidolgoztassanak”, másrészt segítsenek a legfontosabb kézikönyvek megszerzésében az ifjúság, az iskolák számára.

Akkor a német és a latin volt a hivatalos nyelv.

215 év után miért olyan aktuális?

Nyelvi komfortunk

Ügyintézéseim hónapról hónapra gyarapodnak. Ilyen a demokrácia bürokráciája. Közjegyzőnél jártam, s mit ad Isten, azt kérdi tőlem anyanyelvemen, azaz magyarul, mi a gondom, és én mondom, ő meg szintén anyanyelvemen, mert ezt értem jól, és itt élek őseimet számítva ezer éve, felvilágosít. Köszönettel távozom. Aznap még a házi orvos meg a poliklinika is sorra kerül, ha már ilyen könnyen ment minden. Be sem kell mennem a rendelőbe, a folyosón a román nyelvű rendelkezések mellett olvasom magyarul is, hogyan szabályozzák az orvos és beteg viszonyát. A fogorvosnál a jegyzék magyarul is tájékoztat, miért mennyit kell fizetnem, megnyugodva távozom, és számolok, hogyan osszam be időmet, pénzemet, hogy mindenre jusson. A törvényszék marad máskorra. Majdnem a végére érek, amikor felébredek.

Hát csak álmodtam az egészet! Beleéltem magam a nyelvi komfortba.

A napokban hallottam-tanultam ezt a szókapcsolatot. Két-nyelvűségről, többnyelvűségről beszélgettünk a dr. Bernády György Alapítvány jóvoltából két napon keresztül, ahol ez volt a legfontosabb következtetés, anélkül, hogy kőbe vésünk volna. Nyelvi komfortról azonban csak ott és akkor beszélhetünk, ha az állampolgár nemzetiségétől függetlenül kényelmesen hozzájuthat minden számára szükséges információhoz olyan nyelven, amelyet a legjobban megért. Ez leginkább édes anyanyelve, de lehet más is, az unió bármely hivatalos nyelve, amit beszélnek a környezetében. Az állam dolga biztosítani a feltételeket haszná-

latához, ha a demokráciát és az uniós ajánlásokat komolyan veszi.

Franyó Zoltán jut eszembe, aki Ady barátjának vallotta magát, és a Monarchiában szocializálódott. A 70-es években egy irodalmi megbeszélésen az Igaz Szónál szemrehányást tett nemzedékünknek, mert nem ismertünk idegen nyelveket. Számára, aki sok európai, de ázsiai nyelvből is fordított, a többnyelvűség volt a világ legtermészetesebb dolga, úgy, hogy közben megőrizte nyelvi és nemzeti identitását.

Az Európai Nyelvek Napja szeptember végén volt. A hivatalos 23-ban benne van a magyar is, a román is. Ma már az övök is, a mienk is egy a sok között. Használatuk természetes és hivatalos kellene legyen, ahol együtt élünk.

Magyarosítunk

Mármint ez a megmaradt másfél millió magyar, akik itt élünk – nem a saját, hanem a történelem szeszélyes istennőjének akaratából –, román fennhatóság alatt, főleg Erdélyben – ezer éve becsülettel megszerzett szülőföldünkön. Ha tennénk is, jogunk lenne hozzá, mert a mi őseink építették fel Erdélyt. Igaz, laktak itt más népek is, meg be is szivárogtak az évszázadok során, elsősorban a magyar királyok hívására, köztük a szászok is, meg az akkor még oláhoknak nevezett románok. Ideje lenne elővenni a történelmi dokumentumokat, és belenézni páváskodó szénatoroktól nagyromániásokon át az államfőig vagy polgármesterekig mindnek, akik vezetnek kisebb-nagyobb közösséget ebben az országrészben, és tudomásul venni a történelmi tényeket, mert honnan ismernék népük-nemzetük igazi történelmét, amikor annak idején Constantin Daicoviciutól (magyar időkben Dajkovits Szilárdtól) és társaitól tanulták meg, akik hű kiszolgálói voltak mindenféle kommunista-sovinisza diktatúrának. A hadjáratot még a múlt rendszerben kezdték a nemzeti kisebbségek s elsősorban a magyarság ellen, mert lélekszámban, kultúrában mi nyomtunk a latba. A németeket és zsidókat eladták, mi magyarok maradtunk, és nem akarunk sehová menni. Ahogy a nóta mondja: „Ha nem tetszik a gazdának, hogy mi itten mulatunk, vigye el a házát innen, de mi itten maradunk.”

A minap – jönnek a választások – Păunescu azt kérdezte Takács Csabától egy tévéműsorban, hogy az RMDSZ miért akarja magyarosítani Romániát? Provokációnak vagy ostobaságnak minősíthető a kérdés, válaszolni rá nem érdemes, és nem kell. Mindez azért, mert Markó Béla szavá tette, hogy a románoknak

is meg kellene tanulniuk magyarul, ahol együtt él a két népcsoport. A nacionalista román szenátor nem buta ember, járt a világban, tudhatja, hogy ez csak hasznos lehet a saját népének, mert még egy kultúrát megismer. De akkor miből fog ő megélni, ha művelt agyakat nem lehet hergelni? Na, itt van az eb elhantolva! Úgyhogy magyarosítsunk, magyarosodjatok, azaz gazdagodjatok, román polgártársaink! Rátok fér. Mi már ismerünk benneteket, most rajtatok a sor, hogy megismerjete bennünket!

A kakukkról

Ez a madár, ki ne hallott volna róla, áprilisban érkezik tájainkra, és erdőközelben hallani aztán minden más madár hangját túlszárnyaló kakkukolását. Innen a neve is: kakukk. Nos, ennek a madárnak igen sajátos a természete, különösen a szaporodása. Költeni jön ide Afrikából, fészket rakni meg sem próbál, minek fáradozni, amikor más madár, különösen az olyan csodálatos énekes madár mint a réti pityer, nádirigó, erdei szürkebegy, vörösbegy s még vagy 30 féle földön-fán ügyes kis fészket rak, és abba tojik néhány tojást utódlás végett. A nagytestű kakukknak a ragadozó karvalyhoz hasonulva sikerül elijesztenie a kisebb madarakat a fészkükről. Alapos terepszemle után egyszer csak megérkezik a gazdaállat fészkére, amikor a gazda éppen kirepült, ügyesen kilökdösi vagy bekapja az ott fellelhető tojások egy részét, ha ne adj'isten már fióka is van, azt is, beletojik, mindig csak egy tojást, aztán a továbbiakban tojik rá, hagyja, hogy a gazdamadár kiköltse azt a maradék tojásaival együtt. Az ivadék rövid idő után kikel, felnő, közben kikelt mostohatestvéreitől is megszabadul, ha egy mód van rá, és boldogan éli világát. Száll ide, oda, kakkukkol, s mint aki jól végezte dolgát, ősszel elrepül Afrikába. A következő évben kezdődik minden előlről.

Jutott eszembe mindez, amikor választott főkakukkunk Székelyföldön etnikai tisztogatás ürügyén verte az asztalt. Nagyon kakukk, mert biztosan nem ismeri fajtája fészekrakási szokásait, s természetesnek véli beleülni a készbe, a fészekbe, amit más ezer év alatt épített gondos munkával. A hatvanas

évek végén például, Csíkszeredában, amikor én is ott írtam az újságot, csak a rendőrök és a szekusok kakkukoltak, ma már igen csak elszaporodtak, többnyire vándormadarakként, aztán megszerették, mert csak kellemes társaság az énekes madaraké, és ott ragadtak. Meg itt ragadtak a mi városunkban is, az akkori főkakukk, Ceaușescu utasítására.

Télen a madarakat etetni kell, mert nem mind vándorolnak, például a csodálatos vörösbegyek egy része is áttelelő. Ha érkezik a kakukk, akkor ő is kap egy falat kenyeret, bár azt érdemelné, hogy cipővel dobáljuk meg. Ám mi keresztények, európaiak és állatvédők vagyunk.

A kétnyelvűségről

Szová tettem már, hogy a kétnyelvűségi törvény betartása nemcsak a polgármesterekre, de a cégekre, azaz a magánszférára is érvényes. Becsület dolga, különösen, ha az illető tulaj magyar nemzetiségű. Tudom, nem kötelező, s ahogy a Petőfi téri hús- és hentesüzlet egyik fiatal magyar elárusítónője a tavasszal kioktatott: Romániában élünk (és különben is ő nem szereti az ilyen sovíniszta szöveget). Ugyanis megkérdeztem, miért nem írják ki magyarul is a termékek nevét, ahogy azt néhányan teszik. A Bolyai utcai utazási iroda magyar érdekltségű, ha jól tudom, kirakatában magyarul mégsem szólítja meg ügyfeleit, pedig jól esne nekik. Természetesen az üzleti életben minden garas számít, minden fordítás pénzbe kerül, de csak a rövidlátó, garasoskodó vállalkozó nem látja a figyelmességben az üzletet. Mint ahogy az sem jó üzlet, ha magyar nyelvű adás közben román nyelvű reklámot sugároz a rádió.

A reklámnak is van etikája.

Akadnak ám jó példáim is, bizonyítékaim a szemernyi odafigyelésre. Név szerint említtem őket. Igenis, reklámozni szeretném azt, ahogyan az empátia, a mások és nem utolsósorban önmagunk és anyanyelvünk megbecsülése szívügyünk, fontosabb adott esetben a bankszámlánknál.

Íme, Marosszentgyörgy község polgármestere és tanácsa példaértékűen érvényesítette a kétnyelvűsége vonatkozó szabályokat a kétnyelvű utcatáblák kihelyezésével, pl. str. Transilvania – Erdély út stb. Dorin Florea órákat vehet tőlük nagy elbizakodottságában. A minap az Energomur cég kétnyelvű értesítést

tűzött tömbházunk kapujára, és amikor a megérkező alkalmazottnak ezt megköszöntem, felvilágosított, hogy ez a cégnél már csak így szokás. Örömmel megyek be a Tímko pékség üzleteibe is, mert anyanyelvemen olvashatom és sóvárogatok a különböző házi sütikért, ilyenkor nyáron a fagyikért, a Petry vagy a Tordai húsüzleteiben állandóan tanulom a termékek és sertés-tesztreszek magyar megnevezését. A Vodafone igyekszik magyarul is szolgáltatni, és megoldódni látszik a kolozsvári műemlék-tábla ügy.

Több jó példám most nincs, de kezdetnek ez sem kevés. Ott a helyük a nyelvijogok.ro Dicsőségtábláján.

Anyanyelvünk mindennapjai

ANYANYELV ÉS SAJTÓNYELV

Gazdag a magyar nyelv. Különösen a Kazinczy-féle nyelvújítással gyarapodott sokat, hiszen több mint tízezer új magyar szót teremtettek vagy újítottak fel a 19. század első felében. Valóban nagy szám ez, ha tekintetbe vesszük, hogy az átlagember alig néhány száz szót használ aktív szókincsében, a műveltebbek is – gondolok itt az írókra elsősorban – csak néhány ezret jó esetben. Szokás Arany Jánosra hivatkozni, aki a legtöbb magyar szót alkalmazta, s ellenpéldaként említhetném Adyt, akinek Kosztolányi azt vetette a szemére többek közt, hogy szegényes a szókincse. *Írástudatlanok árulása – különvélemény* című írásában azt állítja Ady ún. nyelvteremtő zsenijéről, hogy egyszerűen a magyar nyelv ismeretének hiányából fakad.

Nos, manapság lenne csak igazán szomorú Kosztolányi, ha a médiát nézné-hallgatná. Elsősorban az anyaországbeli s különösen a kereskedelmi szánalmas, de követi a példát az erdélyi is. Szegényes szókincs, magyartalan mondatok, fogalomzavarok, idegen szavak áradata indokolatlanul, és sorolhatnám, hogy riporter és riportalan, hírszerkesztő és sztár hogyan silányítja anyanyelvét műveletlensége vagy felületessége okán.

Van két szó, amit naponta többször hallok szájukból, s aki kiejti, arról már tudom, hányadán áll édes anyanyelvével. Egyik melléknév, illetve jelző, a másik ige.

Elképesztő hallom naponta többször ezt a jelzőt, holott lehet az a jelenség *fantasztikus*, – túlzó, ha *szerűletes*, – elismerésre vagy

csodálatra méltóan *képrázatos*, – ha valószerűtlen is, akkor *hibetetlen*, – s ha riadtsággal vegyes meglepetést kelt *megdöbbenető*, *megáll az ész* vagy *az ember esze* illetve *óriási* pusztán a nagysága miatt a Szinonima szótár szerint. De ide sorolnám a *riasztó*, *szuper*, *félelmetes*, *megindító*, *megható*, *elkeserítő*, *érdekes*, *érdekesztítő*, *lehangoló* stb. jelzőket csak úgy kapásból. Ilyen bőség mellett mi, hallgatók, nézők a nyelvi étlapunkról mindig ugyanazt kapjuk, mert ezek az urak és hölgyek vagy nem ismerik a nyelvet vagy csak lusták.

Működik (vagy nem) manapság minden. Nincs még egy ennyire lekoptatott, semmitmondó igéje a magyar nyelvnek, mint ez. Már a szívem is működik, és nem *dobog*, az agyam is működik, és nem *jár*, hogy *gondolkodásról* ne is beszéljek, a gyomrom sem *emészt*, csak működik jól-rosszul. A gondolat sem *hat* vagy *érvényesül*, hanem működik. Az ember sem *dolgozik*, *cselekszik* vagy *tevékenykedik*, csak működik, az orvos vagy ügyvéd valamikor *praktizált*, ma működik. Pedig sok dolog csak *funkcionál*, ritkábban *fungál*, és milyen jó hangulata van a megfelelő helyen e szónak. Ha gép, akkor *szuperál*, *jár*, *megy*, az üzem *termel*, s a gyógyszer vagy a kezelés *hat*.

Sok minden nem működik, például a gazdaság *stagnál* vagy *visszaesik*, a kormány impotens, és *nem tud kormányozni*, az államelnöki hivatal a főnökkel együtt *hiperaktív*, és a nagy aktivitása a diktatúra felé *vezet*. Közben mindenki akcióba *lép*, azaz működni kezd, és *tiltakoznak* a bírák, a vasutasok, a postások, a tanárok. Sztrájkhullám közeleg. *Ébredszik* a civil társadalom, de még nem működik.

E szavakhoz illő közhely: *elképesztő*, hogy igazándiból milyen nehezen *működik* minden manapság.

A MINDENNAPOK ÉS A KÉTNYELVŰSÉG
(Marosvásárhelyi tapasztalatok)

A minap egy kisfiúval szálltam be a liftbe, aki románul megkérdezte, hányadikra megyek. Mondtam neki, s azt is, hogy ő olyan kicsike, a felvonó fel sem viszi a 10-re, majd segíték, felmegyek vele. Közben rátértünk a magyar szóra, mert valamit magyarul dünnyögtem, s a gyerek is átváltott. Kiderült 5. osztályos kis termete ellenére és magyar.

– Akkor miért szóltál hozzám románul?

– Hát hogy megértse.

– Máskor kezd magyarul, ha magyar vagy, s akkor válts románra, ha látod, hogy végképp nem értik, amit mondasz. Egyébként gratulálok a kiváló román nyelvtudásodhoz.

Már a 10-12 éves magyar gyereket is beidomították, hogy először románul szólaljon meg, az ő anyanyelve nem fontos, hisz 2-es, mint a nők a személyiben. Miért használja hát?

A jelenség diagnózis értékű. Magamon tapasztaltam legelőször. Azon vettem észre, hogy bevásárláskor, ha románul szólnak hozzám, úgy is válaszolok, s ha hosszabbra sikeredik a tárgyalás két szónál, azonnal kiderül az esetek 50-60 százalékában, hogy két magyar beszélget, és töri az államnyelvet.

A hivatalokban sincs ez másként, aki elfogadható szinten beszél románul, meg sem szólal anyanyelvén, pedig a hivatalnok tud vagy tudnia kellene magyarul. Így van ez mindenütt, ahol 20 százaléknál több a magyar, de különösen Marosvásárhelyen, ahol késélen táncolunk. Vagy már nem is. A magyarság feladta. Gyermekeit román osztályokba íratta, hiszen nem teltek be a középiskolai helyek, a mindennapi és közéletben csak az állam nyelvén beszélnek a magyar politikusok is, miközben autonómiát kiáltanak, hogy a következő mandátumuk is meglegyen. De tenni nem tesznek semmit a kétnyelvűségért, a magyar nyelv hivatalossá tételéért. Túlzok? Volt-e olyan politikus–magyar

vállalkozó találkozó, ahol az volt a téma, hogy reklámjaikon, transzparenszeiken, egész egyszerűen az áruk megnevezését magyarul is függesszék ki, reklámozzák legalább a többségi városokban, községekben. Hadd tanulja meg az a magyar gyerek meg felnőtt mi a kámcsont, bélszín, hátszín, vagy libamáj, zúza avagy almástészta, krémes, rigójancsi meg bérlet, helyi járat, csomagolás, tanács, polgármester, ellenőr stb. hogy a legkülönbözőbb szeleteket vágjam össze a nyelvi salátástálba. A Félsziget fesztivált magyarok rendezték, de magyar plakátot az idén már nem láttam, a Kutyakiállítás szervezője is magyar ember, de csak román nyelvű plakátot láttam a városban. (Egyszer első kutyám sétáltatásakor megesett, hogy egy mellém szegődő kisfiú megkérdezte: – Néni, ez magyar kutya, vagy román kutya? – Akkor értettem meg, hogy az állatnak is van anyanyelve.) És sorolhatnám. Egy kis Júdás-pénzért a Gaga Rádió magyar adás idején is román nyelvű reklámokat sugároz. Azóta kiiktattam, bojkoltálom, nem hallgatom, és most felkérem erre azt is, aki hasonlóan gondolkodik.

A román állam nyelvtörvény nélkül is elérte célját. Ahonnan csak lehet, kiszorította a magyar nyelvet és a magyarokat.

A KÉTNYELVŰSÉG ÉS A SAJTÓ

Hosszan értekezhetnék itt különböző jelenségeket sorolván, ami néhányunk szemét szúrja, aki lát, de most a kétnyelvűségről meg a sajtónkról szólnék. Törvény adta jogunk, nekünk és minden kisebbségnek, hogy ahol 20 százalék felett elő merünk fordulni, ott a hivatal köteles két nyelven szolgáltatni, a magán-szektort erre csak a jóérzés vagy az üzleti szellem kötelezheti. „Ha a vevőnek jó, nekem még jobb lehet” szelleme azonban csak akkor érvényesül, ha a vevő nem fogad el minden szart, amit a rátukmálnak. Bocsánat, de nálunk ez történik. Ezt a törvényt sem használjuk ki, és ezért elsősorban a média, a sajtó a

felelős. Kedves kollégák, meg se haragudjatok, de úgy el vagytok foglalva a nagypolitikával és a sajtótájékoztatókkal, hogy a fától nem látjátok az erdőt, és lassan elsorvad körülöttetek a magyar nyelv, s akkor kinek írtok s miért? Mint pl. az Erdélyi Riport! Egész Vásárhelyen nem találni. Minek-kinek az ilyen sajtó? A nyelvhasználat csak akkor kerül napirendre a médiában, ha politikai színezetet kapott. Lásd Bolyai Egyetem, kolozsvári műemlékfeliratok stb.

Mit vállalt az anyanyelv mindennapjaiból a hazai magyar sajtó, de akár a tévé vagy rádió? Semmit. Néha nyelvművelő cikkekben meg -társaságokban letudjuk a témát, de nem tartjuk napirenden. Miért kérdi meg tőlem a kenyérüzlet elárúsítója, hogy vajon használ, ha én szóvá tettem és megdicsértem őket egy cikkben, mert magyarul is kiírják a termék nevét, mert a románok annyit cikizik őket?

A civilek mozgolódnak szerencsére. A CEMO (Civil Elkötelezettség Mozgalom) a neten a Lármafával felvállalta a kétnyelvűség ügyét, és tett is érte, de a Lármafások között egyetlen újságíró nevét sem láttam. A magyar nyelvű sajtónak és újságírásnak csak annyi lenne a dolga, hogy odafigyeljen, offenzívát indítson, és ébren tartsa naponta-hetente az ügyet, hogy az olvasó valahol támaszt leljen, erőt és bátorságot merítsen anyanyelve használatához és megőrzéséhez. Nem lehet elégszer elmondani neki, hogy ezt tegye. Mondom ezt a magyar nyelv évében.

S egy utolsó megjegyzés, ami a bögyömben van. A rovásírás. Tudjátok, mulatságosnak tartom, hogy akkor, amikor anyanyelvünk kiveszőfélben van, a gyermekek fél analfabétaként kerülnek ki az iskolákból, magyarul nem tudnak helyesen írni, akkor a rovásírás oktatása fontos különösen Háromszéken és Csíkban, de Kolozsváron is, hisz a keddi rádióadásban szóltak róla utoljára, és ez a sajtóban is gyakori téma. Nem volna hasznosabb azt az időt, energiát, de főleg a gyerekeket a mai írott és beszélt magyar nyelvre összpontosítani, és azt erősíteni?

A múltat, a történelmünket valóban ismerni kell, foglalkozni vele és példát meríteni, de nem kell életformává tenni. Ilyen alapon költözhetünk vissza a jurtákba. Már a holnap is a jövő.

(S ha már a múltról esett szó, minden vasárnap du. fél hétkor nézhetitek a magyarság történetét 46 részben Magyarország története címen az m1-en. Az elsőt láttam, nagyon jó.)

FÜGGELÉK

A tipográfia ábécéje

SZÓTÁR KEZDŐKNEK ÉS HALADÓKNAK

„Az esztétikai törvényeket és a tipográfiai szabályokat teljeségükben érvényesíteni lehet, ha az azonnali tördelést megfelelő előkészítés alapján vezetjük be.” SZÁNTÓ TIBOR

A személyi számítógép elterjedésével sutba dobtuk mechanikus írógépeinket, múzeumi tárgy lett belőlük. Egy mai tizenéves épp oly csodálkozva bámul rá, mint a városi gyerek az élő csirkére, amit addig csak fagyasztott állapotban látott. De aki egyszer megtanult írógéppel dolgozni, nehezen tudja megszokni azt, hogy bár a számítógép billentyűzete nagyjából megegyezik az írógépével, mégis sok mindenben eltér attól, mert olyan dolgokat is elvégezhetünk vele, amiről eddig csak a nyomdászok tudtak. Ugyanis a számítógép nemcsak billentyűből és a papírt helyettesítő képernyőből áll, meg abból a nagy szürke dobozból, de van neki memóriája, és ha szépen megkérjük, elraktározza, amit beírtunk-pötyögtettünk. Sőt, ha elkezdünk kutakodni, szép lassan rájövünk, hogy formát is adhatunk idéetlen szövegünknek, és elfogadható nyomtatvány lesz belőle, szemnek tetszetős és jól olvasható. Csak a hogyanat kell tudnunk, megtanulnunk. Ez a hogyan az, amitől amorf szövegünk – a hivatalba beadandó kérvénytől a regényig – kiadvánnyá lesz, s amit úgy hívunk, hogy tipográfia.

A tipográfia mesterség. Hiába a számítógép, akár a legutolsó márka és a legnagyobb kapacitású is, mindenféle szoftverrel ellátva, ha nem tudjuk, hogy mit keressünk benne, ha nem tudjuk, hogyan és mit mire használjunk. Manapság mindenki, aki számítógép-közelbe kerül, és el tudja indítani, rábizza magát, keres, kutat, s mindent fel akar használni, amit ott talál, mert azt hiszi, hogy attól szebb lesz a szövege, mert a szoftvergyártók esetleg okosabbak, mint a felhasználó, és jobban tudják. Holott szó sincs erről, csak lehetőségeket kínálnak, és nekünk választanunk kell, természetesen az odailleszt, a legmegfelelőbbet. A könyvet szeretjük és olvassuk, ha szép, babusgatjuk, és küllemében gyönyörködünk, sokszor még akkor is, ha nem igazán szakszerű vagy esztétikus a kivitelezése. Amióta tömegtermék lett, vagyis a nyomdatechnika egyre modernebbé válásával, s különösen a számítógépes szerkesztés és tervezés elterjedésével igencsak devalválódott a könyv minősége. Ennek egyetlen oka van: a szöveg- illetve kiadványszerkesztők tömeges hozzáférhetősége. Sajnos ma, ebben a számítógép-mámorban, mindenki könyvet akar előállítani, minden előzetes szakmai ismeret nélkül. Könyvkiadók tucatjai jelentek meg határon innen és túl, de a képzett szakemberek száma nem követte, mert ilyen rövid idő alatt nem is követhette a szakmai elvárásokat. Sajnos kiadóknál is gyakran megesik, hogy a hozzá nem értés, a szakmai ismeretek hiánya okán vízfejű könyveket adnak ki. Pedig csak a könyvgrafika és tipográfia évszázadok alatt kialakult hagyományait kellene tiszteletben tartani, hiszen a számítógéppel semmi újat nem találtak ki a 20. században, csak egy olyan munkaeszközt adtak a kezünkbe, amivel időt, energiát takaríthatunk meg, ha okosan használjuk. Tehát a számítógép munkaeszköz, s csak azt tudja, amit mi is tudunk.

Sok mindent tudunk, de talán nem eleget ahhoz, hogy tetszetős kiadványt szerkesszünk. Legyen az könyv, újság vagy csak egyszerű kérvény.

Nézzük betűrendben, a legismertebb szakértők segítségével. Ugyanis néhány jeles szakember szakmai tapasztalatait próbáltam szótárrá szervezve, a felhasználó számára elérhetővé tenni, a magam tapasztalataival is kiegészítve itt-ott.

Jó munkát és hasznos időtöltést profiknak és amatőröknek egyaránt.

SZÓTÁR

BALRA ZÁRÁS: A bal oldalon kezdődő sor szabadon fut. Szabadsoros szedésnél alkalmazzuk. (K. M.)

BEHÚZÁS: Minden bekezdés behúzással kezdődik, amelynek mérete többnyire egy négyzet. (Kb. két karakter, azaz 0,4 mm 10/11-12 pontos szövegben. K.M.) Ha valamelyik bekezdés utolsó sora a tükör jobb széléig ér, a behúzás az új bekezdés egyetlen jelölése. A könyv első sorában vagy egy új fejezet, ill. üres sor utáni első sorban nincs szükség behúzásra. (A. K.)

BEKEZDÉS: A szöveg tagolását, értelemszerű részekre bontását bekezdésekkel jelezzük. ... A tompán (behúzás nélküli) bekezdést lehetőleg kerüljük el. (Sz. T.)

BETŰ: A könyvtervezés legfontosabb eleme a betű. Feladata, hogy olvashatóvá tegye a szöveget. Úgy olvasunk, hogy a betűk és szavak képe útján felismerjük hangértéküket és jelentésüket. Olvasáskor többnyire nem érzékeljük a betű képiességét, a szem előrehaladása a sorban közvetlen szellemi reakciót vált ki. A betű esztétikai benyomása azonban az olvasás szüneteiben és a lapozgatáskor érvényesül; segítheti vagy akadályozhatja az olvasást. (...)

A betű típusa és jellege a szöveg tartalmának és követelményeinek feleljen meg. Minden betű bizonyos asszo-

ciációkat ébreszt: lágy vagy szigorú, érzelmes vagy racionálisan hangsúlyos lehet. A reneszánsz antikva inkább rege nyhez, a klasszicista antikva viszont tudományos, míg a groteszk a műszaki könyvhöz alkalmas. A tervező a nyelv, a történelmi vagy földrajzi vonatkozás és az olvasók valószínű köre szerint differenciálhat. A betű helyes megválasztása jelentős a könyv szépsége szempontjából. (A. K.)

A könyvek és az újságok betűit alapvetően a jó olvashatóság és a nemzeti nyelvek ortográfiája nyomán kellett a múltban és kell ma is létrehozni. (Sz. T.)

BETŰFOKOZAT:... megválasztása nagymértékben függ attól, hogy kisiskolások, falusi emberek vagy értelmiségiek részére készül-e a könyv. Kisdiákok tankönyveihez, avagy a mesekönyvekhez nagyobb, 12, 14, esetleg 16 pontos betűfokozatot választhatunk. Egy technikai kézikönyvhöz, egyetemi tankönyvhöz, amely műszaki értelmiségiek részére készül, 9 pontos fokozatot alkalmazhatunk, ha annak jól olvashatóságát próbaszedéssel ellenőriztük. Szépirodalmi alkotásokhoz a 10/11 vagy 11/12 pontos fokozatokat és sorközöket alkalmazzunk. (Sz. T.)

A nyomdai területeken a betű méretezésének alapja a Didot-féle mértékrendszer legkisebb egysége a tipográfiai pont (1 pont = 0,376 mm). A betűk méretét ezért pontban adják meg. A méretezésnél az alapvonal alá lógó betű legalsó pontjától a legmagasabb betű legfelső pontjáig terjedő távolságot kell megadni, amelybe az ékezetek nem számítanak bele. (B. B.)

BETŰKÖZ: A betűközök egyenletessége alapvető esztétikai és olvashatósági követelmény. Nehéz elérni, mivel a betűk alakja nagyon különböző... (V. P.)

BETŰMÉRETEK és megnevezésük:

4 pt.	1,504 mm	gyémánt
5 pt.	1,880 mm	gyöngy

6 pt. 2,256 mm	nonpareille
7 pt. 2,653 mm	kolonel
8 pt. 3,008 mm	petit
9 pt. 3,385 mm	borgisz
10 pt. 3,761 mm	garamond
11 pt. 4,136 mm	
12 pt. 4,513 mm	ciceró
14 pt. 5,265 mm	mittel
16 pt. 6,017 mm	tercia
18 pt. 6,770 mm	
20 pt. 7,521 mm	
24 pt. 9,025 mm	
32 pt. 12,034 mm	
36 pt. 13,558 mm	
48 pt. 18,051 mm	
54 pt. 20,308 mm	
60 pt. 22,564 mm	
72 pt. 31,589 mm	

BETŰTÍPUSOK: A megfelelő betűtípust, -fokozatot és a sorközöket csak a mű tartalmának, alakjának – kísérletek során meghatározott –, a szedéstükörnek, a papírminőségnek és a sokszorosítási technikának ismeretében lehet meghatározni. (Sz. T.)

...ha manapság jól olvasható könyvet akarunk tipografálni, azt vagy a velencei, vagy a francia, esetleg a holland eredetű reneszánsz és barokk (átmeneti) típusokból szedjük. (Sz. T.)

A könyvek tervezése során a betűtípust illetően egységre kell törekednünk. (Sz. T.)

A könyvtipográfiában többféle betűváltozat alkalmazásával tagolhatjuk fontosságuk szerint a szöveget. Ezek a variációk:

a) antikva (szövegbetű)

b) kurzív (dőlt betű), címekhez és szövegközi kiemeléshez

c) verzális (nagy verzális betűk) címekhez,

d) kapitálchen (kis verzálok) címekhez és kiemelésekhez

e) a szövegbetűtől eltérő kisebb vagy nagyobb fokozatú betűk. (Sz. T.)

CICERÓ: Tipográfiai mértékegység. 1 ciceró= 12 pont. (K. M.)

CÍMEK: A könyv szövegét iskolai, tudományos, de sokszor irodalmi művekben is, fejezetekre és alfejezetekre bontják. Ezeket címekkel látják el. ... A címek közötti alá- és fölérendeltséget világosan tükrözzék az egymástól eltérő fokozatok. ... A címsorokat soha ne helyezzük el a jobb oldalon, a sorok végéhez állítva. Ez ellenkezik az írásformák, az olvasási mód és a tipográfia értelmes hagyományaival. ... Kerüljük a címsorok elválasztását. Névelőket ne hagyjunk a sor végén. (Sz. T.)

CÍMÍV: A címív részei: a szennycím az 1. oldalon, a főcím a 3. oldalon, a tartalomjegyzék az 5. oldalon és az előszó a 7. oldalon. A sorrend eltolódhat, ha az 5. oldalra ajánlás kerül, vagy ha a tartalomjegyzék kettőnél több oldalból áll. (A. K.) (Szépirodalmi műveknél általában a mű végére tesszük a tartalomjegyzéket. (K. M.)

Összegyűjtött művek több kötetes kiadása esetében helyénvaló lehet a kettős címoldal. Ilyenkor a 2. oldalon többnyire valamennyi kötetben azonos adatok állnak, a 3. oldalra pedig az egyes kötetek címe kerül. Néha a mű címe is az 1. vagy a 3. oldalra kerül, a kötet cím pedig a 3.-ra vagy az 5.-re. (A. K.)

CÍMKÉP: Régebbi művekben a 2. oldalon gyakran egy címképet (frontispiece) találunk, a kötet elé helyezett grafikus ábrázolást, rézmetszetet, képtáblát vagy egész oldalas illusztrációt. Ezt a szép hagyományt napjainkban a szerző portré-

jának vagy valami más illusztrációnak közzétételével követik. A könyv egészének egységét akkor biztosítjuk a legjobban, ha a 2. oldal képtábláját a szedéstükör nagyságára méretezzük. (A. K.)

CÍMLAP: Minden címlap újszerű, formai tipográfiai kísérlet. Megoldásának feltétele, hogy a könyvtervezőnek figyelembe kell vennie a könyv formai egészének megbonthatatlan egységét.

A címlap szerves része a könyvnek, a védőborító viszont csak külső köntöse. ... A könyv címlapját (előcímlapját) mindenkor a könyv szövegbetűjeként alkalmazott betűtípusból kell szedetni. (Sz. T.)

CÍMNEGYED: A könyv első négy oldala, amelyen a címtől a szerző nevéen át, a legtöbb információ található a könyvről. Pl. szennycím, támogatók, copyright, kolofon, kiadó stb. (K. M.)

COPYRIGHT: A 4. oldalra kerül ... célszerű a copyright jelzést a lehető leghatározottabban, a szövegbetűből szedett sorral a szedéstükör alsó élén elhelyezni. (A. K.)

EGALIZÁLÁS: Az equalizálás a szomszédos betűk közötti tér változtatásával – növelésével vagy csökkentésével történik. (V. P.)

Egalizáláskor ritkítjuk vagy sűrítjük a szöveget. (K. M.)

ÉLŐFEJ: ... tudományos művekben megkönnyíti egy-egy szöveg hely megtalálását, általában az oldal felső margóján áll. Kis kapitálisból vagy a szöveg kurzívjából szedjük. A szövegbetű fokozatából szedett oldalszám többnyire a tükör külső szélén, az élőfejjel egy sorban áll. Az élőfej lehet egy fokozattal kisebb, és a szövegtől egy üres sor vagy még egy vonal is elválasztja. (A. K.)

Ha a szerző – szerkesztő – kívánsága szerint a mű oldalpárjain az író nevének és a könyv címének változatla-

nul kellene ismétlődnie – sok példa van erre, ezt mint teljesen értelmetlen kívánságot hárítsuk el.

Tudományos könyvekben azonban, ahol a könyv szerkesztését, berendezését rendszerezően szerkesztették ajánlatos lehet az élőfej alkalmazása. (Sz. T.)

ELŐZÉK: A kötött könyv könyvtestet az első és hátsó előzék fogja közre. Előzékként lehetőleg tartós és színben a szövegpapírhoz, a táblaborítóhoz, továbbá az oromszegélyhez illő papírt válasszunk. (A. K.)

FATTYÚSOR (kimenetsor): A bekezdések végén, a kimenetsornál ügyelnünk kell, hogy a sor legalább háromszor olyan hosszú legyen, mint a bekezdés mértéke. (Sz. T.)

FATTYÚ- ÉS ÁRVASOROK: A lap alján önállóan álló ún. fattyú-, illetve a lap tetején lévő ún. árvasorok elkerülését kérhetjük a számítógépes programok többségétől, a megfelelő funkció kiválasztásával. (B. B.)

FŐCÍM: A főcím a szöveg kapuja, ugyanakkor egyértelmű bibliográfiai adatokat kell közvetítenie. A címoldalakon a következő adatokat kell feltüntetni: a szerző nevét, esetleg tudományos fokozatát, a mű címét, esetleg alcímét, a kiadó nevét, a kiadás helyét és évét. (A. K.)

FÜGGELÉK: A tudományos könyvekben nagy jelentőségű a függelék. Sorrendje a következő:

1. hivatkozások és magyarázó szövegek (lábjegyzet vagy végjegyzet a számítógépen, K. M.)

2. jegyzetek és forrásmunkák

3. irodalomjegyzék

4. név- és tárgymutató (A. K.)

GERINC: ... ez látható a könyvespolcon, és ennek szövege alapján keressük meg a könyvet a polcon. ...Elvileg minden 5 mm-nél szélesebb könyvnek gerincszöveget kell kapnia.(A. K.)

ILLUSZTRÁCIÓK: Ha könyvet illusztrációkkal, ornamentális elemekkel díszítjük, ügyelni kell arra, hogy az illusztráció, az ornamentális elemek egymással és a szöveg betűtípusával stílusegységben illeszkedjenek a könyv egészébe. (Sz. T.)

Az ábrákat a könyv oldalpárjával kell összehangolni. A képtáblákat lehetőleg a szedéstükör alakjára méretezzük, vagy – ettől erősen eltérően – a papír alakjához igazítsuk, tehát körös-körül egyenlő margókkal lássuk el vagy futasuk ki. Az illusztrációk, táblák, a könyvben elszórt rajzok, címkék, fejlécek stb. szürke foltja harmonizáljon a tipográfiával, vagy alkosson érdekes ellentétet. (A. K.)

IMPRESSZUM: Az impresszumban az adatokat a következő sorrendben kell feltüntetni:

1. kiadó neve
2. kiadásért felelős személy neve
3. az előállító nyomda (nyomdák) megnevezése
4. a nyomdai megrendelés törzsszáma
5. az előállítás helye és ideje. (Sz. T.)

INDEXEK: Bizonyos mértékegységeknél, képleteknél, jelöléseknél szükség lehet arra, hogy egyes betűket alsó vagy felső indexbe tegyünk. ...Az alsó indexbe tett karakter kisebb fokozatban, lejjebb jelenik meg (pl. H₂O), a felső indexben lévő pedig szintén kisebb fokozatban, de feljebb található (pl. m²). Indexek használatakor a sortávolság nem változik meg. (B. B.)

INICIÁLÉK: A ma könyvében a mértéktartóan alkalmazott kezdőbetű még tudományos jellegű művekben is kellemes indítója és tagoló eleme lehet egy-egy kezdőoldal kompozíciójának, de ügyelnünk kell arra, hogy méretük, formájuk arányos legyen a szöveg betűtípusával és a szedéstükör méreteivel. (Sz. T.)

IRODALOMJEGYZÉK: A tudományos könyv irodalomjegyzéke a könyv használója számára rendkívül jelentős, ezért szedését különleges gonddal kezeljük. (A. K.)

JEGYZETEK: A jegyzeteket a lábjegyzetekhez hasonlóan szedjük. (A. K.)

KARAKTER: a betű latinos megnevezése.

KÉPALÁÍRÁS: Tipográfiai elrendezését, az ábrától, képtől való távolságát, elhelyezését, szedésének formáját, azt, hogy előre zárjuk-e vagy középre állítjuk-e, mindenkor az adott könyv tipográfiai kompozíciójához igazítjuk. Itt is – mint minden részletben – következetesen egységes megoldásra kell törekednünk. (Sz. T.)

KÉZIRAT: A kézirat magában hordoz ún. tipogén jellegzetességeket, amelyek eleve meghatározzák az alkalmazható tipográfiai forma lehetőségeit. (Sz. T.)

KIEMELÉS: Folyamatos szövegben kétféle kiemelést alkalmazhatunk. A szerző kívánsága szerint hangsúlyozandó szövegrészek, szavak kiemelésére legalkalmasabb a kurzív, olyan szavak kiemelésére pedig, amelyeknek első tekintetre ki kell ugraniuk, ugyanakkor szövegtagoló rendeltetésűek is, legmegfelelőbb a kapitálchen. Előnye, hogy a betűsor törzsmagas betűivel (n, m stb.) egy vonalban áll, és nem zavarja a sorszalag egyenletességét.

Ritkítással vagy kövér betűkkel ne emeljünk ki. Ritkítással azért ne, mert a ritkított szavak nehezítik az olvasást – a megértést – és megbontják a szöveg egyébként egységes felületét. A kövér betűs szövegkiemelés a szedéstüköröt nyugtalanná teszi, és felborítja annak optikai egyensúlyát. (Sz. T.)

A legcélszerűbb és legszebb kiemelési lehetőség folyó szövegben a szövegbetű saját kurzívja. (A. K.)

KIZÁRÁS: Egyenletesen a szedéstükör széléig igazítjuk a sorokat. (K. M.)

KOLOFON: A kolofont a könyv utolsó szövegoldalát követő páros vagy páratlan oldalon helyezzük el. Vele szemben, ha arra csak egy lehetőség is van, üres lap legyen. (Sz. T.)

A kolofon a következő (előírással) adatokat tartalmazza:

1. felelős szerkesztő
2. ellenőrző szerkesztő
3. sorozatszerkesztő
4. képszerkesztő
5. műszaki szerkesztő
6. a kötés, a védőborító és a tipográfia tervezője
7. illusztrátor
8. műszaki vezető
9. példányszám

A kolofon a következő egyéb adatokat tartalmazhatja, amelyek közvetlenül az impresszum után, ill. azzal egyggyé illesztve tüntethetők fel:

10. terjedelem (A/5 ívben meghatározva)
11. ISBN- szám stb. (Sz. T.)

KOMPRESSZ, azaz tömörszedés. A szorosan egymás alá szedett sorokat nehezebb olvasni, mint a mérsékelten ritkítottakat. 10 pontos fokozat és átlagos sorszélesség esetében a szokásos ritkítás két (2) pont, a rendelkezésre álló papír vagy hely szerint azonban 1 vagy 3 pont is lehet.

KORREKTÚRA: A szöveg javítása. Ahhoz, hogy a tördelő vagy szedő pontosan javítson, szükséges megismerni a szabvány korrektúrajeleket. Tehát nézzünk utána a megfelelő bibliográfiában, vagy legalább kérdezzük meg felőle a szerkesztőt, tördelőt. (K. M. ☺)

KÖNYVKÖTÉS: A tipográfiai kompozíció szempontjából a nyitott könyv két lapja egy egység. A könyv egymással szemben levő két lapja – grafikai és tipográfiai szempontból – különállásuk ellenére – a külső margók keretében – egy

kompozíció. E cél érdekében a kötés margót úgy kell megállapítani, hogy az egymás mellett álló két lap belső margója együttesen tegyen ki annyit, mint egy külső. (...) Nagy margókat csak nemes kivitelű és különleges művek esetében alkalmazunk (Sz. T.)

KURZÍV: Dólt betű. (K. M.)

KURRENS: Kisbetű. (K. M.)

LÁBJEGYZETEK: Az oldal alján helyezzük el. A számítógéppel automatikusan generáljuk. (K. M.)

A lábjegyzeteket a szövegbetűnél egy vagy két fokozattal kisebből szedjük, és a szöveghez optikailag hasonlóan ritkítjuk. A lábjegyzetek a szövegtől egy üres sorral vagy ezen kívül még egy sorszélességű tompafinom vonallal is elválasztjuk. (A. K.)

Lábjegyzeteket általában nem viszünk át a következő oldalra.

Az oldal alján elhelyezett jegyzetek számozása fejezetként kezdődjék. Ha azonban a könyv végére helyezük, számozásuk folyamatos legyen. (Sz. T.)

Ha csak egy-két lábjegyzetünk van, azokat egy, ill. két csillaggal jelöljük. (K. M.)

LIGATÚRÁK: A ligatúra két-három egymás melletti betű összeépítése. Pl.: fi, ff, ffl stb. (V. A.)

MARGÓK: A margók szélessége a könyv céljához, a választott betűhöz és a sorok térközéhez igazodik. (A. K.)

A belső margók keskenyebbek lehetnek, mivel itt a bal és a jobb oldal belső margója összetalálkozik. A nyitott könyv két oldala mindig együttesen hat, oldalpárként, ezért ajánlatos, hogy a külső margók szélessége közel álljon a belső margók összegéhez. (A. K.)

MOTTÓ, JELIGE: ... a szöveg betűfokozatánál egy-két ponttal kisebb, de azzal azonos típusú antikva, kurzív vagy a kis-

verzális betűkből szedetjük. Szélessége a szedésásáb szélességének fele, kétharmada lehet. (Sz. T.)

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ: A név- és tárgymutató, amelyet indexnek is neveznek, viszonylag rövid sorokból áll, ezért ajánlatos a két- vagy több hasábos elrendezése. (A. K.)

Jó, ha kisebb karakterrel szedetjük, mint a főszöveget, mert így elkülönül attól. (K. M.)

OLDALSZÁMOK: Az oldalszámokat a szövegbetű típusából és fokozatából, arab számokkal szedetjük. Az oldalszámozást a könyv első oldalával kezdjük, de az első feltüntetett szám a szövegrész első oldalán jelenik meg. (Általában az 5. K M. ☺) Szépirodalmi művekben akár a tükörc közepre, akár oldalt helyezzük el az oldalszámot, azt mindenkor az oldal aljára tesszük.

Olyan könyvekben, amelyeket tárgy- vagy névmutató segítségével is használunk (antológiák, enciklopédiák stb.) s amelyekben a név- és tárgymutatóban jelzett oldalszám alapján keresünk meg egy-egy cikket, tanulmányt, a tükör felső részén helyezhetjük el és esetleg nagyobb fokozatból is szedethetjük. ...A számozáshoz arab számokat alkalmazhatunk. Indokolt esetben, amikor valamely részt (bevezetés, indexek, képtáblák jegyzéke stb.) el kell különíteni a szövegtől, római számozást használhatunk a szövegbetű kis kapitálisából. (Sz. T.)

OLVASHATÓSÁG: Az olvasás funkciójára, a jól olvashatóság követelményeire – különösen könyvek tipográfiájánál – kell figyelmet fordítani. (...)

...a nyomdabetű akkor olvasható jól, ha az ábécé egyes betűjelei határozottan megkülönböztethetők egymástól... (Sz. T.)

OSZLOPOS SZEDÉS: A könyv tartalomjegyzéke, a tárgy- és névmutatók, színművek szereplőinek felsorolása, telefonkönyvek szaknévsora stb. Az oszlopos szedés legegyszerűsége.

rúbb példái: Ha az oszlopos szedés különböző részekre tagolódik és a felsorolások tartalmilag egymás alá vannak rendezve (pl. tudományos könyvek tartalomjegyzéke), akkor az egyes részek rangsorát római, arab számokkal és az abc betűsorával jelöljük, az egymás alá rendelt részeket egy-két négyzettel beljebb állítjuk. (Sz. T.)

PAPÍR: A könyv tipográfiai formájának eldöntésekor jelentős tényező az is, hogy milyen papírra nyomtatjuk azt, és milyen sokszorosító eljárással. Érdes felületű papírra nem nyomtathatók a finom vonalú klasszicista antikvák. Simított felületű papírokra bármely sokszorosító eljárást alkalmazhatjuk. Fényes felületű – krétázott – papírt szövegnyomtatáshoz ne használjunk, mert az erős fényvisszaverődés (irradiáció) nehézzé teszi, rontja az olvashatóságot.

A papírminőség meghatározása a művel kapcsolatos értékítélet! Ez alapvető kérdés minden kiadvány esetében. (Sz. T.)

SOREGYEN: A könyv tördelésének minőségi, esztétikai feltétele a soregyen (sorregiszter). Ez azt jelenti, hogy a könyv lapjainak kétoldalt nyomtatott szövegsorai tökéletesen fedjék egymást. (Sz. T.)

SORKÖZ: Az optimális sorközöknek kissé nagyobbaknak kell lenniük, mint a törzsmagas betűk magassági méretének. (Sz. T.)... Vagyis pl. 10 pontos betűt legalább 12 pontos sorközzel kell szednünk, de 13 pontnál nem nagyobb. A túlrítkított sorok nehezen olvashatók. (K. M.)

SOROK RITKÍTÁSA Nagyon fontos szabály, hogy az arány számít, tehát ha egy nyomtatványban többféle betűfokozatot is használunk, akkor mindegyiket azonos arányban, vagyis különböző mértékben kell ritkítani... (V. P.)

SORSZÉLESSÉG: A sorszélességre nagyon vigyázzunk, mert meghatározza a szöveg olvashatóságát és áttekinthetőségét.

gét. Széles sorok helyett osszuk hasábokra a szöveget. (K. M.☺)

A legkedvezőbb sorszélesség 10 pontos fokozat esetében kb. 18...22 ciceró vagyis 8...10 cm. Nagyobb fokozatok esetében a sorok legyenek szélesebbek, kisebbek esetében keskenyebbek. (A. K.)

SPÁCIUM: Néha szép, ha a felületet szőnyegszerűen beborítja a szöveg, és csak egy sor vagy néhány emelkedik ki ebből a kompozícióból. Egy nagy fehér felület azonban, amely jól kiegyensúlyozott és ritmusában összehangzó, éppen olyan értékes része a kompozíciónak... És éppen ez a dolgok titka! A hézag, a spácium éppen olyan fontos, mint maga a betű. (K. I.)

SZÁMÍTÓGÉP: Munkaeszköz. Ceruzát, írógépet stb. helyettesít, és az a dolga, hogy a munkánkat megkönnyítse. (K. M.☺.)

SZÁMOK: Kurrens (ugráló) számokat használjunk, mert áttekinthetők. (K. M.)

SZAVAK ELVÁLASZTÁSA: Nem szép, ha egymás alatt háromnál több elválasztás áll. (A. K.)

SZEDÉS: A kézirat szövegének beírása számítógépbe a szedési utasításnak megfelelően. (K. M.)

SZEDÉSTÜKÖR: A szedéstükör a választott könyvalaktól függ. Az oldalmagasság álljon harmonikus viszonyban a sorszélességgel. (A. K.)

A könyv legfontosabb arányai: a lap oldalviszonyai, az oldalak viszonya a szedéstükörhöz és annak beállításához, a margók szélességi arányai, a szedés technikai kivitele és az oldaltükrök összefüggései, a betűk nagyságának viszonya a lap és szedéstükör formájához. (Sz. T.)

A jobb és bal oldali tükrök egymás mellé helyezése adja a könyvoldal grafikai képét. Ezért vigyázzunk, a belső margó mindig legyen kisebb, mint a külső, mert „kiesik” a

szöveg az oldalból. Elegáns, ha a két belső összege adja a külső szélességét. (K. M.)

SZÉLJEGYZETEK: A széljegyzeteket a szövegbetű típusából vagy kurzívjából, egy vagy két fokozattal kisebből szedjük, és a külső margóra állítjuk, optikailag a szöveghez hasonlóan igazítva. (A. K)

SZENNYCÍMLAP: A könyv első oldala, a címet és a szerző nevét kell tartalmaznia, és a könyv szövegbetűjéből kell szedni. (K. M.)

SZÓKÖZ: ...a szóközöknek olyanoknak kell lenniük, hogy az egyik szóképből a másikba való átolvasás ritmikus, egymásba ömlő, de ugyanakkor tagolt is legyen. (Sz. T.)

Mekkora a megfelelő szóköz? Akkora, amekkora a szavakat már észrevehetően elválasztja, de nem olyan nagy, ami már lassítja a szöveg folyamatos olvasását, a mondatok értelmezését... Az alakult ki az idők során, hogy az ideális szóközméret egynegyed–egyharmad négyzet között van. (V. P.)

SZÖVEGKEZDÉS: A szöveg, mint a könyv minden más fontos része, jobb oldalon kezdődik. (A. K.)

SZÖVEGSZERKESZTŐK: Számítógépes programok. Szövegbeírásra, azaz szedésre és tördelésre alkalmasak. Kezelésük fortélyairól több magyar nyelvű kiadvány is megjelent, csak használni kell. (Lásd pl. a felhasznált irodalmat a könyv végén, K. M.:☺)

TÁBLÁZATOK: A táblázatokat szedjük a lehető legegyszerűbben és a legáttekinthetőbben. Befoglalásukra gyakran elegendők a tompafinom vízszintes vonalak, a hasábokat elválasztó függőleges vonalak a hasábok pontos egymás alá állításával feleslegessé tehetőek. (A. K)

A jó táblázatszedés alapfeltétele, hogy a tipometria figyelembevételével alakítsuk ki és formáját a könyv egészéhez hangolva tervezzük meg. (Sz. T.)

TARTALOMJEGYZÉK: A könyv tartalomjegyzékét műszaki, tudományos és ismeretterjesztő könyvekben a címlap után, egyébként a könyv végén helyezzük el. ... A tartalomjegyzékben a fejezetek és alfejezetek alárendeltségét, rangsorát 1-2 négyzetnyi behúzással is érzékeltethetjük. (Sz. T.)

A tartalomjegyzék szedésében a szokásos és kevésbé szép kipontozás helyett más módszerekkel is találkozhatunk. Olykor lehetséges, hogy az oldalszámokat a fejezet-címek elé állítjuk. A tartalomjegyzéket nem okvetlenül szükséges a szedéstükör szélességére szedni, ha jobb elrendezést is találhatunk. (A. K.)

TIPOGRÁFIA: A tipográfia: a rend mestersége. (...) A tipográfus feladata, hogy lehetőséget teremtsen a könnyű és jól olvashatóság, a megértés, az íróval, költővel, tudóssal való teljes azonosulás folyamatához.

A bonyolult tipográfiai tagoltság, sokfajta betűtípus alkalmazása helytelen, mert megbontja a szövegtükör egységét, az olvasót dezorientálja, rontja az olvashatóságot, és a címek, szövegrészek értelem szerinti tagolása helyett a tipográfiai képet zavarossá, nyugtalanná teszi. (Sz. T.)

A tipográfia nem más, mint a szétszedhető betűk segítségével sokszorosított írás. (K. I.)

TIPOGRÁFIAI ALAPFORMÁK:

1. Szabad soros (versszerű) szedés
2. Tömbszedés (kompressznek is nevezik K.M.)
3. Oszlopos szedés
4. Táblázatszedés
5. Középre zárt (axiális) szedésforma. (Sz. T.)

TÖRDELÉS: Tördelésen értjük egyrészt a hosszabb szöveg oldalnyi adagokba való szétosztását, illetve bármely nyomtatványban az alkotórészek (főszöveg, járulékos szöveg,

illusztráció, díszítőelem) végleges összerendezését. A tördelés a szedéstükrön belül és azon kívül történik. (V. P.)

A szép könyv alapfeltétele még akkor is, ha a legneme-
sebb papírra nyomtatjuk, a soregyen-tördelés és -
nyomtatás. ... Az egymással szemben álló oldalakat soha
ne tekintsük különálló kompozíciónak, hanem két részből
álló egységnek. (Sz. T.)

(Alább következik a tördelés tízparancsolata. K. M.)

A szedés-hasábokat a következők figyelembevételével
kell oldalakká formálni:

1. a könyvoldal nem kezdődhet kimenetsorral (fattyú-
sor); (érvényes ez periodikákra is, pl. napilapokra, és azok
hasábjaira. K. M.)

2. ha az oldal aljára új bekezdés esik, akkor ez után le-
hetőleg legalább még egy sor következzen;

3. a beütések (a fejezetkezdő oldalakon) és alcímek al-
só-felső térközei a könyv teljességében egyöntetűek le-
gyenek;

4. a páratlan oldal utolsó sorának végén a félréértések-
re okot adható elválasztásokat kerüljük el;

5. a fejezeteket vagy az egész könyvet befejező cson-
kaoldal a könyvtükör oldalmagasságának 1/5-énél kisebb
ne legyen. Ha ennél kevesebb lenne, akkor, ha lehetséges
(visszatördeléssel vagy) áttördeléssel szüntessük meg a túl
rövid kimenetoldalt;

6. szöveg közötti alcím alatt legalább 3-4 sor szöveg-
nek kell következnie, ha a cím az oldal harmadára esik;

7. a tördelt oldalak az egész kiadványban pontosan
egyforma méretűek legyenek. A tördelést a technikai uta-
sításban megadott sormennyiség vagy tervvázlat (forgató-
könyv) szerint kell végrehajtani;

8. a tördelést sosegyen betartásával kell végezni, ami azt jelenti, hogy a páratlan és a páros oldalak sorainak a nyomtatáskor pontosan egymásra kell esniük;

9. a sorok között az egységes sorköztől eltérő beosztást nem szabad alkalmazni;

10. a próbaszedés (minden esetben két egymással szemben álló oldalt szedessünk ki előre!) az egész könyv beosztásának alapja. A szedésre vonatkozó minden utasítást (tükörméret, margók, címek, alcímek stb.) a próbaszedés alapján kell véglegesíteni. (Sz. T.)

TÖRDELÉSI UTASÍTÁS: A szedési (tulajdonképpen tördelési K. M.) utasításnak a következőket kell tartalmaznia:

1. a szedéstükör szélessége és magassága,
2. hasábszélesség,
3. az alap- és kiemelő betűfajták megnevezése,
- 4 az alapbetű nagysága,
5. a sorközök jelzése,
6. a címbetű mérete,
7. az alcímek betűnagysága,
8. a címsorok beosztásai a sorok felett, alatt és között,
9. a képaláírások betűnagysága és sorköze,
10. az irodalomjegyzék betűnagysága,
11. a lábjegyzet betűnagysága,
12. a tulajdonnevek betűfajtája (pl. kurzív vagy kapitálchen),
13. az oldaltükör (fej és kötészely) beosztása,
14. az oldalszám elhelyezése,
15. az élőfej elhelyezése. (Sz. T.)

VERZÁLIS: Nagybetű

VÉDŐBORÍTÓ VAGY BORÍTÓLAP: ... kevésbé a könyv megvédése a feladata, inkább propagandaeszköz, a könyvhöz illő kislekát. Modern legyen, vonzó és hatásos, de mindig a könyv szellemének és rendeltetésének feleljen meg. (A.

K.) Tulajdonképpen reklámja, csomagolása a könyvnek, fontos, de semmiképpen nem szerves része. (K. M.)

A BETŰNEVEK FELOLDÁSA

B.B. – Bártfai Barnabás
A. K.– Kapr, Albert
K. I. – Kner Imre
K. M.– Kuti Márta
Sz. T – Szántó Tibor
V. P. –Virágvölgyi Péter

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bártfai Barnabás: A szövegszerkesztés fortélyai. BBS-E Betéti Társaság, Bp. 1999.
- Deák Ferenc: Betű és rajz. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1988.
- Kapr, Albert: 101 tétel a könyvtervezéshez. Fordította Beck Péter. Műszaki Könyvkiadó, Bp. 1978.
- Kner Imre: A könyv művészete. Tanulmányok. Corvina Kiadó, Budapest, 1957.
- Szántó Tibor: Könyvtervezés. Kossuth Nyomda kiadása, Bp. 1988.
- Tóth Samu: A nyomtatott betű. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969.
- Virágvölgyi Péter: A tipográfia mestersége. Osiris Kiadó, Bp. 1999.

Tartalom

Vallomásos belépő	5
Molter Károly, a színműíró	10
Osvát Kálmán erdélyi élete	24
Mesék a szerelemről, szeretetről	37
A Zord Idő élete és elmúlása	40
Habent sua fata libelli (Szentségvívők)	57
A mesterdalnok, avagy történet a zsíros kalapról	67
Székely János, a szerkesztő és levelezése	71
Miért János úr?	77
Két damasztzalvéta, avagy rekviem az 50 éves Igaz Szóért	79
Igaz Szóból Látó	83
Sütő Andrásról szubjektív hitelességgel	87
Jókai az Egy az Isten földjén	91
Rómától Torockóig	97
Kortársunk, Heltai Gáspár (1510?–2010)	101
Lábjegyzet az utókor hálájáról	108
Még mindig súly alatt a pálma?	110
Évtizedes várakozás után	120
Házak meséje	123
Gyergyókilyénfalva ünnepe	125
Amikor a gyöngyszemek megkerülnek	127
Újra Shakespeare	129
Sebestyén Mihály világa	131

Nyúlgát az idő ellen?	133
Krónika a 20. századból	135
Dokumentum a holokausztról	138
Szétszabdalt Székelyföld	140
Albumosdi	143
Nulladik kívánság	149
Névjegy – képekben	152
Gyöngyvirágtól lombhullásig	155
Időtár	157
Herta Müller leckéje	160
Szebeni anziksz	162
Brassói anziksz	165
Gyimesi anziksz	167
Erdély gyásznapijai	169
Kilencven ősz	172
1000 év itthon	174
Január	176
Tavasváró	178
A keresztény egyház méltósága	180
Hogyan szerkesszünk, avagy bagoly mondja...?	183
Irodalomoktatás vagy magyar irodalom oktatás?	186
Hús bekezdés Kákonyi Csilla képeiről	189
Ecce Homo! (Haller József képeiről)	192
Józsa László csipketányérjai	194
Mátyás király és Pinsuti	196

NYELV-ÉSZLELETEIM

- Gagy nyelvű ügyek 198
Honnan származik ez a szó? 200
Hogyan nem írjuk? 203
Hogyan beszéljük anyanyelvünket? 205
Nézd, ki beszél! 208
Becenyelv vagy nyelvi globalizáció? 210
A számítógép ördöge 213
Vannak-e nemzeti percek? 216
Ellopják az anyanyelvünket is? 219
A többség természetéről 221
Államnyelv – anyanyelv 223
Hallgatólágosan 225
Kérem az utcaneveinket! 227
Egy meg egy az egy? 229
Már Aranka György is megmondta 231
Nyelvi komfortunk 233
Magyarosítunk 235
A kakukkról 237
A kétnyelvűségről 239
Anyanyelvünk mindennapjai 241

FÜGGELÉK 247

- A tipográfia ábécéje
(Szótár kezdőknek és haladóknak) 248
A betűnevek feloldása
Felhasznált irodalom

ISBN 978-973-9351-73-7

Megjelent 17 nyomdai ív (A/5) terjedelemben
Készítette a Tipographic nyomda Csíkszeredában
www.tipographic.ro